

Міністерство внутрішніх справ України
ДНПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

**Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять**

**(для студентів 2 курсу денної форми навчання
юридичного факультету)**

Колектив авторів

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Л.Р. Наливайко*

**Дніпро
2018**

УДК 432
К 65

К 65 Конституційне право: методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять (для студентів 2 курсу денної форми навчання юридичного факультету) / Уклад. : Л.Р. Наливайко, О.С. Чепік-Трегубенко, Є.В. Касяненко, А.Ф. Орешкова; за заг. ред. д.ю.н., проф. Л. Р. Наливайко. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. 232 с.

Укладачі: **Наливайко Л.Р.**, проректор Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України;
Чепік-Трегубенко О.С., доцент кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;
Касяненко Є.В., старший викладач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;
Орешкова А.Ф., викладач кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Рецензенти: **Максакова Р.М.**, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Інституту управління та права Запорізького національного технічного університету, доктор юридичних наук, професор;
Олійник В.М., голова Дніпропетровського окружного адміністративного суду, кандидат юридичних наук

Схвалено на засіданні кафедри загальноправових дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Протокол №13 від 02.03.2018 року

Схвалено Науково-методичною радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Протокол №7 від 22.03.2018 року

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	7
ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ:	9
ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ – ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА, СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ, НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА	19
ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ	31
ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	42
ТЕМА 4. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ	54
ТЕМА 5. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ	65
ТЕМА 6. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	87
ТЕМА 7. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС	100
ТЕМА 8. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ	112
ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ	126
ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ	140
ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС	151
ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РОБОТИ	163
ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ	173
ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ	184
ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ	198
ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	208
САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ	219
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ	220
ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ	221
РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»	223
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»	225

ВСТУП

Навчальна дисципліна «Конституційне право» є фундаментальною юридичною дисципліною, що посідає важливе місце у системі підготовки майбутніх фахівців-юристів. Сучасне конституційне право – це галузь права, яка закріплює основні засади демократії, правовий статус особи та організацію державної влади і місцевого самоврядування. В умовах становлення України як демократичної, правової, соціальної держави вивчення цієї дисципліни має особливе значення та надає студентам широкий діапазон світоглядних уявлень із найбільш важливих політико-правових проблем розвитку нашої держави: 1) становлення конституціоналізму в Україні на демократичних засадах; 2) забезпечення прав людини та громадянина; 3) реалізація народовладдя; 4) формування дієздатних структур громадянського суспільства тощо.

Конституційне право викладається студентам 2 курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ протягом 3 та 4 семестрів, що є запорукою глибокого та систематизованого вивчення цієї галузі права. Конституційне право – це провідна галузь національного права. Цей курс є базовим у системі інших навчальних юридичних дисциплін.

Процес становлення та розбудови Української держави збігся з реформуванням політичної системи та виникненням нових демократичних інститутів публічної влади, формуванням громадянського суспільства, утвердженням нових принципів економічної системи, що базуються на ринкових відносинах. Це об'єктивно призвело до підвищення ролі конституційного права України як основи вивчення цих процесів.

Україна знаходиться на шляху розбудови демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства. Утвердження реальної, а не лише декларативної демократії як основний напрям розвитку політичної системи сучасної України передбачає серед його складових зміцнення правових засад усього того, що підлягає впливу конституційного права, а саме: державного, економічного, політичного життя, міжособистісних відносин тощо. Усвідомлення цього постулату пояснює значимість і необхідність вивчення відповідних розділів конституційного права.

Метою цієї дисципліни є надання студентам систематизованого матеріалу в сфері конституційно-правових відносин. Вивчення цієї галузі права передбачає процес усвідомлення студентами значення Конституції України як Основного Закону держави та суспільства, як найвищої політичної та духовної цінності нації. Шляхом детального аналізу питань конституційного права повинні бути підвищені не тільки загальноюридичні знання студентів, а й рівень відчуття себе повноцінними членами українського громадянського суспільства.

У межах навчального курсу аналізуються правовий статус політичних партій та інших громадських об'єднань, релігійних організацій, засобів масової інформації, їх види, взаємовідносини з державою та особою; питання виборчого права; правовий статус Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, суду, прокуратури, Конституційного Суду України, виконавчої влади на місцях та інших органів державної влади, місцевого самоврядування та його взаємовідносини з місцевими державними адміністраціями; розглядаються основи взаємовідносин державних органів та релігійних організацій, порядок створення та правовий режим діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, правові засади контролю за їх діяльністю з боку держави; вивчаються конституційно-правовий статус людини і громадянина; інститут громадянства, його структура та зміст, специфіка, механізм і гарантії реалізації основних прав та свобод людини і громадянина; особливості правового статусу іноземців; розкриваються права особи в умовах надзвичайного стану. Приділяється увага адміністративно-територіальному устрою держави та конституційно-правовому статусу Автономної Республіки Крим.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Конституційне право» містять детальні вказівки щодо підготовки до кожної теми семінарського заняття, перелік основної та спеціалізованої літератури до навчального курсу, нормативно-правову базу з навчальної дисципліни, перелік питань, що виносяться на обговорення у межах семінарських занять, тематику рефератів та наукових доповідей, порядок проведення модульного та підсумкового контролю знань студентів, рейтингову систему оцінювання успішності навчання, а також питання до підсумкового контролю.

У порівнянні з іншою навчально-методичною літературою, ці методичні рекомендації відрізняються комплексним аналізом та докладним описом змісту кожної теми, систематизованим переліком літератури до кожної теми семінарського заняття, як основної, так і спеціалізованої та нормативно-правових актів із внесеними змінами та доповненнями.

При вивченні навчальної дисципліни «Конституційне право» студенти повинні:

знати:

- поняття та систему конституційного права як провідної галузі національного права України;
- основні етапи конституційного процесу в Україні;
- поняття, зміст та структуру Конституції України як Основного Закону держави;

- конституційні основи розбудови громадянського суспільства в Україні;
- конституційно-правові засади організації та функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- зміст та практичні аспекти реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина;
- основні положення інституту конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності;
- основи виборчого права та характеристику стадій виборчого процесу;
- конституційно-правові засади статусу Верховної Ради України та організації її роботи;
- основи конституційно-правового статусу Президента України;
- систему та порядок формування органів виконавчої влади в Україні;
- конституційно-правові засади системи та організації роботи органів судової влади в Україні;
- порядок формування та функціонування Конституційного Суду України;
- правові основи, систему і гарантії місцевого самоврядування в Україні;
- конституційно-правові засади територіального устрою України та особливості правового статусу Автономної Республіки Крим;
- конституційно-правові засади національної безпеки та оборони України.

вміти:

- користуватися понятійним апаратом з курсу «Конституційне право»;
- застосовувати теоретичні знання на практиці;
- орієнтуватися в системі та структурі законодавства, що регулює конституційно-правові відносини;
- складати схеми з будь-якої теми курсу «Конституційне право»;
- готувати наукові доповіді та реферати з тем, зазначених в програмі курсу;
- складати процесуальні документи.

Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Конституційне право» розраховані на студентів денного відділення юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (50 годин лекцій; 64 годин семінарів; 120 годин індивідуальної та самостійної роботи).

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва теми	Всього	Кількість годин, відведених на:		
			Лекції	Семінари	Самостійну та індивідуальну роботу
Перший заліковий кредит (1 семестр) Змістовий модуль I Загальні засади конституційного права. Теорія Конституції України та конституційно-правової відповідальності. Права людини і громадянина. Організація і здійснення державної влади					
	Всього	120	30	28	60
1.	Конституційне право України – провідна галузь національного права, складова частина юридичної науки, навчальна дисципліна	14	4	4	6
2.	Конституційний процес в Україні	12	2	2	8
3.	Конституційно-правова відповідальність в системі юридичної відповідальності	16	4	4	8
4.	Теорія Конституції України	16	4	4	8
5.	Конституційно-правовий статус людини та громадянина в Україні	18	6	4	8
6.	Організація і здійснення державної влади в Україні	12	2	2	8
7.	Виборче право та виборчий процес	16	4	4	8
8.	Конституційно-правові засади конституційного ладу України	14	4	4	6
	Модульний контроль	2	-	-	-

	Форми підсумкового контролю	Залік			
Другий заліковий кредит (2 семестр)					
Змістовий модуль II					
Порядок формування та функціонування органів державної влади					
	Всього	120	20	36	60
9.	Конституційно-правовий статус Верховної Ради України та організація її роботи	20	4	8	8
10.	Конституційно-правові засади статусу Президента України	18	4	4	10
11.	Органи виконавчої влади в Україні: конституційно-правовий статус	16	2	4	10
Змістовий модуль III					
Судова влада в Україні. Місцеве самоврядування. Територіальний устрій. Національна безпека					
12.	Органи судової влади та організація їх роботи	14	2	4	8
13.	Конституційний Суд України	12	2	4	6
14.	Місцеве самоврядування в Україні	12	2	4	6
15.	Територіальний устрій України	12	2	4	6
16.	Конституційно-правові засади національної безпеки та оборони України	12	2	4	6
	Модульний контроль	4	-	-	-
	Форми підсумкового контролю	Екзамен			

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ:

- Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу: навч. посіб. / Авт.-упоряд.: М. О. Баймуратов та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2015. 625 с.
- Аніщук Н. В., Афанасьєва М. В., Бакаянова Н. М. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.
- Антошкіна В. К. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: проблеми теорії та практики: навч. посіб. Донецьк: Юго-Восток, 2009. 252 с.
- Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська та ін.; відп. ред. І. О. Голубовська, І. Ю. Штиченко. Київ: Київський університет, 2012. 543 с.
- Баймуратова М. А., Батанова А. В. Курс конституционного права Украины: учеб. Харьков: Одиссей, 2008. 672 с.
- Барабаш Ю. Г. Конституційне право України: посіб. Харків: Право, 2012. 303 с.
- Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні: конституційно-правовий аспект. Харків: Легас, 2004. 344 с.
- Барабаш Ю. Г., Дахова І. І., Євсєєв О. П. та ін. Конституційна юрисдикція: підруч. Харків: Право, 2012. 168 с.
- Бараннік Р. В. Судові, правоохоронні та правозахисні органи України: навч. посіб. Київ: КНТ, 2011. 352 с.
- Батанов О. В. Муніципальне право України: підруч. Харків: Одиссей, 2008. 528 с.
- Бисага Ю. М. Права людини. Ужгород: Ліра, 2003. 164 с.
- Бисага Ю. М., Белов Д. М. та ін. Конституційне право України: навч. посіб. Ужгород: Ліра, 2007. 370 с.
- Битяк Ю. П. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5-ти томах. Харків: Право, 2008. Т. 2: Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення. 576 с.
- Босчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична перспектива та сучасний стан. Київ: Основи, 1994. 168 с.
- Бойкова М. А., Омельченко О. Ф. Діалектична методологія ефективного державотворення і прогнозування розвитку країни: моногр. Київ: К.І.С., 2011. 128 с.
- Боняк В. О. Конституційне право України : навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 295 с.
- Брайченко О. Д., Манжул К. В. Конституція незалежної України: навч. посіб. Кіровоград, 1997. 109 с.
- Бурдяк В. І. Політика і права людини: підруч. Чернівці: Рута, 2011. 536 с.

- Васильченко Г. Планування розвитку територіальних громад: навч. посіб. Київ: ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 256 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: В. Д. Гончаренко (гол.) та ін. Харків: Право, 2016. Том 1: Історія держави і права України. 848 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: С. І. Максимов (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 2: Філософія права. 1128 с.
- Велика українська юридична енциклопедія: у 20-ти томах / редкол.: О. В. Петришин (гол.) та ін. Харків: Право, 2017. Том 3: Загальна теорія права. 952 с.
- Веніславський Ф. В. Конституційне право України в схемах і таблицях: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 376 с.
- Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс: учеб. пособ. Москва: Юристъ, 2005. 525 с.
- Волошин Ю. О., Папаяні С. В. Зовнішня політика України в умовах європейської інтеграції: проблеми конституційно-правового забезпечення. Одеса: Фенікс, 2015. 231 с.
- Галуцько В. В. Конституційне право України: темат. словник. Херсон: Херсон. міськ. друк., 2010. 132 с.
- Гапоненко Л. В., Осадча Л. В. Конституційне право України у визначеннях та схемах: навч. посіб. Ірпінь: НУДПСУ, 2012. 130 с.
- Гелей С. Д., Рутар С. М. Політико-правові системи світу: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 668 с.
- Гнилорібов В. В., Тихонов В. М. Державне будівництво й місцеве самоврядування в Україні: навч. посіб. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2004. 376 с.
- Годованець В. Ф., Головін А. С. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: МАУП, 2005. 360 с.
- Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: підруч. 2-е вид, допов. та перероб. Київ: Логос, 2017. 398 с.
- Голубовська І. О. та ін. Багатомовний юридичний словник-довідник. Київ: Київський університет, 2012. 543 с.
- Гончаренко О. М. Права людини в Україні: навч. посіб. Київ: Знання, 2008. 207 с.
- Горбулін В. П., Качинський А. Б. Засади національної безпеки України: підруч. Київ: Інтертехнологія, 2009. 272 с.
- Григоренко Є. І., Передерій О. С. Конституція та засади конституційного ладу України у питаннях та відповідях: навч. посіб. Харків: ХУПС, 2010. 171 с.

- Гринюк Р. Ф. Ідея правової держави: теоретико-правова модель і практична реалізація: моногр. Київ: Ін Юре, 2004. 386 с.
- Гринюк Р. Ф. Конституційне право України: навч. посіб. Донецьк: ДонНУ, 2014. 281 с.
- Гриценко О. І. Рахункова палата: державно-правова природа, сучасний стан, перспективи розвитку. Запоріжжя: Мотор Січ, 2004. 138 с.
- Губань Р. В. Основи правового регулювання адміністративно-територіального устрою України: навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. 278 с.
- Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації. навч. посіб. Харків: Фоліо, 2002. 285 с.
- Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: [б.в.], 2012. 331 с.
- Дерещ В. А. Органи виконавчої влади України та управлінські відносини: моногр. Київ: Юридична думка, 2007. 180 с.
- Дягілев О. В. Конституційно-правовий інститут лобізму: вітчизняний та зарубіжний досвід: моногр. Харків: Майдан, 2011. 252 с.
- Євченко В. О., Євченко О. О. Органи виконавчої влади в Україні: навч. посіб. Миколаїв: НУК, 2006. 52 с.
- Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні: моногр. Одеса: Юридична література, 2008. 240 с.
- Єловських У. О. Конституційне право України: навч.-методолог. посіб. Луганськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2013. 182 с.
- Зіллер Ж., Ховхуна В. (пер. з фр.) Політико-адміністративні системи країн ЄС. Київ: Основи, 1996. 420 с.
- Іваницький С. О. Судова влада та правоохоронні органи України: практикум. Луганськ: ЛДУВС, 2008. 192 с.
- Іванов Ю. Ф. Судова влада та правоохоронні органи України: навч. посіб. Київ: [АМУ ВПЦ], 2010. 172 с.
- Івашова Л. М. Контролінг в органах державної влади й органах місцевого самоврядування: навч. посіб. Миколаїв: НАДУ, 2015. 175 с.
- Карий О. І. Місцеві ініціативи та залучення громадськості до здійснення місцевого самоврядування: навч. посіб. Київ: ВІ ЕН ЕЙ, 2015. 176 с.
- Каркач П. М. Основні конституційні функції прокуратури України: навч. посіб. Харків: Право, 2014. 246 с.
- Каркач П. М. Функції прокуратури України: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 247 с.
- Карпачова Н. І. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні. Київ: Юридична думка, 2007. 424 с.

- Кириленко Є. В. Новітня концепція реформування судової влади України: навч. посіб. / За наук. ред. О. А. Кириченка. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 59 с.
- Колісник В. П. Конституційне право України: підруч. Харків: Право, 2008. 416 с.
- Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підруч. Київ: Правова єдність, 2008. 350 с.
- Конституційне право України: підруч. 8-е вид. перероб. та допов. Ужгород: Гельветика, 2018. 410 с.
- Конституційне право України: посіб. для підгот. до іспитів / [Ю. Г. Барабаш та ін.]. 4-те вид., перероб. та допов. Харків: Право, 2017. 369 с.
- Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб. / М. В. Афанасьєва, Ю. Ю. Бальцій, Ю. Д. Батан [та ін.]; за заг. ред. М. В. Афанасьєвої, А. А. Єзерова. Одеса: Юридична література, 2017. 256 с.
- Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях / Т. Є. Кагановська та ін.; за ред. Т. Є. Кагановської. Харків: Право, 2017. 303 с.
- Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / В. Ф. Погорілко та ін.; ред. В. Ф. Погорілко. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. 356 с.
- Концепція удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні / Н. М. Оніщенко та ін. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. 111 с.
- Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: навч. посіб. Київ: Кондор, 2004. 384 с.
- Кормич Б. А. Організаційно-правові засади політики інформаційної безпеки України. Харків: Юридична література, 2003. 124 с.
- Костас П. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської Конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: посіб. Харків: Право, 2017. 151 с.
- Кравченко В. В. Конституційне право України: навч. посіб. 3-тє вид. Київ: Атіка, 2004. 512 с.
- Кравченко В. В., Пітцик М. В. Муніципальне право України: навч. посіб. Київ: Атіка, 2003. 672 с.
- Крегул Ю. І. Права і свободи людини: навч. посіб. Київ: Книга, 2004. 288 с.

- Крегул Ю. І., Орленко В. І., Ладиченко В. В., Зубок М. І., Погарченко В. В. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 418 с.
- Кудрявцев Ю. А. Государственные режимы: моногр. Санкт-Петербург: Юридический центр-Пресс, 2012. 540 с.
- Курило Л. В. Дотримання прав людини (на основі практики Європейського суду з прав людини щодо України): практ. посіб. / За заг. ред. В. К. Грищука. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 91 с.
- Кушніренко О. Г. Права і свободи людини та громадянина: навч. посіб. Харків: Факт, 2001. 440 с.
- Лазор Л. І., Михайлюк В. П., Рашидов С. Ф., Дроговоз В. А. Конституційне право України: словник-довідник. Луганськ: Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, 2008. 215 с.
- Лебідь І. В. Освіта і сучасне суспільство: посіб. Умань: Сочінський, 2012. 98 с.
- Ліпкан В. А. Безпекознавство: навч. посіб. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2003. 208 с.
- Майданник О. О. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Алерта, 2011. 380 с.
- Мальчин Ю. М. Історія місцевого самоврядування України: навч. посіб. Київ: АМУ, 2015. 296 с.
- Мармазов В. Є., Піляєв І. С. Рада Європи: політико-правовий механізм інтеграції. Київ: Юридична книга, 2000. 472 с.
- Марочкін І. Є., Сібільва Н. В. Організація судової влади в Україні: навч. посіб. Харків: Право, 2009. 184 с.
- Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: підруч. Харків: Вид-во ХНАДУ, 2018. 291 с.
- Мельниченко В. І. Інституційний розвиток держави: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 2012. 199 с.
- Міхневич Л. В. Конституційне право України: практикум. Київ: КНЕУ, 2013. 266 с.
- Моделі та методи стратегічного управління в органах виконавчої влади України: навч. посіб. Чернігів: ЧНТУ, 2018. 152 с.
- Мушенко В. В. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 227 с.
- Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
- Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.

- Наливайко Л. Р., Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України: навч. посіб. (2-ге вид., перероб. та допов.). Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 245 с.
- Наливайко Л. Р., Касяненко Є. В., Обушко В. В., Сеньків О. М., Чепік-Трегубенко О. С. Конституційне право України в тестових завданнях: навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 432 с.
- Наливайко Л. Р., Степаненко К. В., Щербина Є. М. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 152 с.
- Наливайко Л.Р., Костицький В. В., Грицай І. О. Науково-практичний коментар до Закону України «Про громадські об'єднання». Київ: АртЕк, 2015. 228 с.
- Нестерович В. Ф. Конституційне право України: навч. посіб. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 207 с.
- Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України: практ. посіб. Київ: Ліра-К, 2018. 640 с.
- О'Коннелл Д. П. Правопреемство государств. Москва: Изд-во иностр. лит., 1957. 589 с.
- Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: моногр. Київ: Алтера; КНТ; Центр навч. л-ри, 2008. 472 с.
- Оніщенко Н. М. та ін. Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності: моногр. Київ: Кондор, 2012. 614 с.
- Орзіх М. В., Афанасьєва М. В., Барський В. Р. та ін. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 272 с.
- Орзіх М. П. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2012. Випуск 2: Конституційні перетворення в Україні. 430 с.
- Орленко В. І. та ін. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2012. 527 с.
- Ортинський В. Л. Управління в органах виконавчої влади України: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2008. 296 с.
- Ославський М. І. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади: навч. посіб. Київ: Вид-во Знання, 2008. 216 с.
- Павликов С. Г., Умнова І. А. Конституционное право: учеб. пособ. Москва: Альфа-М; ИНРФА-М, 2015. 575 с.
- Палант Б. Білль про права (практика застосування): наук.-попул. вид. Харків: Право, 2018. 264 с.
- Паліюк В. П. Міжнародні судові установи і захист прав людини та основних свобод: навч.-практ. посіб. Миколаїв: Атол, 2006. 178 с.

- Перепелюк В. Г. Конституційні процедури: державне процесуальне право: навч. посіб. Чернівці: Рута, 2004. 349 с.
- Петришин О. В., Шевчук О. В., Дашковська О. Р. та ін. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М. В. Цвіка. Харків: Право, 2010. 272 с.
- Погорілка В. Ф., Ставнійчук М. І. Виборче право України: навч. посіб. Київ, 2003. 383 с.
- Погорілка В. Ф., Фрицько О. Ф. Муніципальне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 592 с.
- Погорілко В. Ф. Основи конституційного ладу України: підруч. Київ: Ін Юре, 1997. 40 с.
- Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2012. 576 с.
- Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдне право України: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2006. 366 с.
- Постовой Н. В. Муниципальное управление. Планирование, собственность, компетенция: учеб. Москва: Юриспруденция, 2014. 141 с.
- Потапова А. А. Муниципальное право: конспект лекций. Москва: Проспект, 2014. 101 с.
- Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
- Рижков Г. Принцип правової держави в Основному Законі (Конституції) ФРН і судова практика Федерального Конституційного суду ФРН: підруч. Київ: Книга для бізнесу, 2008. 112 с.
- Рудик П. А. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи: моногр. Київ: Атіка, 2006. 256 с.
- Рудич Ф. М. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку: навч. посіб. Київ: Парламентське вид-во, 2002. 327 с.
- Румянцев О. Г., Додонов В. Н. Юридический энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА М, 1997. 384 с.
- Савич С. С., Попов А. А., Пашук Т. В. Судочинство у Європейському суді з прав людини: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. 163 с.
- Сарторі Дж. Порівняльно-конституційна інженерія: Дослідження структур мотивів і результатів. Київ, 2001. 224 с.
- Свирский Б. М. Государственное строительство и местное самоуправление в Украине: учеб. пособ. Харьков: Эспада, 2001. 487 с.
- Селіванов А. О. Конституційне правосуддя в Україні (авторський спецкурс): навч.-метод. посіб. Харків; Київ: Логос, 2017. 91 с.
- Селіванов А. О. Теорія і практика застосування конституційного права України. Київ: Логос. 2016. 174 с.

- Серьогін В. О. Конституційне право України: навч. посіб. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 368 с.
- Серьогін С. Г. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підруч. Харків: Право, 2005. 256 с.
- Сиренко В. Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное: очерки. Дискуссионные вопросы. Киев: Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2013. 340 с.
- Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика. Київ: Кондор, 2007. 616 с.
- Скрипнюк О. В. Конституційне право України: академічний курс: підруч. Київ: Ін Юре, 2010. 669 с.
- Скрипнюк О. В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації: до десятої річниці прийняття Конституції. Київ: Акад. прав. наук України, 2005. 167 с.
- Словник юридичних термінів і понять: навч. посіб. / [В. Г. Гончаренко та ін.]; за ред. В. Г. Гончаренка та З. В. Ромовської. Київ: Юстініан, 2013. 597 с.
- Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 556 с.
- Станкус Т. Бюджетний процес. Державні закупівлі в органах місцевого самоврядування: практ. посіб. Харків: Фактор, 2016. 107 с.
- Стасус державного службовця органів прокуратури в Україні: посіб. Київ: [б. в.], 2018. 290 с.
- Стрижак А. А. Конституція України в актах Конституційного Суду України (аналіт. огляд та комент.). Київ: Ін Юре, 2010. 631 с.
- Тацій В. Я., Петришин О. В., Барабаш Ю. Г. та ін. Конституція України: наук.-практ. коментар. Харків: Право, 2011. 1128 с.
- Тацій В. Я., Тодика Ю. М., Данильян О. Г. Конституційно-правові засади становлення української державності: моногр. Харків: Право, 2003. 328 с.
- Тацій В. Я. та ін. Правова доктрина України: у 5-ти томах. Харків: Право, 2013. Битяк Ю. П. та ін. Т. 2: Публічно-правова доктрина України 2013. 863 с.
- Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. авт.; за заг. ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с.
- Тодика Ю. М. Конституційні засади формування правової культури: моногр. Харків: РАЙДЕР, 2001. 160 с.
- Тодика Ю. М. Конституція України – Основний Закон держави і суспільства: навч. посіб. Харків: Факт, 2001. 328 с.
- Тодика Ю. М. Основи конституційного ладу України: моногр. Харків: Факт, 2000. 176 с.

- Тодика Ю. М., Журавський В. С. Конституційне право України: підруч. Київ: Ін Юре, 2002. 544 с.
- Тодика Ю. М., Тодика О. Ю. Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні: моногр. Київ: Ін Юре, 2004. 368 с.
- Участь громадян у здійсненні місцевого самоврядування: навч. посіб. / За ред. В. В. Кравченка. Київ: Атіка, 2004. 264 с.
- Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. Київ: Ліра-К, 2016. 615 с.
- Філонов О. В., Субботін В. М., Пашутін В. В., Тодоров І. Я. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін: навч. посіб. 2-ге вид., випр. Київ: Знання, 2008. 215 с.
- Фрицький О. Ф. Конституційне право України: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 512 с.
- Халипов В. Ф. Кратология – наука о власти: концепция. Москва: Экономика, 2002. 367 с.
- Чайковська, Н. П. Захист права людини на безпечні умови життєдіяльності: основні завдання та повноваження державних органів: навч.-практ. посіб. Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. 198 с.
- Чижмарь К. І., Лавринович О. В. Конституція України: наук.-практ. коментар. Київ: Центр навчальної літератури, 2018. 290 с.
- Чушенко В. І., Заяц І. Я. Конституційне право України: підруч. Київ: Ін Юре, 2009. 547 с.
- Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс: підруч. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 480 с.
- Шаповал В. М. Конституція і виконавча влада. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 80 с.
- Шаповал В. Н., Корнеев А. В. История Конституции Украины: Днепропетровськ: Акцент, 2012. 127 с.
- Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України: навч. посіб. Дніпропетровськ: Лізунов Прес, 2012. 472 с.
- Шемшученка Ю. С. Великий енциклопедичний юридичний словник. А-Я. Київ: Юридична думка, 2012. 1017 с.
- Шемшученко Ю. С. Конституційне право України. Академічний курс: підруч. Київ: Юридична думка, 2008. 800 с.
- Шемшученко Ю. С. Правові системи сучасності: навч. посіб. Київ: Юридична думка, 2012. 490 с.
- Шемшученко Ю. С. Проблеми теорії конституційного права України. Київ: Парламентське вид-во, 2013. 616 с.

- Шемшученко Ю. С. Український парламентаризм: минуле і сучасне. Київ: Парламентське вид-во, 1999. 368 с.
- Шемшученко Ю. С., Шаповал В. М., Кресіна І. О. та ін. Правове забезпечення державного суверенітету України. Київ: Юридична думка, 2011. 300 с.
- Шляхтун П. П. Конституційне право України: підруч. Київ: Освіта України; КНТ, 2008. 592 с.
- Шугрина Е. С., Нарутто С. В., Заболотских Е. М. Ответственность органов публичной власти: правовое регулирование и правоприменительная практика: учеб. Москва: Юрайт, 2014. 346 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 1: А-Г. 672 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1999. Том 2: Д-Й. 744 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2001. Том 3: К-М. 792 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 4: Н-П. 720 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 5: П-С. 736 с.
- Юридична енциклопедія: в 6-ти томах / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Том 6: Т-Я. 768 с.
- Юринець Ю. Л. Конституційне право України: навч. посіб. Ужгород: Бреза, 2014. 367 с.
- Ющик О. І., Бошицький Ю. Л., Риндюк В. І. Конституційні основи розвитку законодавства України: навч. посіб. Київ: Юридична думка, 2015. 155 с.

**ТЕМА 1. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ –
ПРОВІДНА ГАЛУЗЬ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА,
СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ,
НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА**

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття конституційного права як галузі права. Місце конституційного права в системі національного права України.
2. Предмет, метод конституційного права України як галузі права та їх специфіка.
3. Система конституційного права України: поняття, структура, особливості.
4. Конституційно-правові норми: поняття, класифікація, структура.
5. Конституційно-правові інститути: поняття, специфіка, види.
6. Принципи конституційного права: поняття, види, нормативне закріплення.
7. Конституційно-правові відносини: поняття, види, ознаки. Умови виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин. Суб'єкти та об'єкти конституційного права.
8. Предмет, завдання та джерела науки конституційного права України. Зв'язок науки конституційного права з іншими суспільними та галузевими юридичними науками.
9. Конституційне право як навчальна дисципліна: поняття, система, функції.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Аналіз конституційного права як галузі національного права передбачає визначення поняття та характерних ознак, що розкривають його юридичний і соціальний зміст. Конституційне право, як і будь-яка інша галузь права, має свій предмет і метод правового регулювання. Вивчення предмета правового регулювання дає відповідь на питання: навколо чого систематизовані (згруповані) конституційно-правові норми та принципи, чим відрізняється конституційне право від інших галузей права, у чому полягає сумісне призначення цієї галузі права у системі правового регулювання. Особливої уваги заслуговує метод правового регулювання, іноді виділяють мету правового регулювання, характер санкцій, об'єкт правовідносин тощо, що також мають певне значення для характеристики конституційного права як галузі.

У правовій літературі поряд з терміном «конституційне право» використовується термін «державне право». Співвідношення зазначених термінів потребує певного аналізу. В процесі з'ясування сутності конституційного права логічним буде визначення ролі цієї провідної галузі в системі національного права.

Важливим теоретичним аспектом цієї теми є поняття системи конституційного права України. В цьому питанні необхідно звернути увагу на співвідношення системи конституційного права України та системи Конституції України, виділити загальні та специфічні риси відповідних систем шляхом порівняльного аналізу їх поняття, змісту та внутрішньої структури. На систему конституційного права поширюються закони, характерні для подібних систем, зокрема такі: взаємозв'язок, логічна взаємоузгодженість та субординація її елементів; багатоскладність і структурованість системи; наявність системоутворювальних факторів; зв'язок системи із зовнішнім середовищем; постійний розвиток системи, під час якого відбувається її ускладнення, збагачення змісту, розширення функціональних зв'язків між елементами; існування центру, що інтегрує, об'єднує всі ланки системи, визначає принципи та закономірності її побудови й розвитку; достатньо самостійне функціонування низових елементів системи та ін.

Для повного з'ясування змісту системи конституційного права важливе значення має висвітлення правової природи її елементів. Так, одним з елементів системи конституційного права є конституційно-правова норма. При визначенні поняття цього елемента системи необхідно звернути увагу на юридичні ознаки конституційно-правових норм, їх структуру та характеристику кожної із складових цієї структури, їх види. Важливим питанням при аналізі конституційно-правових норм є їх класифікація, яка є розподілом їх на відносно самостійні групи (види) в залежності від того чи іншого критерію. Таким чином, необхідно визначити ці критерії та поняття кожного виду конституційно-правових норм. Для більш ефективного засвоєння цього питання, рекомендується наведення прикладів видів конституційно-правових норм з джерел конституційного права України.

Аналіз наступного елемента системи конституційного права України – конституційно-правового інституту, включає визначення поняття конституційно-правового інституту і його специфічних особливостей. Необхідно виділити юридичні критерії виокремлення тієї чи іншої сукупності конституційно-правових норм у конкретний конституційно-правовий інститут. Розуміння правової природи конституційно-правових інститутів пов'язано із розглядом їх класифікації, яка відрізняє конституційно-правові інститути один від одного за різними ознаками.

Розгляд юридичного змісту принципів конституційного права України передбачає визначення поняття принципів, їх видів та розкриття сутності кожного з цих принципів у відповідності з положеннями Конституції України та інших законодавчих актів.

Всебічне висвітлення питання щодо сутності конституційно-правових відносин передбачає розкриття, по-перше, поняття конституційно-правових відносин, їх характерні ознаки та виокремлення основних елементів конституційно-правових відносин. А саме, визначити поняття та охарактеризувати суб'єкти, суб'єктивну сторону, об'єкти та об'єктивну сторону конституційно-правових відносин. По-друге, глибокий аналіз цієї правової категорії пов'язаний із визначенням соціального і юридичного змісту конституційно-правових відносин. По-третє, розкрити умови виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин; визначити поняття юридичних фактів та їх види.

Відповідь на наступне питання полягає в характеристиці конституційного права України як науки. Досліджуючи цей аспект конституційного права України необхідно визначити поняття конституційного права України як науки, поняття та зміст предмету науки конституційного права України; розкрити поняття функцій науки та виокремити їх види. Важливим є аналіз методології науки конституційного права України та видів методів дослідження. Необхідно розглянути джерела науки конституційного права України та визначити їх місце й роль в системі інших суспільних та юридичних наук.

Останнє питання передбачає розгляд конституційного права як навчальної дисципліни. В межах цього питання необхідним є розкриття поняття, системи та функцій навчальної дисципліни. З метою з'ясування місця та ролі цієї навчальної дисципліни в системі підготовки майбутніх юристів також необхідно звернути увагу на взаємозв'язок конституційного права з іншими навчальними дисциплінами.

Дайте визначення наступних понять:

конституційне право України як галузь права, державне право, соціальний зміст конституційного права, юридичний зміст конституційного права, функції конституційного права, предмет правового регулювання, суверенітет народу, потенційний суверенітет, реальний суверенітет, влада, метод правового регулювання, система конституційного права України, принципи конституційного права, конституційно-правова норма, матеріальні норми, процесуальні норми, регулятивні норми, охоронні норми, імперативні норми, диспозитивні норми, факультативні норми, ситуаційні норми, спеціалізовані норми, дефінітивні норми, загальні норми, норми-принципи, установчі норми, гарантуючі норми, оперативні норми, колізійні норми, конституційно-правовий

інститут, загальні інститути, головні інститути, початкові інститути, суб'єкти конституційно-правових відносин, об'єкти конституційно-правових відносин, юридичні факти, правоздатність, дієздатність, джерела конституційного права, наука конституційного права, функції науки конституційного права, предмет науки конституційного права, методологія науки конституційного права, система науки конституційного права, джерела науки конституційного права, навчальна дисципліна конституційного права.

Скласти схеми:

- ✓ Система конституційного права України.
- ✓ Класифікація конституційно-правових норм.
- ✓ Класифікація конституційно-правових інститутів.
- ✓ Конституційно-правові відносини: поняття та елементи.
- ✓ Форми конституційного права України як галузі права.
- ✓ Джерела конституційного права України як науки.

Тематика рефератів:

- ◆ «Конституційне право України як провідна галузь національного права».
- ◆ «Місце конституційного права України в системі галузевих юридичних наук».
- ◆ «Джерела конституційного права України: поняття, види та їх характеристика».
- ◆ «Роль та значення рішень Конституційного Суду в системі джерел конституційно-процесуального права України».
- ◆ «Рішення Європейського суду з прав людини як джерело конституційного права України».
- ◆ «Співвідношення системи конституційного права України та системи Конституції України: загальні та специфічні риси».
- ◆ «Теоретичні проблеми розвитку конституційного права України».
- ◆ «Проблематика розвитку конституційного права як науки у незалежній Україні»
- ◆ «Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку».
- ◆ «Правовий статус людини і громадянина як інститут конституційного права».
- ◆ «Конституційно-правове регулювання в Україні: деякі питання теорії та практики».

Задача №1

Народні депутати подали законопроект, в якому пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 5 та інших статей Конституції, зокрема, замість терміна «народ» слід уживати «електорат (дієздатні громадяни України, які досягли 18 років)» у відповідних відмінках. На думку авторів законопроекту, це більше відповідатиме реальному стану речей, оскільки такого суб'єкта конституційного права, як народ, не існує. Це зніме всі питання, пов'язані з відповідністю норм виборчих законів Конституції України, згідно з якими вибори вважаються такими, що відбулися, якщо в них взяв участь навіть один виборець.

Висловіть Вашу позицію з приводу цього законопроекту. Дайте розгорнуту характеристику статусу (поняття, об'єм правосуб'єктності, відносини, в які вступає суб'єкт, тощо) такого суб'єкта конституційного права, як народ.

Задача №2

Вставте замість трьох крапок пропущені слова у нижче наведеному фрагменті тексту та вкажіть, з якого нормативно-правового акта його наведено:

«закони України, інші акти Верховної Ради України, акти Президента України, Кабінету Міністрів України не пізніше як у ... строк після їх прийняття у встановленому порядку і підписання підлягають ... державною мовою в офіційних друкованих виданнях. Офіційними друкованими виданнями є: ...; газета «Урядовий кур'єр».

Офіційними друкованими виданнями, в яких здійснюється офіційне оприлюднення законів та інших актів Верховної Ради України, є також ..., «Відомості Верховної Ради України». Офіційним друкованим виданням, в якому здійснюється офіційне оприлюднення законів, актів Президента України, є також інформаційний бюлетень ...».

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст. 445.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222–IV. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Спеціальний випуск. С. 7. Ст. 2597.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України від 15 березня 2016 року № 1-рп/2016. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. С. 289. Ст. 1137.

Спеціалізована література:

1. Андрушакевич Ю. Сутність конкретизації сучасного права. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 269-276.
2. Антонов В. О. Методологія дослідження принципів системи забезпечення національної безпеки України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 104-108.
3. Багрій О. Сутність принципу верховенства Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 83-87.
4. Баймуратов М. Нормативно-правовий договір как источник конституционного права Украины. *Юридический вестник*. 1998. № 1. С. 88-91.
5. Бариська Я. О., Попович Т. П. Джерела права у зарубіжній правовій доктрині. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 15-17.
6. Батанов О. Б. Інавгурація президента як інститут конституційного права: аксіологічні та онтологічні засади. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 114-119.
7. Батанов О. В. Територія як інститут конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 49-53.

8. Берназюк Я. Методологія проведення наукових досліджень у сфері конституційного права на сучасному етапі: визначення основних завдань. *Право України*. 2014. № 11. С. 136-144.
9. Белов Д. М., Туряниця О. О. Реформа інституційної системи в Україні: конституційно-правові засади. *Конституційно-правові академічні студії*. 2015. Вип. 2. С. 51-60.
10. Бисага Ю. М., Дешко Л. М. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 21. С. 14-16.
11. Білоус О. Ю. Конвенції міжнародної організації праці як джерела трудового права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
12. Богданевич Т. Теоретичні аспекти інституту тлумачення в системі конституційного права. *Юридична наука*. 2016. № 12. С. 4-10.
13. Болокан І. В. Реалізація норм права як інтеграційна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 4-8.
14. Боняк В. О. «Конституційно-правові засади», «конституційно-правові основи» та «конституційно-правові принципи»: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 64-76.
15. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 3-6.
16. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2017. № 7. С. 47-55.
17. Гайова О. В. Закон як джерело сучасного континентального права (загальнотеоретичні та порівняльно-правові аспекти): дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2011. 204 с.
18. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
19. Гримич М. К. Судові акти як джерело адміністративного процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
20. Данилюк Ю. В. Конституційні правовідносини в Україні: питання теорії та практики: моногр. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 190 с.
21. Данилюк Ю. В. Конституційно-правові аспекти інституту глави держави: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 21-26.

22. Данилюк Ю. В. Суб'єкти конституційно-правових відносин: проблемні питання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 39-44.
23. Дахова І. І., Чуб О. О. Багатоаспектність принципу правової визначеності щодо сучасних конституційно-правових відносин. *Форум права*. 2017. № 4. С. 59-68.
24. Дерев'янка С. М. Конституційно-правовий інститут референдуму в системі ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 40. С. 236-241.
25. Джерела конституційного права України: моногр. / Ю. С. Шемшученко та ін.; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик. Київ: Наукова думка, 2010. 711 с.
26. Джунь В. Про предмет соціології конституційного права. *Право України*. 2013. № 10. С. 194-202.
27. Євсєєв О. П. Процедури в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 19 с.
28. Євсєєв О. Проблеми процесуальної форми в конституційному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 10. С. 37-39.
29. Забокрийський І. І. Міжнародно-правові акти як джерела конституційного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2015. 18 с.
30. Ільков В. В. Джерела права в адміністративному судочинстві: теорія та правозастосування: моногр. Дніпро: Ліра, 2017. 379 с.
31. Ісмайлов К. Ю. Акти судової влади в системі джерел національного права України: моногр. Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2014. 116 с.
32. Капінус Р. Ю. Акти глав держав як джерела адміністративного права: моногр. Київ: Юридична думка, 2016. 179 с.
33. Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел континентального та загального права: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2011. 204 с.
34. Конончук І. Історичні та політико-правові аспекти виникнення і розвитку інституту конституційного контролю. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 73-77.
35. Корейба Ю. В. Джерела інформаційного права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
36. Корейба Ю. Конституція України як визначальне джерело інформаційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 48-52.
37. Коструба А. Норми права і правоприпиняючі юридичні факти в механізмі правового регулювання. *Право України*. 2011. № 3. С. 202-207.
38. Кравчук В. Інститут основ конституційного ладу у системі конституційного права України. *Історико-правовий часопис*. 2015. № 1. С. 55-61.

39. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
40. Львова Є. О. Еволюція функцій принципів міжнародного права з урахуванням його конституціоналізації та фрагментації. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 235-241.
41. Малишко В. М. Джерела конституційного права в релігійній сфері. Київ: УНА, 2006. 39 с.
42. Мельничук О. Аксіологічні основи права. *Право України*. 2010. № 4. С. 220-224.
43. Минченко О. Герменевтика как философско-правовая основа юридической лингвистики. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 97-100.
44. Місевич С. В. Джерела канонічного права (теоретико-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2005. 212 с.
45. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.
46. Москалюк О. В. Особливості застосування принципів права при подоланні змістових колізій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 37-42.
47. Назаренко О. А. Міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 230 с.
48. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
49. Нелін О. Конституційна доктрина України: проблеми концептуалізації основних підходів. *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 20-25.
50. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 32-40.
51. Нікольська О. Конкретизація норм Конституції України як необхідна передумова їх застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 29-35.
52. Новіцький В. В. Судовий прецедент як джерело права в контексті захисту прав і свобод людини. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 232-236.
53. Носенко О. В. Сучасні інститути конституційного права України: поняття, види і сутнісні ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 73-80.
54. Омельченко Н. Л. Джерела парламентського права України: проблеми систематизації та перспективи розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 30 (1). С. 36-39.

55. Орзіх М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення науково-прикладне значення. *Право України*. 2012. № 8. С. 43-49.
56. Орловська І. Г., Фаст О. О. Значення принципу верховенства права для сучасного демократичного суспільства. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 30-33.
57. Погорілко В. Джерела права України (загальна теорія джерел конституційного права). *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С. 46-59.
58. Погорілко В. Поняття, ознаки, види і структура конституційно-правових норм. *Право України*. 2001. № 11. С. 9-14.
59. Погорілко В. Правова система – система права, система законодавства суверенної України. *Право України*. 1993. № 9-10. С. 10-13.
60. Погорілко В. Ф. Конституційно-правові відносини в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 7. С. 12-25.
61. Погорілко В. Ф. Об'єкти конституційного права України: поняття, ознаки та види. *Право України*. 2004. № 2. С. 9-16.
62. Подорожна Т. Дотримання принципу конституційності – основа функціонування правової системи. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 17-21.
63. Подорожна Т. Конституційно-правові категорії в системі понятійно-категоріального апарату конституційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 12. С. 15-17.
64. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні. *Право України*. 2013. № 9. С. 162-175.
65. Рабінович П. Інтерпретація верховенства права: основні вітчизняні підходи та їх діалектична взаємодоповнюваність. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 296-309.
66. Рабінович П. Проблема формування універсальної теорії права як спільної концептуальної основи теорій національного права і міжнародного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 240-244.
67. Радченко О. І. Конституційно-правова характеристика інституту присяги народного депутата України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 44-50.
68. Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 29-32.
69. Савчин М. Конституційні принципи та їх інтерпретація. *Право України*. 2017. № 7. С. 30-38.

70. Саннікова М. В. Декларація та акти декларативно-рекомендаційного характеру в системі джерел права: моногр. Харків: Друкарня Мадрид, 2014. 154 с.
71. Сердюк І. А. Норма права, правова норма і юридична норма: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 129-135.
72. Скрипнюк О. Академічна школа конституційного права. *Право України*. 2014. № 5. С. 213-223.
73. Скрипнюк О. Методологічні проблеми теорії конституційного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 253-261.
74. Скрипнюк О. Специфіка конституційно-правових відносин в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 59-68.
75. Скрипнюк О., Батанов О. Актуальні проблеми теорії джерел конституційного права України (аксіологічні, гносеологічні та онтологічні аспекти). *Право України*. 2017. № 6. С. 39-52.
76. Смирнова К. В. Джерела права Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 228 с.
77. Совгіря О. Конституційно-процесуальне право України як навчальна дисципліна: перспективи формування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 142-146.
78. Стадник Р. І. Джерела права: методологія дослідження. *Наука і правоохорона*. 2016. № 4. С. 270-279.
79. Стеценко С. Біоюриспруденція – фундаментальна частина сучасного загальнотеоретичного правознавства. *Право України*. 2013. № 9. С. 194-216.
80. Стецюк П. Надзвичайний стан як інститут польського конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 1. С. 110-112.
81. Стрибко Т. І. Юридична природа конституційного нормативно-правового договору та особливості його договірному процесу. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. 4. С. 15-25.
82. Тарануха В. Прогалини в праві: поняття, сутність, способи їх усунення та подолання. *Юридична Україна*. 2009. № 2. С. 15-14.
83. Теплюк М. Введення в дію конституційних законів: проблемні питання. *Право України*. 2012. № 8. С. 132-138.
84. Теплюк М., Ющик О. До проблеми якості закону України як джерела права. *Право України*. 2017. № 6. С. 17-26.
85. Тополевський Р. Система джерел права України: сучасний стан і перспективи розвитку. *Право України*. 2017. № 6. С. 27-33.
86. Тягнирядно Є. В., Яворська Г. Х. Риторичні вміння правників: теорія і практика: моногр. Одеса: ОДУВС, 2009. 188 с.

87. Фаловська І. М. Генеза відображення принципу рівності в конституційних актах України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 61-64.
88. Федіна Н. В. Правова справедливість як засіб забезпечення соціальної цінності правових норм. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 20-24.
89. Федоренко В. Л. Питання теорії конституційного права і модернізації Конституції України: моногр. Ліра-К, 2013. 192 с.
90. Федоренко В. Система конституційного права України: поняття, генезис і структура. *Право України*. 2017. № 5. С. 18-26.
91. Федоренко В. Теоретико-методологічні проблеми системи сучасного конституційного права. *Право України*. 2007. № 2. С. 21-25.
92. Федоренко В. Утвердження процесуального конституційного права як запорука дієвості принципу верховенства права в Україні. *Право України*. 2010. № 3. С. 89-97.
93. Хряпченко В. П. Різномна модель галузей права як прояв креативності в сучасній юриспруденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 12-16.
94. Цоклан В. І., Федоренко В. Л. Система сучасних джерел конституційного права України: моногр. Київ: Ліра-К, 2009. 400 с.
95. Чернолуцький Р. В. Феноменологія нормопроектної діяльності в конституційному праві України: питання теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2018. 35 с.
96. Чернолуцький Р. Нормопрекування в конституційному праві України: парадигма процесуально-стадійного забезпечення актуальних питань. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 2. С. 54-60.
97. Чудик Н. О. Статут територіальної громади як джерело конституційного права в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 228 с.
98. Шалінська І. В. Акти «м'якого права» у системі джерел права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
99. Шигаль Д. А. Джерельна база порівняльного історико-правового дослідження: питання методики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 4. С. 78-88.
100. Щокін Ю. Конституційна норма щодо міжнародно-правових звичаїв: обґрунтування доцільності і змісту. *Право України*. 2017. № 6. С. 98-105.
101. Ярмиш О. Темпоральна дія конституційно-правових норм: проблеми теорії та практики. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3. С. 69-82.

ТЕМА 2. КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 2 год.

1. Основні етапи розвитку вітчизняного конституціоналізму.
2. Державно-конституційні традиції українського козацтва. Пакти та Конституції законів і вільностей Війська Запорізького (Конституція Пилипа Орлика).
3. Розвиток національної конституційної думки та спроби її втілення у державотворчі процеси у ХІХ на початку ХХ століть.
4. Конституція Української Народної Республіки 1918 року. Конституційний розвиток Української РСР.
5. Конституція України 1978 року: порівняльно-правовий аналіз із Конституцією України 1996 року.
6. Розвиток конституційної реформи на основі Конституції України. Конституційне забезпечення політичної реформи в державі (з 2002 року). Основні напрями, мета, засоби конституційного реформування держави та суспільства.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Історія Конституції України охоплює довготривалий багатовіковий процес зародження, формування та розвитку вітчизняного конституціоналізму як теорії і практики. Умовно цей процес поділяють на декілька періодів.

При розгляді кожного з періодів студенти повинні виділити акти конституційного характеру, що конкретизують особливості генезису конституціоналізму в ті чи інші історичні часи. При цьому, слід пам'ятати, що мова йде не тільки про акти, а й про результати конституційної думки, а саме про наукові праці, твори, літописи, вчення тощо.

Аналіз історії Конституції України періоду Київської Русі потребує ретельної характеристики форми, структури та змісту таких актів конституційного характеру, як Зборівський договір, Білоцерківський договір, Переяславські та інші гетьманські статті-конституції. Студентам необхідно визначити роль цих актів у процесі становлення та розвитку конституціоналізму в Україні як державно-правової практики.

Наступним питанням є висвітлення основних концепцій, ідейно-політичних вчень про конституціоналізм. В рамках цього питання слід проаналізувати вплив американської і французької революцій на формування як загальної світової конституційної думки, так і на формування її напрямів і пріоритетів національної ідеології. Слід звернути увагу на діяльність Кирило-

Методіївського товариства та його засновників. Цікавою є творчість М. Драгоманова та його послідовників: Ф. Вовка, М. Зібера, М. Павлика, С. Подолинського, О. Терлецького, І. Франка, Я. Шульгіна та інших. Варто відзначити діяльність найвидатнішого українського філософа XIX ст. П. Юркевича, який зробив вагомий внесок у подальший розвиток конституційних теорій. Сутнісне значення для історичного розвитку Конституції України мали конституційні проекти М. Грушевського, М. Міхновського та інших діячів. Виходячи з цього студенти повинні орієнтуватись у змісті діяльності цих діячів, та оцінити їх внески в теорію і практику українського конституціоналізму. А також визначити недоліки конституційної практики того періоду.

При характеристиці Конституції Української Народної Республіки 1918 р. необхідно знати її структуру та основні положення, визначити місце цього акта як складової частини скарбниці національної конституційної думки, а також зазначити чому так і не вдалося реалізувати цей нормативно-правовий акт. Потрібно надати правову характеристику тимчасовим конституційним законам, які були прийняті за часів П. Скоропадського, наголосити на значимості для відновлення конституційних засад УНР Декларації Української Директорії від 13 грудня 1918 року.

Важливим етапом конституційного процесу в Україні є радянський період, за часів якого було прийнято чотири конституції: Конституцію УСРР 1919 р., Конституції УРСР 1929, 1937, 1978 рр. Конституції законодавчо закріплювали так звану радянську модель організації влади, основою якої був ленінський принцип поєднання у Радах, як працюючих корпораціях, законодавства і управління. Тим самим заперечувався визнаний у багатьох демократичних державах принцип розподілу влад. Студенти повинні висвітлити позитивні та негативні риси цих конституцій. Особливої уваги заслуговує аналіз Конституції УРСР 1978 року в рамках порівняння її з Конституцією України 1996 р. Слід визначити роль Конституції УРСР у новітньому конституційному процесі.

Останнім періодом конституційного процесу в Україні, що триває є новітній конституційний процес. Цей період характеризується постійними змінами, перетвореннями та реформаторськими настроями в суспільстві. Про це свідчать події, пов'язані з суверенністю та незалежністю нашої держави; з розробкою, підготовкою та прийняттям Конституції України; з проведенням конституційної та політичної реформ.

До конституційних актів, що відображають державно-політичні та конституційні процеси в Україні слід віднести наступні: Декларацію про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності України, Закон України «Про правонаступництво України», Закон України «Про економічну самостійність Української РСР», Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади

організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття Конституції України 1996 року, проекти Конституції України тощо. Необхідно знати структуру та зміст перелічених актів; визначити їх роль у процесі конституційної реформи в Україні.

Найактуальнішим питанням є проведення конституційної та політичної реформ в Україні на сучасному етапі. Мова йде про підготовку змін до Конституції України, формування політико-правової системи українського конституціоналізму. Підготовка цього питання потребує особливої уваги студентів при вивченні змісту законопроектів України «Про внесення змін до Конституції України», інших законопроектних документів і законодавчих актів, а також поглядів, думок політичних діячів. В результаті розгляду вищевикладеного матеріалу студенти повинні зробити висновки про високе значення конституційної (політичної) реформи, її конституційне забезпечення для ефективного системного реформування політичної системи країни, а звідси й для юридичної діяльності та підготовки спеціалістів-юристів, які працюватимуть в умовах конституційно-правового реформування державного та суспільного життя, реалізації конституційних приписів у правотворчій, правозастосовній та правоохоронній діяльності.

Дайте визначення наступних понять:

конституційний процес, етапи історичного розвитку Конституції України, акти конституційного характеру, генезис конституціоналізму, Зборівський договір, Білоцерківський договір, Переяславські статті, національна ідеологія, Кирило-Мефодіївське товариство, звичаєве право, віче, «Руська Правда», гетьманські статті – конституція, Конституція П. Орлика, Універсали Центральної Ради, українські радянські конституції, декларація, державний суверенітет, незалежність, державна влада, територіальне верховенство, економічна самостійність, національний суверенітет, конституційна реформа, політична реформа, політична (конституційна) криза.

Тематика рефератів:

- ◆ *«Конституція П. Орлика 1710 року та розвиток українського конституціоналізму».*
- ◆ *«Актуальні проблеми сучасного конституційного процесу».*
- ◆ *«Конституційна реформа: теоретичні та практичні проблеми реалізації».*
- ◆ *«Конституційний процес в Україні радянського періоду».*
- ◆ *«Проблеми державотворення та правотворення в період реформ в Україні».*
- ◆ *«Форма правління та державний режим Гетьманщини часів Б. Хмельницького».*

- ◆ «Вітчизняне державотворення періоду Центральної Ради».
- ◆ «Етапи юридичного оформлення об'єднання УНР і ЗУНР».
- ◆ «Сучасний український парламентаризм: особливості розвитку».

Задача

З метою врегулювання суперечностей між Верховною Радою України, Президентом та Прем'єр-міністром, що, на думку політиків, виникають через недосконалість Конституції України в частині врегулювання діяльності вищих органів влади, Голова Верховної Ради України запропонував Президентові та Прем'єр-міністру укласти між трьома владними інституціями тимчасовий договір про розподіл владних повноважень, в якому на період до внесення в установленому порядку змін до Основного Закону по-новому необхідно виписати статус цих вищих органів влади.

Дайте правову оцінку такій пропозиції. Чи є договір джерелом конституційного права України (проаналізуйте Розділ IV Конституції України, Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів»)?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Конституція (Основний Закон) України від 20 квітня 1978 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1978. № 18. Ст. 286.
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.

- ❖ Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст. 445.

Спеціалізована література:

1. Агафонова Н. В. Президент України як суб'єкт конституційної реформи і гарант додержання Конституції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 12-17.
2. Актуальні проблеми сучасного конституціоналізму (на прикладі України та Республіки Польща): колектив. моногр. Київ: Талком, 2017. 392 с.
3. Андреев Д., Вовк В. Природне право у працях Лейбніца. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 12-15.
4. Андропова І. Ф. Еволюція політичної культури в незалежній Україні (гендерний аспект): дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2005. 176 с.
5. Аніщук Н. В. Тенденції розвитку інституту конституційно-правового статусу жінок в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 19 с.
6. Бабенко К. Участь парламенту у формуванні уряду: проблеми і перспективи конституційної реформи в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 1 (109). С. 12-17.
7. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: моногр. Харків: Право, 2008. 220 с.
8. Барабаш Ю. Конституційна реформа і стабільність конституційного ладу: конфліктологічно-правовий аналіз системного взаємозв'язку. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 77-96.
9. Барабаш Ю. Модернізація держави як конституціоналізм у дії*. *Віче*. 2014. № 3. С. 26-27.
10. Берназюк Я. О. Конституційний процес в Україні: сучасний стан та основні кроки на шляху до прийняття нової Конституції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 48-51.
11. Берченко Г. В. Відновлення дії тексту конституції в аспекті концепції установчої влади. *Форум права*. 2016. № 4. С. 25-34.
12. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23.
13. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
14. Бондаренко О. В. Конституційна модернізація: поняття та співвідношення з суміжними категоріями. *Наше право*. 2015. № 3. С. 31-37.

15. Бондаренко О. В. Принципи проведення конституційної модернізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2016. Вип. 40 (1). С. 36-39.
16. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична.* 2015. Вип. 61. С. 247-256.
17. Бровар О. Історико-правові аспекти євроатлантичної інтеграції України у 90-х роках ХХ ст. *Підприємництво, господарство і право.* 2012. № 6. С. 119-121.
18. Буроменський М., Закоморна К. До питання про методологію дослідження проблеми конституційного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи (на прикладі пострадянської доктрини). *Вісник Академії правових наук України.* 2013. № 1. С. 100-113.
19. Васецький В. Ю. Історичні передумови виникнення правової ідеології в Стародавньому світі та в період Середньовіччя. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2015. № 2. С. 55-61.
20. Вовк О. Й. Закон про міста 1791 року: пам'ятка міського права України. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2012. № 4. С. 43-51.
21. Волинець В. Роль правоохоронної функції держави у державотворчому і правотворчому процесах в Україні. *Юридична Україна.* 2012. № 7. С. 4-10.
22. Габінет Д. А. Унітарна форма державного устрою України у поглядах представників вітчизняної політико-правової думки в період між світовими війнами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: право.* 2012. Вип. 19. С. 14-18.
23. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України.* 2012. № 3. С. 67-77.
24. Гончаренко В. Конституція Української РСР 1937 р. *Вісник Академії правових наук України.* 2012. № 2. С. 75-83.
25. Городовенко А. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики. *Leges si Viata.* 2018. № 4, ч. 2. С. 31-34.
26. Гультай М. Вітчизняний конституціоналізм радянської доби та його трансформація після здобуття Україною незалежності. *Вісник Конституційного Суду України.* 2015. № 5. С. 59-77.
27. Гультай М. Засади вітчизняного конституціоналізму за козацької доби. *Вісник Конституційного Суду України.* 2016. № 6. С. 198-207.
28. Даниляк О. Шляхи вдосконалення механізму контрастигації в межах конституційної модернізації. *Актуальні проблеми державного управління.* 2013. Вип. 4. С. 51-54.
29. Евдокимов В. Галицкая традиция украинского парламентаризма. *Leges si Viata.* 2018. № 5, ч. 2. С. 56-59.

30. Єрмолаєв В. Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи українського державотворення (до 365-річчя Національної революції 1648 р.). *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 66-79.
31. Журавель М. В. Основні риси та принципи судового процесу в Гетьманщині другої половини XVII століття. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 33-40.
32. Журавель М. В. Судове провадження при розгляді кримінальних справ у Гетьманщині в другій половині XVII ст. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 33-43.
33. Жученко Я. Європейський вимір конституційної модернізації та реформування в Україні за науковими поглядами М. П. Орзіха. *Юридичний вісник*. 2015. № 3. С. 135-140.
34. Захарчук А. С. Вітчизняне державотворення періоду Центральної Ради крізь призму доктрини прав людини: теоретико-методологічний аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 23-30.
35. Ивченко Ю. Конституционный патриотизм как фактор консолидации народа и гарант защиты прав гражданина. *Legea si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 32-36.
36. Кагадій М. І. Конституції зарубіжних країн близького зарубіжжя як об'єкт порівняльного правознавства. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 31. С. 53- 59.
37. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
38. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
39. Квелиашвили И. Реформы: декларация намерений или способ обновления. *Legea si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 63-66.
40. Коваленко В. В. Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 57-65.
41. Коваленко В. В. Модернізація конституційних засад національної безпеки і оборони України – пріоритет діяльності Конституційної Асамблеї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 39-46.
42. Коваленко В. В. Проблеми державотворення та правотворення в період реформ в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 35-43.
43. Колісник В. Сприйняття ідей конституціоналізму на тлі штучної міфологізації масової свідомості. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 132-138.

44. Колодій А. Конституційний процес та сучасна конституційна реформа в Україні: етапи розвитку. *Право України*. 2012. № 8. С. 114-121.
45. Колюх В. В. Сучасний конституційний процес в Україні (політологічний аналіз): автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2016. 32 с.
46. Комзюк Л. Т. Драгоманівська конституційно-правова концепція політичної самостійності України і ХХ століття: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1998. 181 с.
47. Коцюба Р. О. Геополітичні аспекти конституційних засад політики ядерної безпеки України. *Правові системи*. 2016. № 1, ч. 2. С. 3-15.
48. Крусс В. И. Конституционализация права: основы теории: моногр. Москва: НОРМА; Инфра-М, 2016. 239 с.
49. Крусян А. Конституція в науково-практичній парадигмі сучасного українського конституціоналізму (у контексті актуальних питань конституційних перетворень). *Право України*. 2016. № 6. С. 70-78.
50. Крусян А. Р. Модернізація Конституції України: досвід, сучасність та перспективи. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2012. Т. 11. С. 235-247.
51. Кушниренко А. Ценности конституционного строя: понятие, сущность и соотношение с конституционными принципами. *Leges si Viata*. 2016. № 6, ч. 2. С. 59-62.
52. Лемак В. Технологія конституційної реформи: основні вимоги європейського досвіду для України. *Право України*. 2016. № 6. С. 44-51.
53. Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 194-203.
54. Литвин В. Життя вимагає модернізації Основного Закону України. *Право України*. 2012. № 8. С. 16-18.
55. Львов Б. Вдосконалення національного законодавства у сфері міжнародного комерційного арбітражу і третейського розгляду спорів у процесі судової та конституційної реформ в Україні. *Право України*. 2016. № 5. С. 12-18.
56. Мамонтова Е. В. Фактор преси у конституційному процесі в Україні: дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2000. 241 с.
57. Мартинюк Р. Поновлення чинності положень редакції Конституції України від 8 грудня 2004 р.: питання конституційності та легітимності. *Право України*. 2016. № 2. С. 144-121.
58. Марцеляк О. Роль науки конституційного права в конституціоналізації правової системи України. *Право України*. 2016. № 6. С. 79-87.
59. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. Т. 2. С. 15-19.

60. Морозюк С. М. Особливості дії індивідуальних принципів реалізації Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 43-46.
61. Моткова О. Д. Дія норм Конституції: доктринальний аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 1. С. 31-34.
62. Нонко О. Конституційний процес в Україні та вплив на нього Ради Європи. *Право України*. 2006. № 9. С. 21-24.
63. Носенко О. В. Особливості конституційно-правового розвитку Автономної Республіки Крим на сучасному етапі державотворення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 8. С. 28-33.
64. Оніщенко Н. Конституційний процес: до питання про термінологічну визначеність і сутнісну спрямованість. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 130-135.
65. Оніщенко Н. М. До питання про авторитет діючого законодавства (теоретичні засади, практичні передумови, перспективі зміцнення). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 27-32.
66. Орзих М. Новая Конституция действует. Конституционная реформа продолжается. *Юридический вестник*. 1996. № 3. С. 42-46.
67. Орзих М. Конституційна модернізація та реформування: методологія співвідношення та науково-прикладне значення. *Право України*. 2012. № 8. С. 43-49.
68. Орзих М. П. Державний устрій України: концепція конституційної моделі. *Вісник Академії правових наук України*. 1993. № 1. С. 16-20.
69. Павко А. Концепція конституціоналізму Б. Кістяківського в контексті модернізації сучасної конституційно-правової системи в Україні. *Віче*. 2015. № 16. С. 13-16.
70. Пересада О. М. Конституційна модернізація як засіб конституційної інтеграції України в контексті глобалізаційних процесів забезпечення прав та свобод людини: досвід пострадянських держав. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 9-10. С. 33-42.
71. Погорілко В. Конституційні основи українського державотворення і розвиток безпосереднього народовладдя в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3. С. 54-65.
72. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. / [за ред., передм. Н. М. Пархоменко]. Львів: ПАІС, 2014. 307 с.
73. Поляков С. Етапи реформування законодавства України про Збройні Сили. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 16-20.
74. Приходько Х. До визначення історичних і змістовно-пізнавальних коренів формалізації конституційного процесу. *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 16-24.

75. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 27-32.
76. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
77. Рябовол Л. Т. Гарантії конституційного ладу України як предмет дослідження: реалізація системного підходу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 29-32.
78. Рябовол Л. Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 49-52.
79. Селіванов А. Конституційність як критерій суспільної довіри до судової влади. *Право України*. 2014. № 5. С. 92-96.
80. Селіванов А. Конституція України у правоутворенні сучасного публічного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 239-245.
81. Селіванов А. Судовий конституціоналізм як ціннісна категорія інтеграційного напрямку конституціоналізації. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 3. С. 116-119.
82. Середюк В. «Украинский вопрос» в программных документах украинских политических партий начала XX ст. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 144-148.
83. Скоморовський В. Союзний договір радянських республік та його роль в історії розпаду СРСР. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 19-22.
84. Скрипнюк О. Демократизація політичної системи України як фактор європейської інтеграції: проблеми і перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 2. С. 26-30.
85. Скрипнюк О. Конституційний лад в Україні: методологічні проблеми розвитку та вдосконалення в конспекті конституційної модернізації. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4 (71). С. 123-134.
86. Скріль С. Конституційні принципи реформування політичних систем країни Центральної та Східної Європи. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 2. С. 33-37.
87. Смолій В. А. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення): моногр. Львів: Світ, 2011. 440 с.
88. Ставнійчук М. Окремі проблеми новітнього конституційного процесу у світлі висновків Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія). *Право України*. 2012. № 8. С. 146-153.
89. Стефанчук М. М. Концептуальні засади теорії функцій прокуратури. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 10. С. 61-68.

90. Стрельцова О. В. Конституціоналізація процесу асоціації України з Європейським Союзом: теорія та практика: моногр. Київ: Правова єдність; Алерта, 2017. 531 с.
91. Стрельцова О. В. Механізм секторальної гармонізації законодавства України з правом ЄС у сферах свободи, безпеки і юстиції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 5-14.
92. Тацій В. Наукові засади конституційного реформування в Україні. *Право України*. 2009. № 11. С. 12-14.
93. Тацій В., Святоцький О. Конституційна реформа в Україні: здобутки та перспективи. *Право України*. 2009. № 11. С. 6-11.
94. Тертишник В. Концептуальні проблеми розподілу влади: до становлення сучасної моделі правової держави в контексті політичної реформи в Україні. *Юридична Україна*. 2003. № 3. С. 13-16.
95. Томенко М. В. Конституційний процес як пошук стратегічних пріоритетів України: моногр. Київ: ВПЦ «Київ. ун-т», 2010. 299 с.
96. Федоренко В. Л. Конституція України: від прийняття до Конституційної Асамблеї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 15-21.
97. Федоренко В. Л. Парламенти і парламентаризм – пріоритетний напрямок конституційно-правових досліджень в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 129-133.
98. Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесу європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2013. 22 с.
99. Шаповал В. Виконавча влада в контексті форм державного правління (теорія і практика світового конституціоналізму). *Право України*. 2015. № 11. С. 77-88.
100. Щербанюк О. Проблема реалізації народного суверенітету в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2012. № 9. С. 291-301.
101. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.
102. Яковлев А. А. Конституційні акти початку ХХ століття в історії конституційного процесу в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С. 96-106.
103. Яковюк І., Чапала Г. Огляд регіональної наукової конференції «Конституція Пилипа Орлика 1710 р. і розвиток українського конституціоналізму». *Вісник Академії правових наук України*. 2006. № 1. С. 229-232.

ТЕМА 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття конституційно-правової відповідальності: характеристика підходів. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з конституційною, державно-правовою відповідальністю. Місце конституційно-правової відповідальності в системі соціальної відповідальності.
2. Ознаки конституційно-правової відповідальності (2 групи): їх характеристика.
3. Функції конституційно-правової відповідальності: поняття та види.
4. Класифікація конституційно-правової відповідальності: критерії та види.
5. Конституційне правопорушення (делікт): поняття, склад (характеристика), класифікація.
6. Конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль, їх співвідношення.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Однією із системоутворюючих, кваліфікаційних ознак конституційного права є інститут конституційної відповідальності. За сучасних умов така відповідальність набуває особливого значення, що зумовлено характером політичних, економічних та інших процесів у нашій країні. Під час огляду теоретичних основ цієї теми необхідно визначити місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності.

Для виявлення місця конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності варто використовувати системний підхід. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності є важливою проблемою для визначення місця цього виду відповідальності в системі.

З метою подальшої конкретизації інституту конституційно-правової відповідальності передбачається висвітлення позитивних і ретроспективних аспектів юридичної відповідальності, доведення їх понятійної єдності та існування цілісної категорії юридичної відповідальності.

Аналіз ознак конституційно-правової відповідальності дозволить найбільш повно з'ясувати її суть. Вчені конституціоналісти визначають дві групи ознак конституційно-правової відповідальності. До першої групи відносять загальні ознаки, що характеризують конституційно-правову відповідальність як

суспільно-політичний феномен, її місце і значення у суспільстві, співвідношення та взаємозв'язки з іншими видами відповідальності. До другої групи належать ознаки, які вказують на специфічні риси, притаманні конституційно-правовій відповідальності. Таким чином, необхідно вказати, які саме ознаки належать до цих двох груп.

Необхідно також провести аналіз функцій конституційно-правової відповідальності. Функції обумовлені основним призначенням конституційно-правової відповідальності – захистом Конституції, тоді як інші види юридичної відповідальності покликані виконувати більш розширені функції. Пропонується визначити види функцій, що виконує конституційно-правова відповідальність в системі функцій юридичної відповідальності.

Наступним питанням при розгляді цієї теми є класифікація конституційно-правової відповідальності, тобто розмежування різних її видів. Розгляд класифікації конституційно-правової відповідальності має велике значення для з'ясування сутності інституту конституційно-правової відповідальності, що є одним із системоутворюючих чинників конституційного права України як основи системи національного права. На основі аналізу чинного законодавства і конституційно-правової доктрини передбачається визначення критеріїв класифікації та видів конституційно-правової відповідальності.

Висвітлення останнього питання пов'язано із розкриттям змісту підстави ретроспективної конституційно-правової відповідальності, якою є конституційне правопорушення (делікт) та його юридичний склад. В першу чергу, визначити поняття конституційного правопорушення та його характерні риси. Далі передбачається визначення понять кожного з невід'ємних елементів юридичного складу конституційного правопорушення: об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони.

Проведення аналізу співвідношення інститутів конституційного контролю і конституційно-правової відповідальності передбачає виявлення їх взаємозв'язку. Теоретичні та практичні питання конституційного контролю пропонується висвітлити з використанням досвіду зарубіжних країн (США, Франція, Болгарія, Польща, країни СНД та інші). Важливо зосередити увагу на тому, що конституційний контроль і конституційно-правова відповідальність – найважливіші засоби реалізації конституційної законності, визначні елементи механізму правового захисту Конституції. Маючи уявлення про теоретичні аспекти цих двох інститутів, необхідно зазначити, яку роль здійснюють ці елементи в механізмі правового захисту Конституції.

Дайте визначення наступних понять:

юридична відповідальність (ретроспективна та позитивна), конституційно-правова відповідальність, конституційна відповідальність, державно-правова відповідальність, соціальна відповідальність, політична відповідальність, загальні ознаки конституційно-правової відповідальності, спеціальні ознаки конституційно-правової відповідальності, функції конституційно-правової відповідальності, ретроспективна конституційно-правова відповідальність, позитивна конституційно-правова відповідальність, конституційне правопорушення (делікт), юридичний склад конституційного правопорушення, об'єкт конституційного правопорушення, об'єктивна сторона конституційного правопорушення, суб'єкт конституційного правопорушення, суб'єктивна сторона конституційного правопорушення, конституційний контроль.

Скласти схеми:

- ✓ *Класифікація видів конституційно-правової відповідальності.*
- ✓ *Функції конституційно-правової відповідальності.*
- ✓ *Співвідношення конституційно-правової відповідальності з державно-правовою відповідальністю.*
- ✓ *Конституційне правопорушення (делікт).*
- ✓ *Конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль.*
- ✓ *Позитивні та ретроспективні аспекти юридичної відповідальності.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Теоретичні та практичні проблеми реалізації конституційно-правової відповідальності в Україні».*
- ◆ *«Конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності».*
- ◆ *«Юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування».*
- ◆ *«Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні».*
- ◆ *«Конституційна відповідальність глави держави в Європейських країнах».*
- ◆ *«Конституційний делікт як підстава конституційної відповідальності».*
- ◆ *«Роль європейських стандартів правозахисту у конституційному судочинстві України».*
- ◆ *«Роль Вищого адміністративного суду України у забезпеченні однакового правозастосування».*
- ◆ *«Конституційна відповідальність політичних партій в Україні».*

- ◆ «Конституційна відповідальність у системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування».

Задача №1

На засіданні наукового гуртка, де обговорювалась проблема конституційно-правової відповідальності, один із студентів заявив, що йому незрозуміло, чому настає така відповідальність навіть в тих випадках, коли суб'єкти взагалі не порушують вимог Конституції та законодавства.

Дайте відповідь на запитання:

1. В чому полягає особливість конституційно-правової відповідальності?
2. Які види конституційно-правової відповідальності ви знаєте?
3. Назвіть конституційно-правові санкції.

Задача №2

Двісті тридцятьма народними депутатами України було ініційовано у Верховній Раді України питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту. Підставою для цього стала відмова Глави держави виконувати низку судових рішень, що набрали законної сили. Гарант Конституції України коментуючи дане рішення парламенту у засобах масової інформації наголосив, що судові рішення він не виконував свідомо, оскільки з точки зору закону вони є сумнівними. А сам факт ініціювання усунення його з поста у порядку імпичменту є не більше чим політичним шантажем опозиційної парламентської більшості. Президент України також спрогнозував, що у Висновку Конституційного Суду України рішення Верховної Ради України про ініціювання його відставки буде визнане безпідставним.

Скажіть будь ласка, наскільки обґрунтованими є підстави для ініціювання усунення Президента України з поста в порядку імпичменту у даному разі?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446
- ❖ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.

- ❖ Кримінальний кодекс України від 4 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
- ❖ Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 37-38. Ст. 366.
- ❖ Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 97.
- ❖ Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 14. Ст. 81.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.

Спеціалізована література:

1. Авдеєнкова М. П. Конституційно-правові санкції і конституційно-правова відповідальність. *Государство и право*. 2005. № 7. С. 85-89.
2. Авилов В. В. Конституційно-правова відповідальність органів і посадових осіб місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук. Елец, 2011. 185 с.
3. Аземша І. Особливості формування інституту юридичної відповідальності в Україні права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 44-47.
4. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54-59.
5. Антонова О. Р. Система конституційно-правових принципів регулювання шлюбу і сім'ї. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 45. С. 46-53.
6. Балан С. В. Співвідношення політичної та конституційно-правової відповідальності у здійсненні державної влади: дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2007. 223 с.
7. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність політичних партій у світлі міжнародного досвіду. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 198-205.
8. Батанова Н. М. Конституційно-правова відповідальність у контексті

- взаємодії держави та громадянського суспільства. *Альманах права*. 2017. Вип. 8. С. 102-106.
9. Батанова Н. М. Принципи конституційно-правової відповідальності: понятійна та видова характеристика. *Правова держава*. 2016. Вип. 27. С. 211-218.
  10. Батанова Н. М. Співвідношення конституційно-правової відповідальності та політичної відповідальності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 24-30.
  11. Берназюк І. Еволюція конституційно-правового регулювання стратегічної правотворчості в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 7-12.
  12. Бобровник С. Специфіка прояву компромісу і конфлікту в межах соціальних інститутів. *Право України*. 2009. № 12. С. 144-150.
  13. Бойчук А. Понятие и признаки юридической ответственности. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 11-16.
  14. Бондарчук І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Юридична Україна*. 2009. № 10. С. 28-33.
  15. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
  16. Віхров О. П. Актуальні питання захисту прав людини в контексті правозастосування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 99-101.
  17. Волинка К. Поділ влади і конституційно-правова відповідальність як гарантії реалізації прав і свобод людини в Україні. *Нова політика*. 1998. № 4. С. 14-18.
  18. Волощук О. Відповідальність уряду у сучасних демократичних державах (політико-правовий аналіз). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 32-41.
  19. Волощук О. Т. Поняття та сутність конституційно-правової відповідальності вищих органів державної влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 77-84.
  20. Гецько В. В. Правові позиції Конституційного Суду України з питань конституційно-правової відповідальності депутатів. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 67-72.
  21. Гревцов Ю. Методологічні проблеми пізнання відповідальності суб'єкта права. *Право України*. 2014. № 1. С. 187-194.
  22. Григор'єва В. Логічна сторона судового рішення. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 6-8.

23. Дашковська О. Ідея взаємодії відповідальності держави й особи в європейській політико-правовій думці. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 2. С. 105-113.
24. Єзеров А. Конституційна конфліктологія як перспективна доктринальна концепція. *Право України*. 2009. № 6. С. 167-170.
25. Загурський В. Посилення відповідальності – основна умова дії закону. *Право України*. 1996. № 12. С. 45-46.
26. Задніпряна М. Ю. Гармонізація принципів юридичної відповідальності України та Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
27. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей: зарубіжний досвід. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 346-356.
28. Зимовець А. В. Правове регулювання взаємної відповідальності держави та людини (конституційно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 214 с.
29. Калініченко О. Ф. Конституційний процес як основа державного будівництва. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 44-49.
30. Кампо В. Методологія досліджень конституційної юстиції в Україні: науковий огляд. *Право України*. 2014. № 6. С. 158-170.
31. Капітаненко Н. П. Особливості юридичної відповідальності громадських об'єднань за правопорушення у сфері публічного управління та адміністрування. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 68-73.
32. Кірмач А. Дисциплінарна відповідальність та службове розслідування щодо державних службовців. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12 (169). С. 37-41.
33. Клименко О. До проблеми визначення суспільної необхідності як конституційно-правової категорії. *Право України*. 2011. № 8. С. 282-289.
34. Книш В. В. Аналіз позитивного досвіду конституційно-правової відповідальності (на підґрунті конституціоналізму зарубіжних країн. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 146-149.
35. Книш В. В. Принципи конституційно-правової відповідальності суб'єктів державно-політичних відносин. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 8. С. 117-121.
36. Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2018. 40 с.
37. Книш В. В. Теоретико-правовий аналіз законодавства України про

- конституційно-правову відповідальність. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2017. № 3. С. 61-71.
38. Ковальов Д. В. Конституційні засади корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. № 2. С. 60-69.
  39. Колісник В. Конституційна реформа в контексті посилення політичної відповідальності. *Вісник Академії правових наук України.* 2005. № 1. С. 38-44.
  40. Колосова Н. М. Теория конституционной ответственности: природа, особенности, структура: дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2006. 368 с.
  41. Колпаков В. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі в системі принципів адміністративного судочинства. *Право України.* 2014. № 3. С. 47-56.
  42. Колюх В. В. Політична відповідальність Конституційного Суду України. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».* Серія: Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3-4. С. 158-163.
  43. Коновейчук Х. Б. Конституційно-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері благодійної діяльності в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2013. Вип. 62. С. 159-164.
  44. Корнієнко А. А. Невідворотність як принцип юридичної відповідальності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
  45. Кравець М. О. Поняття, сутність та місце юридичної кваліфікації у процесі правозастосування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 3. С. 110-115.
  46. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2016. № 5. С. 20-23.
  47. Кравчук В. Забезпечення права на доступ до адміністративного суду осіб, які перебувають під вартою або в місцях позбавлення волі. *Право України.* 2014. № 3. С. 57-63.
  48. Краснікова О. В. Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 197 с.
  49. Крисань Т. Розмежування державного (правового) примусу й юридичної гарантії. *Підприємництво, господарство і право.* 2013. № 3. С. 24-27.
  50. Крысанов А. В. Конституционно-правовая ответственность выборных и должностных лиц федеральных органов государственной власти: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2014. 196 с.
  51. Кучма О. Л. Юридична відповідальність у теорії та конституції України. *Соціальне право.* 2017. № 1. С. 28-36.

52. Кучук А. Конституційно-правова відповідальність: міф чи реальність? *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 12. С. 26-30.
53. Левченко Т. Г. Конституционно-правовая ответственность в избирательном праве: сравнительно-правовой аспект: на примере России, Великобритании и США: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 203 с.
54. Ліпський Д. Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України: аналіз сучасних наукових досліджень. *Право України*. 2014. № 3. С. 64-74.
55. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий механізм боротьби з корупцією в Україні (загальнотеоретична характеристика). *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 70-74.
56. Марченко М. В. Конституційно-правова природа права вето глави держави. *Форум права*. 2017. № 4. С. 141-146.
57. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
58. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
59. Мельник О. В. Конституційно-правова відповідальність вищих органів державної влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 175 с.
60. Мельниченко В. Вертикаль управління. Повноваження і відповідальність. *Віче*. 2001. № 4. С. 16-29.
61. Митягин Ю. В. Конституционно-правовые аспекты ответственности депутата, члена выборного органа местного самоуправления, выборного должностного лица органа местного самоуправления: вопросы теории и практики: дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2010. 190 с.
62. Морозюк С. М. Зв'язок конституційно-правової норми та конституційних правовідносин у процесі реалізації Основного Закону. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 2. С. 15-19.
63. Морозюк С. М. Особливості дії індивідуальних принципів реалізації Конституції України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 43-46.
64. Муртіщева А. О. Система санкцій конституційно-правової відповідальності уряду в державах – членах ЄС. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 33. С. 171-181.
65. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за її суб'єктами та підставами. *Законодавство України: проблеми та перспективи розвитку*. 2002. С. 47-51.
66. Наливайко Л. Р. Види конституційно-правової відповідальності за мірами відповідальності за конституційні правопорушення. *Вісник Одеського*

- інституту внутрішніх справ*. 1999. № 4. С. 156-159.
67. Наливайко Л. Р. Деякі проблеми конституційної відповідальності в Україні. *Концепція формування законодавства України*. 1999. С. 86-89.
  68. Наливайко Л. Р. Історичні аспекти застосування конституційно-правової відповідальності. *Політика і час*. 1999. № 9-10. С. 67-72.
  69. Наливайко Л. Р. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність. *Нова політика*. 1999. № 5. С. 48-52.
  70. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність в Україні: критерії класифікації та види. *Віче*. 1999. № 10. С. 25-32.
  71. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 180 с.
  72. Наливайко Л. Р. Місце конституційно-правової відповідальності в системі юридичної відповідальності. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. Вип. 11. С. 182-186.
  73. Наливайко Л. Р. Позитивний та ретроспективний аспекти конституційно-правової відповідальності. *Нова політика*. 1999. № 3. С. 54-58.
  74. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Науковий вісник ЗДУ. Серія: Юридичні науки*. 2001. № 1. С. 18-27.
  75. Наливайко Л. Р. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій конституційної відповідальності в сучасній конституційній теорії. *Право України*. 1999. № 10. С. 45-50.
  76. Наливайко Л. Р. Теоретичні аспекти конституційного делікту. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2001. № 13. С. 3-8.
  77. Никифорова Н. В. Конституционно-правовая ответственность в правовых позициях Конституционного Суда Российской Федерации: проблемы реализации и развития: дис. ... канд. юрид. наук. Тюмень, 2010. 246 с.
  78. Олійник А. Ю. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 27. С. 48-54.
  79. Олькіна О. Функції конституційного інституту дострокового припинення повноважень вищих посадових осіб України. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2 (194). С. 11-14.
  80. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (1). С. 22-24.
  81. Павловська Н. Механізм процедури імпічменту (теоретичний та практичний досвід). *Право України*. 2010. № 3. С. 115-119.
  82. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.

83. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикції. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
84. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
85. Полевий В. І. Конституційна відповідальність політичних партій в Україні: моногр. Київ: НА СБУ, 2007. 184 с.
86. Польовий О. Л. Місце інституту відповідальності суддів у системі юридичної відповідальності органів публічної влади України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 105-110.
87. Полянський Т. Позитивістсько-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом. *Юридична Україна*. 2013. № 9. С. 16-22.
88. Полянський Т. Природно-правові критерії оцінки дотримання заборони зловживання правом: їх зміст та взаємодія. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 14-22.
89. Рижук І. В. Конституційно-правова модель відповідальності парламентаріїв: порівняльно-аналітичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
90. Руднєва О. Правова природа відповідальності органів місцевого самоврядування. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 3. С. 81-86.
91. Рустамзаде А. Х. Конституційно-правові основи організації судової влади в Україні та Азербайджанській Республіці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 2. С. 23-26.
92. Савин В. Н. Ответственность государственной власти перед обществом. *Государство и право*. 2000. № 12. С. 64-72.
93. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): [моногр.]. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
94. Сердюк Л. М. Конституційний принцип індивідуалізації юридичної відповідальності особи в аспекті теорії конституційно-правової відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4. С. 105-111.
95. Сліденко І. Релятивність базисних категорій сучасного конституційного права (конституційний лад). *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 33-42.
96. Слободян Н. Проблеми конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про вибори. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2006. № 1. С. 77-82.
97. Цимбалістий Т. О. Інститут імпичменту в системі конституційно-правової

- відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
98. Червяцова А. «Позитивний» аспект конституційної відповідальності: визначення змісту. *Право України*. 2000. № 2. С. 93-95.
99. Штурнева М. В. Конституционно-правовая ответственность за подкуп избирателей: моногр. Иркутск: БГУЭП, 2013. 183 с.

ТЕМА 4. ТЕОРІЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, ознаки (юридичні властивості) та сутність Конституції України.
2. Конституція та держава. Конституція та політична система суспільства. Конституція та конституціоналізм. Розкрити питання їх співвідношення.
3. Функції конституції та її характеристика.
4. Класифікація конституцій: мета та критерії класифікації. Види конституцій в Україні. Характеристика Конституції Автономної Республіки Крим.
5. Об'єкти конституційного регулювання. Дія Конституції України.
6. Форма і структура Конституції України. Мова та стиль Конституції України.
7. Внесення змін та доповнень до Конституції України (Розділ XIII Конституції України). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України.
8. Поняття, структура механізму реалізації Конституції України. Фактори, що визначають реалізацію та ефективність дії Конституції України, проблеми її реалізації.
9. Додержання та охорона Конституції України: гарантії, механізм захисту та охорони. Суб'єкти захисту.
10. Конституція і проблема імплементації норм міжнародного права.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Висвітлення теоретичних аспектів Конституції України має на меті визначення поняття Конституції України та її юридичних ознак і характерних особливостей, розкриття її юридичного та соціального змісту, правової сутності. У науці конституційного права при визначенні поняття «конституції» студенти повинні враховувати три підходи: західної (європейської) концепції, нормативістської та інституціоналістської.

Перш за все, слід зазначити, що Конституція України є елементом системи нормативно-правових актів, її не можна винести за межі чинного права, оскільки вона є складовою частиною позитивного права і в той же час – специфічним законодавчим актом. Усвідомлення правової природи Конституції, визначення її місця в ієрархії нормативно-правових актів, що є джерелами конституційного права України, визначення соціального призначення Конституції України в суспільстві і державі полягає у розгляді співвідношення

таких конституційно-правових категорій як Конституція та конституціоналізм; Конституція та конституційність; Конституція та держава; Конституція та політична система; Конституція та суспільство тощо. Аналіз зазначених понять необхідно проводити з точки зору їх конституційно-правової регламентації в Україні.

Розкриття змісту функцій Конституції України є важливим питанням цієї теми. Функції відображають соціальне призначення, роль Конституції України у конституційно-правовому регулюванні суспільних відносин в політичній, економічній, соціальній та духовно-культурній сферах життєдіяльності суспільства. Функції розкривають сутність Конституції України щодо тих завдань, які стоять перед суспільством на конкретному етапі його розвитку. Таким чином, необхідно визначити поняття та особливості функцій Конституції та їх види.

Розгляд класифікації конституцій є визначенням критеріїв розділу конституцій на певні види (групи) та характеристику існуючих видів конституцій. З метою більш об'єктивного розгляду класифікації необхідно звернутись до поглядів різних вчених-конституціоналістів щодо цього питання. Важливим аспектом при аналізі класифікації є її мета, тобто для чого конституції поділяють на види. І в результаті розгляду класифікації конституцій передбачається класифікація Конституції України за визначеними критеріями.

Одними з юридичних характеристик Конституції України є її форма та структура. Аналіз цього питання базується на визначенні поняття форми Конституції України та її характерних особливостей. Особливу увагу потрібно приділити фактичній та юридичній конституції. А також, необхідно звернути увагу на мову та стиль Конституції України. Що ж стосується структури, то вона є сукупністю елементів, поняття та зміст яких слід визначити.

Конституція України закріплює основні засади організації і функціонування суспільства та держави, регулює механізм влади, упорядковує політико-правові процеси, встановлює норми поведінки суб'єктів державно-правових відносин тощо. Саме тому Конституція є об'єктом особливої охорони та захисту з боку держави та суспільства. Конституційно-правовими актами передбачена система гарантій дотримання та захисту Конституції України. Необхідно визначити поняття та види цих гарантій.

Принципове значення має проблема реалізації конституційних норм. Ця проблема містить в собі чимало питань. Необхідно звернути увагу на наступні: 1) поняття механізму реалізації Конституції України; 2) пряме та опосередковане здійснення норм Конституції, значення в цьому аспекті конкретизації конституційних приписів у чинному законодавстві; 3) чинники, які впливають на здійснення норм Конституції; 4) роль державних органів і структур громадянського суспільства у реалізації конституційних норм

(інституціональний аспект); 5) роль актів Конституційного Суду України у тлумаченні норм Конституції та застосуванні цих норм на практиці; 6) значення постанов Пленумів Верховного Суду у цьому аспекті; 7) форми реалізації норм Конституції – дотримання, виконання, використання; 8) правова культура і здійснення на практиці конституційних норм.

Дайте визначення наступних понять:

конституціоналізм, конституція у матеріальному значенні, конституція у формальному значенні, юридична конституція, фактична конституція, фіктивна конституція, Конституція як Основний Закон держави або система правових актів, зміст конституції, правовий зміст конституції, суспільний зміст конституції, форма конституції, функції конституції, система Конституції України, структура Конституції України, преамбула, соціально-психологічний механізм реалізації Конституції України, писані конституції, неписані конституції, кодифіковані (консолідовані) конституції, некодифіковані (неконсолідовані) конституції, народні конституції, октройовані конституції, гнучкі конституції, жорсткі конституції, змішані конституції, постійні конституції, тимчасові конституції, демократичні конституції, авторитарні конституції, тоталітарні конституції, констатуючі конституції, програмні конституції, унітарні конституції, федеративні конституції, республіканські конституції, монархічні конституції, правова охорона Конституції України, суб'єкти захисту Конституції, гарантії дотримання Конституції України, механізм реалізації Конституції України, конституційний контроль, конституційний нагляд.

Скласти схеми:

- ✓ *Форма і структура Конституції України.*
- ✓ *Порядок внесення змін і доповнень в Конституцію України.*
- ✓ *Об'єкти конституційного регулювання.*
- ✓ *Функції конституції та їх характеристика.*
- ✓ *Класифікація конституцій.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Конституція України 1996 року: юридична та фактична».*
- ◆ *«Конституція України як фундаментальна основа розвитку законодавства та правової системи України».*
- ◆ *«Проблема реалізації конституційних норм».*
- ◆ *«Ознаки та юридичні властивості (особливості) конституції держави».*
- ◆ *«Проблеми становлення сучасного українського конституціоналізму».*

- ◆ *«Властивості Конституції як Основного Закону та конституційна регламентація змісту і реалізації суб'єктивних прав і свобод».*
- ◆ *«Пряма дія норм Конституції України як її юридична властивість».*
- ◆ *«Ідеальна конституція: проектування, виконання, досвід».*
- ◆ *«Охорона Конституції України засобами конституційного судочинства».*

Задача №1

На пленарному засіданні Конституційного Суду України під час розгляду конституційного подання Президента України щодо офіційного тлумачення Основного Закону України суддя-доповідач заявив, що «єдиною причиною, що викликає, необхідність тлумачення Конституції, є недосконалість юридичної техніки, пов'язана з неточними й неконкретними формулюваннями конституційного тексту. Якби текст цього акта був написаний чіткою й зрозумілою мовою, не допускав подвійного розуміння і не містив протиріч, усі суб'єкти державно-владних повноважень діяли б у чіткій відповідності до Конституції і жодних протиріч і суперечностей не виникало б».

Чи згодні Ви з таким твердженням?

Наскільки обґрунтованою є висловлена позиція?

Задача №2

У своєму зверненні до Міністерства освіти і науки України громадянин А., посилаючись на підручник з конституційного права, запропонував «з огляду на те, що Конституції притаманна виховна функція, запровадити з наступного року вивчення головних положень Основного Закону України у старших групах дошкільних виховних закладів та видати привабливо оформлений навчальний посібник «Конституція в малюнках».

Дайте розгорнуту характеристику виховної функції Конституції.

Знайдіть найбільш вдалий синонім до цієї функції та обґрунтуйте свій вибір.

Підготуйте обґрунтовану відповідь на звернення.

Задача №3

До Окружного адміністративного суду надійшов адміністративний позов про визнання незаконним рішення районної державної адміністрації, яким було затверджено перелік вулиць та майданів, на яких забороняється проводити мітинги. Розглядаючи цей позов, суддя П. дійшов висновку, що рішення районної державної адміністрації, яке оскаржується, є неправовим. Враховуючи, що ст. 8 Конституції України закріпила принцип верховенства права, суддя П. виніс постанову про задоволення адміністративного позову й визнав рішення районної державної адміністрації неправовим. Аргументуючи своє рішення в

мотивувальній частині постанови суду, П. навів низку визначень поняття «право» відомих філософів й правознавців, які, на його думку, підтверджують неправовий характер рішення, що оскаржувалося.

Дайте кваліфікований аналіз описаній вище ситуації.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.

Спеціалізована література:

1. Андреев Д. Правосвідомість у структурі соціально-правової комунікації. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 11-16.
2. Бабенко К. Розвиток конституціоналізму як елемент сучасної правової культури в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 4. С. 99-106.
3. Бабенко К. Форми конституційного контролю і гарантії стабільності системи конституційного регулювання в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. № 2. С. 123-129.
4. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 239 с.
5. Багрій О. Принципи верховенства Конституції України у контексті застосування практики Європейського суду з прав людини. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 37-42.
6. Бариська Я. О. Форма державного правління: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 23 с.

7. Бехруз Х. Конституціоналізм в ісламських державах: становлення, сучасний стан і напрями трансформації. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 349-356.
8. Бичков І. Конституція в системі чинників обмеження державної влади. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 242-249.
9. Білоскурська О. Цінність Конституції. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 105-108.
10. Бондаренко О. В. Способи модернізацій конституцій: у площині пошуку оптимального варіанта для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 37 (1). С. 51-55.
11. Боняк В. О. Щодо відповідності проекту Кримінального процесуального кодексу України Основному закону держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 61-68.
12. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48-57.
13. Бориславська О. Сутність конституціоналізму: конституціоналізм як ідеологія, доктрина та практика обмеженого правління. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 61. С. 247-256.
14. Буткевич В. Конституція України: проблеми вироблення нового проекту. *Право України*. 2014. № 7. С. 85-110.
15. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3. ч. 2. С. 9-12.
16. Веремієнко С., Шестак Л. До питання про структуру Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12. С. 144-148.
17. Волошин Ю. О., Пересада О. М. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії та практики: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 206 с.
18. Галус О. О. Форми безпосереднього народовладдя в Україні: автореф. дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2012. 21 с.
19. Генадій Ш. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2014. Вип. 5. С. 329-338.
20. Гетьман І. Розвиток громадянського суспільства в умовах інформаційно-глобалізаційних процесів. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 2. С. 46-54.
21. Горячшов Д. О. Система надзвичайних засобів захисту конституції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 20 с.

22. Грабчук Я. І. Роль прем'єр-міністра України у забезпеченні правової охорони конституції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. С. 47-50.
23. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
24. Джунь В. Аксіологічний інструментарій у соціології конституційного права. *Право України*. 2013. № 5. С. 262-273.
25. Євграфова Є. Щодо ідеальної конституції, її виконання і вітчизняного досвіду проектування. *Право України*. 2014. № 7. С. 121-129.
26. Єзеров А. Конфліктологічна експертиза актів конституційного законодавства. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 275-283.
27. Задорожня Г. Аксіологічний вимір Конституції України: проблеми теорії та практики. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 98-102.
28. Заєць А. Концепції правової держави і верховенства права в українській правовій доктрині. *Право України*. 2013. № 9. С. 243-269.
29. Зубчик Ю. Щодо сутності суб'єктивного права. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 14-19.
30. Клименко О. М. Конституційно-правова сутність принципу непорушності права власності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 49-54.
31. Князевич Р. Конституційно-правові підстави для прийняття нової Конституції України. *Право України*. 2007. № 6. С. 9-14.
32. Коваленко В. Гарантії прав і свобод людини в Україні та шляхи їх удосконалення в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 57-65.
33. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
34. Колісник В. Правовий механізм трансформації української Конституції. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 59-67.
35. Конституція України: основа консолідації суспільства і держави. Київ: Ін-т законодавства Верхов. Ради України, 2017. 364 с.
36. Корейба Ю. Конституція України як визначальне джерело інформаційного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 48-52.
37. Косілова О. Правозахисні функції громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 10. С. 10-13.

38. Косович В. До визначення поняття «нормативно-правовий акт»: практична необхідність і теоретична можливість уточнення. *Право України*. 2012. № 9. С. 274-280.
39. Кравець М. О. Порядок реалізації конституції в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 20-23.
40. Кравець М. О. Проблеми реалізації конституції в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 1. ч. 2. С. 14-17.
41. Кравчук Г. Сфера застосування Віденської конвенції. Виключення застосування Віденської конвенції: правозастосовна практика. *Право України*. 2016. № 5. С. 19-28.
42. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
43. Кузнєцова З. В. Дотримання конституційних норм в механізмі реалізації Конституції України. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 52-56.
44. Куненко І. Проблеми правового регулювання внесення змін до Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 2. С. 90-93.
45. Куненко І. С. Види конституційного процесу: поняття та особливості реалізації. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 104-108.
46. Кучук А. М. Моделі розвитку юридичної науки: філософсько-правовий дискурс. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 62-67.
47. Лавринович О. В. Національна доповідь щодо питань верховенства права на міжнародному та національному рівнях (засідання ГА ООН 24 вересня 2012 року). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 5-6.
48. Легка О. В. Юридична техніка законодавчих та правозастосовних актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 101-106.
49. Лотюк О. Конституційний контроль в зарубіжних країнах. *Погляд науковця*. 2008. № 5. С. 52-58.
50. Луньо П. Є. Термінологія конституційного права України: історія становлення та системна організація: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Львів, 2014. 20 с.
51. Малишев Б. В. Природні права людини: загальнотеоретична характеристика. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 23-29.
52. Мартинюк Р. Нормативне визначення порядку розробки і прийняття нової Конституції України. *Право України*. 2011. № 6. С. 113-121.
53. Марчук Р. П. Поняття конституції та її види: політико-юридичний аспект. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 4. С. 11-16.

54. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
55. Махніцький О. І. Конституційний принцип верховенства права та його реалізація судовою владою в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2014. 22 с.
56. Мацюк А. Конституція – правова основа суспільного ладу, формування, організації та здійснення влади народу. *Публічне право*. 2014. № 1 (13). С. 223-230.
57. Мірошниченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні: моногр. Київ: Фенікс, 2012. 360 с.
58. Морозюк С. Загальна характеристика гарантій реалізації конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 13. С. 168-172.
59. Морозюк С. М. Місце конституційної правової норми в механізмі реалізації основного закону. *Форум права*. 2015. № 5. С. 154-159.
60. Морозюк С. М. Особливості структури механізму реалізації Конституції України. *Науковий Вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 5. С. 32-36.
61. Морозюк С. М. Принципи реалізації Конституції України: поняття, ознаки, місце в системі принципів права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 26-30.
62. Нікольська О. Конкретизація Конституції України як необхідна умова її застосування. *Юридична Україна*. 2012. № 11 (119). С. 29-35.
63. Нікольська О. Пряма дія норм Конституції України як її юридична властивість. *Юридична Україна*. 2009. № 7. С. 40-44.
64. Нонко О. Конституційний процес в Україні та вплив на нього Ради Європи. *Право України*. 2006. № 9. С. 21-27.
65. Оніщенко Н. М. Гласність в праві: деякі аспекти вивчення та розгляду. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 25-30.
66. Опришко В. Конституція – фундаментальна основа подальшого розвитку законодавства і правової системи України. *Право України*. 1996. № 9. С. 45-48.
67. Орзих М. Конституційна реформа в Україні: пошук шляхів (до 4-ої річниці Конституції України). *Юридический вестник*. 2000. № 3. С. 78-84.
68. Павшук К. О. Демократичні засади конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
69. Пелих Н. Конституція України в умовах сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 1. С. 51-56.

70. Петришин О. Демократичні основи правової соціальної державності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 32-41.
71. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 44-56.
72. Подорожна Т. Дефінітивна специфіка Конституції як Основного Закону держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 11. С. 39-42.
73. Подорожна Т. С. Конституція України – правова основа становлення громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2014. № 1. С. 26-39.
74. Подорожна Т. С. Теоретико-прикладні засади конституціоналізації правової системи та модернізації Конституції України: моногр. Львів: ПАІС, 2014. 307 с.
75. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика: моногр. / відп. ред. В. Ф. Погорілко. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; А.С.К., 2003. 652 с.
76. Пушкіна О. Правове регулювання внесення змін до Конституції України. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 27-32.
77. Рабінович С. Фактична конституція: перспективи соціолого-правового осмислення. *Право України*. 2014. № 3. С. 161-170.
78. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
79. Риндюк В. І. Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика: моногр. Київ: Юридична думка, 2012. 272 с.
80. Рудик П. А. Суб'єкти внесення змін до Конституції України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 90-97.
81. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України (науково-практичний аналіз): [моногр.]. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
82. Серьогіна С. Г. Форма правління в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2013. 45 с.
83. Сінкявічюс В. Конституція: від основного закону до вищого права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 74-80.
84. Сухонос В. В. Монархія як державна форма: історико-теоретичний та конституційно-правовий аспекти: моногр. Суми: Мрія-1, 2010. 368 с.
85. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 23 с.
86. Тацій В., Тодика Ю. Конституція України і правосвідомість юристів. *Вісник Академії правових наук України*. 1998. № 4. С. 44-48.

87. Тацій В., Тодика Ю. Проблеми реалізації Конституції України. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 2. С. 20-24.
88. Тененбаум А. Конституція – правовий фундамент законності. *Право України*. 1994. № 5-6. С. 3-6.
89. Теплюк М., Кельзена Г. Чинність і дія норм права в теорії «чистого правознавства». *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 4-8.
90. Тесленко М. «Непорушність» Конституції як особлива гарантія її правової охорони. *Право України*. 2006. № 11. С. 10-15.
91. Тесленко М. В. Судебный конституционный контроль в Украине: природа, полномочия, решения: моногр. Киев: Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, 2001. 344 с.
92. Тимчук О. Л. Політико-правові особливості сучасних авторитарних політичних режимів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 2. С. 48-54.
93. Ткачова Н. Закономірності зростання прогресивної ролі права як загально-соціального феномена. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 29-32.
94. Тодика Ю. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 2. С. 51-58.
95. Толстенко В. Форма держави і засоби її конституційно-правового закріплення. *Юридична Україна*. 2013. № 8. С. 37-45.
96. Томенко М. Конституція України як неосновний закон держави. *Віче*. 2004. № 7. С. 37-38.
97. Шаповал В. Конституція і міжнародне право: до питання про взаємозв'язок і взаємовплив. *Право України*. 2009. № 7. С. 88-93.
98. Шаповал В. Феномен конституції як основного закону. *Право України*. 2014. № 7. С. 64-84.
99. Шестопалова Л. М. Форма державного устрою як матриця соціального розвитку. *Форум права*. 2014. № 1. С. 526-531.
100. Юзьков Л. Конституційні закони: утвердження концепції і становлення практики. *Право України*. 1991. № 5. С. 12-14.
101. Ющик О. Перехідні положення Конституції України (теоретико-правові питання). *Юридична Україна*. 2005. № 1. С. 12-17.
102. Яригін А. Створення і ухвалення Конституції США у 1787-1789 рр.: формування політико-правових принципів та ідеалів. *Зовнішні справи*. 2016. № 7. С. 28-31.

ТЕМА 5. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття та конституційні принципи правового статусу людини та громадянина в Україні. Класифікація конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні.

2. Система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні.

3. Громадянство України: законодавство; міжнародні акти; зміст права на громадянство; документи, які підтверджують громадянство України. Принципи та способи набуття громадянства України. Територія держави. Умови прийняття до громадянства України (порядок розгляду заяв громадян з питань громадянства України). Припинення громадянства України. Зміна громадянства України.

4. Роль міжнародних актів в регулюванні конституційних прав, свобод та обов'язків в Україні.

5. Конституційно-правові засади статусу іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців в Україні.

6. Конституційні обов'язки громадян: поняття, види та їх характеристика.

7. Необмеженість конституційних прав і свобод людини і громадянина.

8. Право власності за Конституцією України та чинним законодавством.

9. Статус мови в Україні (Закон України «Про засади державної мовної політики»).

10. Право громадян на звернення (Закон України «Про звернення громадян»).

11. Право на правову допомогу (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

12. Право звернення до міжнародних установ (Закон України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» та ін.).

13. Право на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, недоторканість життя (ст.ст. 162, 163 КК України, ст.ст. 11-16 КПК України, ст. 289, 297, 301, 306, 311 ЦК України, ст. 3 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 року, ст.ст. 2, 37 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 року і ст.ст. 2, 33 Закону України «Про інформаційні агентства» від 28 лютого 1995 року, Європейська конвенція про захист приватного життя).

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Перш ніж розпочати розгляд цієї теми, слід зауважити, що права, свободи й обов'язки людини і громадянина є основоположною частиною чинної Конституції України. В Основному Законі права і свободи людини розглядаються не як даровані державою своїм громадянам, а як такі, що належать людині від народження, існують незалежно від діяльності держави та є невідчужуваними й непорушними.

Правам людини мають відповідати зобов'язання держави. Саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Їх затвердження й забезпечення є головним обов'язком держави, яка відповідає за свою діяльність перед людиною (ст. 3 Конституції).

Аналіз теоретичних аспектів цієї теми передбачає, насамперед, визначення поняття правового статусу людини і громадянина як конституційно-правового інституту. Під час розгляду цього питання необхідно відштовхуватись від існуючих підходів, концепцій щодо правового статусу особи у світовому конституціоналізмі. Передбачається розгляд системи взаємовідносин держави і особи та її елементів. І найважливішим моментом цього питання є основні принципи конституційно-правового інституту прав і свобод людини. Для більш об'єктивної картини та ефективного засвоєння матеріалу передбачається проведення порівняльного аналізу конституційно-правової регламентації правового статусу особи в Україні і інших країнах з використанням текстів Конституцій інших держав.

Студенти повинні розглянути поняття гарантій реалізації основних прав, свобод і обов'язків громадян України, підкреслити роль чинного галузевого законодавства в їх реалізації. Проаналізувати загальні та спеціальні гарантії реалізації основних прав, свобод і обов'язків. Дослідити стан додержання основних прав і свобод в Україні. Необхідно розглянути класифікацію гарантій за певними критеріями та розкрити їх види. Як відомо, ефективність гарантій основних прав та свобод людини залежить від певних чинників, тому необхідно провести їх аналіз.

Значне місце у механізмі захисту прав і свобод людини належить контролю за додержанням законодавчими, виконавчими й судовими органами положень Конституції про права і свободи людини і громадянина. Отже, потрібно визначити, які форми контролю існують у світовій конституційній практиці та в Україні; систему органів, які здійснюють моніторинг (нагляд за додержанням прав і свобод людини).

Вагому значимість при висвітленні цього питання має інститут омбудсмена в Україні. Детально питання діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини визначені в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Висвітлення питання щодо правового положення іноземців, біженців, осіб без громадянства важливо розпочати із розгляду наступних Законів України: «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового захисту», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про імміграцію», «Про закордонних українців» та інших. Відповідно до положень цих конституційно-правових актів необхідно визначити засади конституційно-правового статусу іноземців, біженців та осіб без громадянства. Тобто визначити поняття цих осіб, обсяг їх прав, свобод та обов'язків, особливості правового статусу певних осіб та співвідношення зі статусом громадян України.

Передбачається розгляд співвідношення міжнародно-правового і національного регулювання прав і свобод людини та забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини в Україні. Мова йде про співвідношення норм міжнародного та конституційного права. Провідними міжнародно-правовими актами в галузі прав і свобод людини є Загальна декларація прав людини, Європейська Конвенція про захист прав та основних свобод, Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права людини й основні свободи, Європейська хартія для нової Європи тощо. І сутність співвідношення полягає в проведенні порівняльного аналізу норм Конституції України з прав і свобод людини з міжнародними документами про права людини, які в свою чергу ратифіковані Верховною Радою України. В кінці рекомендується зробити висновок з приводу відповідності положень національного законодавства міжнародно-правовим стандартам прав й свобод людини.

Важливим елементом правового статусу є громадянство. Потрібно визначити поняття громадянства як структурного елементу правового статусу особи та як конституційно-правовий інститут. Ст. 4 Конституції України та Закон «Про громадянство України» регламентують положення щодо порядку набуття та втрати громадянства України: перелік документів, які підтверджують належність до українського громадянства; положення про громадянство дітей; компетенцію органів, що розглядають справи, пов'язані з громадянством та інші. А також, буде доцільним розгляд міжнародно-правових документів, які регламентують положення про громадянство.

Потребує певного аналізу зміст одного з фундаментальних конституційних принципів прав і свобод – принципу необмеженості конституційних прав і свобод людини і громадянина, який має своє відображення в Конституції України. Передбачається розгляд положень міжнародно-правової регламентації щодо цього принципу. А також, слід визначити виключні випадки, що передбачені конституційно-правовими нормами, при яких передбачається обмеження прав і свобод людини і громадянина.

Наступним питанням є визначення поняття та змісту права власності згідно з положеннями Конституції України та чинного законодавства. В межах цього питання необхідно визначити форми власності, які існують в Україні, суб'єктів та об'єктів цих форм власності. Потрібно зазначити, якими нормативно-правовими актами гарантується право власності в Україні, а також в яких випадках воно може бути обмежено.

Конституційно-правовий статус державної мови в Україні регламентується Конституцією України, Законами «Про засади державної мовної політики» (з урахуванням внесених змін), «Про Автономну Республіку Крим», Конституцією Автономної Республіки Крим та іншими конституційно-правовими актами. Відповідно до положень зазначених актів слід проаналізувати мовну політику держави; виділити напрями і тенденції розвитку національного законодавства про мову; визначити статус мов національних меншин.

Згідно з положеннями Закону України «Про звернення громадян», потрібно визначити зміст права на звернення громадян, основні форми звернення, охарактеризувати порядок розгляду звернень громадян відповідними суб'єктами, визначити юридичну відповідальність за порушення законодавства про звернення громадян.

Аналіз юридичного змісту права на правову допомогу передбачає визначення поняття та сутності цього права, яке закріплено в ст. 59 Конституції України та у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Необхідно визначити конституційно-правовий статус адвокатури в Україні: поняття, основні принципи та організаційні форми діяльності адвокатури, види адвокатської діяльності; правовий статус адвоката, гарантії адвокатської діяльності тощо.

Передбачається визначення поняття та змісту права звернення до міжнародних установ. Потребує особливої уваги характеристика права звернення осіб за захистом своїх прав в Європейський суд з прав людини. Таке право з'явилося у громадян України після вступу України до Ради Європи і прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції». Таким чином, потрібно розглянути порядок звернення до Європейського суду з прав людини, форму та зміст звернення, перелік прав, які можуть бути захищені Європейським судом та іншими міжнародними організаціями, членом яких є Україна.

Характеристика суб'єктивних прав, зазначених в ст.ст. 28-32 Конституції України передбачає визначення поняття та змісту таких конституційних прав, як право кожного на повагу до його гідності, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність житла, право на таємницю листування, невтручання в особисте і сімейне життя тощо. Повний аналіз

правової природи цих прав передбачає розгляд положень ст.ст. 162, 163 Кримінального кодексу України тощо.

Дайте визначення наступних понять:

абсолютне суб'єктивне право, відносне суб'єктивне право, свобода людини і громадянина, конституційний обов'язок громадянина і людини, правовий статус, індивідуальний статус особи, родовий (спеціальний) статус особи, галузевий статус особи, конституційно-правовий (базовий) статус особи, конституційно-правовий статус людини і громадянина як конституційно-правовий інститут, принципи конституційно-правового інституту прав і свобод людини і громадянина, конституційні права, свободи та обов'язки, загальна правоздатність, дієздатність, громадянство, принципи громадянства, філіація, принцип «права крові», принцип «права ґрунту», натуралізація, індивідуальна натуралізація, натуралізація внаслідок правонаступництва держав, іноземець, імміграція, іммігрант, міграція, апатриди, біпатриди, біженці, природні права і свободи людини, громадянські права, економічні права, соціальні права, культурні права, політичні права і свободи, конституційні обов'язки людини і громадянина, механізм реалізації прав і свобод людини і громадянина, система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків, організаційні гарантії, юридичні гарантії, механізм захисту прав і свобод людини і громадянина, право на захист, право на звернення, адвокат, первинна правова допомога, вторинна правова допомога, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

Скласти схеми:

- ✓ *Механізм захисту прав і свобод людини.*
- ✓ *Міжнародний захист прав людини: особливості регламентації.*
- ✓ *Міграційні процеси в Україні.*
- ✓ *Класифікація основних прав і свобод людини і громадянина.*
- ✓ *Документи, які підтверджують громадянство України.*
- ✓ *Право громадян на звернення.*
- ✓ *Умови прийняття до громадянства України.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Конституція України та міжнародні стандарти в сфері прав і свобод людини».*
- ◆ *«Гарантії правового захисту прав і свобод людини і громадянина».*
- ◆ *«Економічні, екологічні, культурні та інші права і свободи та конституційні гарантії їх реалізації».*

- ◆ *«Особливості конституційно-правового положення іноземних громадян та осіб без громадянства в Україні»*
- ◆ *«Конституційно-правовий статус іммігрантів».*
- ◆ *«Особливості правового статусу українців, які проживають за кордоном».*
- ◆ *«Вдосконалення форм і методів діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».*
- ◆ *«Право на свободу об'єднання в Україні: конституційно-правове регулювання і міжнародно-правові стандарти».*
- ◆ *«Проблема збереження прав і свобод особи в Україні».*
- ◆ *«Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод)».*
- ◆ *«Розвиток концепції прав людини під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів».*

Задача №1

Громадянин О. направив звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. У зазначеному документі О. просив Уповноваженого звернутися до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо відповідності ст. 51 Основного Закону ч. 1 ст. 199 Сімейного кодексу України (далі – СК України). Адже, на його думку, ч. 1 ст. 199 СК України, згідно з якою «якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з ним потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу», покладає на нього додатковий обов'язок, не передбачений Конституцією України.

Дайте правову оцінку даному зверненню.

Які обов'язки людини і громадянина передбачені Конституцією України?

Задача №2

До Верховної Ради України було подано проект щодо внесення змін до Розділу II Конституції України, а саме виключити такі соціальні права, як право на достатній життєвий рівень, право на житло, право на працю тощо й передбачити право на соціальний захист для людей похилого віку (на гідне та незалежне життя, участь у соціальному та культурному житті) та людей з фізичними вадами (на заходи, призначені для забезпечення їх незалежності, соціальної та професійної інтеграції і участі в суспільному житті). Також запропоновано доповнити нормою наступного змісту: «Держава зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема, в економічній і технічній галузях, задіяти усі наявні

ресурси і використати можливості для того, щоб поступово забезпечити повне здійснення соціально-економічних прав усіма належними способами».

Наскільки доцільними з конституційної точки зору є такі зміни?

Дайте розгорнуту характеристику другому поколінню прав людини.

Задача №3

Основоположник доктрини природних невідчужуваних прав людини Джон Локк основним правом громадян вважав право на життя, свободу та майно. Декларація незалежності США 1776 р. проголосила право на життя, свободу і прагнення до щастя. Французька Декларація прав людини і громадянина 1789 р. основними назвала право на свободу, власність, безпеку та опір пригнобленню.

Конституція України 1996 р. у ст. 21 закріпила принцип, згідно з яким права і свободи людини визнані невідчужуваними і непорушними, а право людини на життя – невід’ємним правом кожної людини (ст. 27).

Чи можна всі закріплені в Конституції України права і свободи вважати невідчужуваними, непорушними, природними?

Які, на Вашу думку, права людини і громадянина, крім закріплених у Конституції України, є найбільш актуальними для нашої країни в сучасних умовах? Своє рішення аргументуйте політичними і юридичними доводами.

Задача №4

Громадянка України А., депутат Харківської міської ради, після укладання шлюбу з громадянином Італії Т. автоматично набула громадянства чоловіка, хоча й бажала надалі виконувати функції депутата міської ради відповідно до вимог Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» і не мала наміру змінювати громадянство Україна. У зв’язку з наявністю одночасно громадянства двох держав А. висловила занепокоєння та звернулася за консультацією.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася, підготуйте і обґрунтуйте відповідь на звернення А.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93.

- ❖ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13.
- ❖ Європейська конвенція про громадянство від 7 листопада 1997 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 13. Ст. 359.
- ❖ Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_011
- ❖ Конвенція про статус апатридів. Міжнародний договір від 28 вересня 1954 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 51 / № 12. ст. 450. Стор. 447. Ст. 1875.
- ❖ Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Стор. 107. Ст. 2535.
- ❖ Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, 19-20, 21-22. Ст. 144.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
- ❖ Про загальну середню освіту: Закон України від 13 травня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 28. Ст. 230.
- ❖ Про вищу освіту: Закон України від 7 липня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.
- ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- ❖ Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 6 червня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 51. Ст. 2136.
- ❖ Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.
- ❖ Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.
- ❖ Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.
- ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.

- ❖ Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20 листопада 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. Ст. 716.
- ❖ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
- ❖ Про закордонних українців: Закон України від 4 березня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 343.
- ❖ Про звернення громадян: Закон України від 2 жовтня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256.
- ❖ Про імміграцію: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 19.
- ❖ Про інформаційні агентства: Закон України від 28 лютого 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 13. Ст. 83.
- ❖ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.
- ❖ Про підприємництво: Закон України від 7 лютого 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 14. Ст. 168.
- ❖ Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України: Закон України від 21 січня 1994 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 18. Ст. 101.
- ❖ Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2011. № 83.
- ❖ Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.
- ❖ Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283.
- ❖ Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 10. Ст. 43.
- ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

- ❖ Про комісію при Президентіві України з питань громадянств: Указ Президента України від 30 квітня 2005 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 2005. № 85.
- ❖ Про затвердження зразків довідок про подання особою заяви про надання їй статусу біженця, про особу стосовно якої прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо надання їй статусу біженця, про прийняття скарги до розгляду, про звернення до суду: Наказ Державного комітету України у справах еміграції від 14 квітня 2004 року № 21. *Офіційний вісник України*. 2004. № 18. С. 68-74.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 № 2-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2, Стор. 102.

Спеціалізована література:

1. Hromivchuk I., Subbotina N. The European Court of Human Rights: the prospects for protection of human rights in the Autonomous Republic of Crimea. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 32-36.
2. Iacob I. Dreptul fundamental la viață: între garantare constituțională și restrângere legală. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 48-53.
3. Krakhmalova K. Zakaz dyskryminacji przy realizacji przez osoby wewnątrznie przesiedlone ich praw i wolności na Ukrainie. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 109-114.
4. Nurcan O. Limitele și caracterul efectiv al dreptului de acces la justiție. *Legea și Viata*. 2017. № 5, ч. 1. С. 53-58.
5. Panina T. Legal and non – legal ways of realization of human rights provide. *Sciences of Europe*. 2017. № 18, ч. 2. С. 57-59.
6. Аблякімова Е. Е. Реалізація права на доступ по публічної інформації в законодавстві Європейського Союзу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 164-171.
7. Аврамова О. Право народу на протест. *Юридична Україна*. 2010. № 12 (96). С. 11-16.
8. Адашис Л. І., Дробко О. А. Конституційне право громадян на мирні зібрання: сучасний стан правового регулювання в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 54-57.
9. Ажнюк Б. Мовні права: колективні й індивідуальні. *Право України*. 2016. № 3. С. 84-93.
10. Альонкін О. Правове забезпечення економічних гарантій права людини на свободу світогляду і віросповідання. *Право України*. 2010. № 1. С. 92-95.

11. Андрієвська О. Конституційно-правовий механізм обмеження прав та свобод людини і громадянина: питання окремих елементів. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 54-59.
12. Антонович М. Міжнародна система захисту прав людини: крізь призму України. *Право України*. 2007. № 3. С. 37-41.
13. Асірян С. Р. Рада ООН з прав людини (інституційно-організаційний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
14. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
15. Базов О. В. Юрисдикція Європейського суду з прав людини. Доктрина та практика: моногр. Київ: Істина, 2017. 422 с.
16. Баймуратов М. Муніципальні права людини: теоретико-аксіологічні підходи до визначення та розуміння. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 76-83.
17. Бакумов О. С. Правові пропозиції Європейського суду з прав людини щодо прав на вільні вибори: спірні питання практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 183-193.
18. Барабаш О. О. Право, людина, антропологія. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 12-15.
19. Баран С. О. Конституційне право людини і громадянина на відшкодування шкоди та його забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 236 с.
20. Барчук В. Б. Роль і місце Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в юридичному механізмі закріплення прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 10. С. 134-137.
21. Бедь В. В. Право людини на свободу совісті: конституційно-правове регулювання: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2011. 36 с.
22. Бережанська В. В. Поняття та зміст конституційного права особи не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 1. С. 33-39
23. Бехруз Х. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та ісламські міжнародно-правові документи (компаративістський аналіз). *Право України*. 2010. № 10. С. 114-118.
24. Бисага Ю. М. Право на судовий захист: конституційно-правовий аспект: моногр. Ужгород: Гельветика, 2015. 207 с.
25. Біла-Кисельова А. Від антидемократичних тенденцій до сучасної концепції прав людини в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 43-48.

26. Білоскурська О. Питання типології конституційних обов'язків людини і громадянина. *Юридична Україна*. 2010. № 9 (93). С. 21-24.
27. Блаживская Н. Содержание принципа законности в соответствии со статьей 1 Первого Протокола к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. *Legea si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 7-10.
28. Богачов С. В. Теоретико-правові засади правової освіти в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 227 с.
29. Богашева Н. Об'єднання громадян у контексті свободи об'єднання. *Право України*. 2011. № 6. С. 122-126.
30. Богдан І. А. Вплив природно-правової доктрини на зміст права на творчість. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 115-121.
31. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
32. Боднар О. Юридичні гарантії права людини на безпеку. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 159-168.
33. Бойко В. Б. Забезпечення доступу до правосуддя на стадії пред'явлення позову. *Форум права*. 2016. № 2. С. 11-17.
34. Бойко В. І. Застосовність статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод при розгляді справ про адміністративні правопорушення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 59-71.
35. Борщевська Г. Європейська система гарантій і захисту соціально-економічних прав працівників-мігрантів. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 156-159.
36. Бочарова Н. Права человека и права интеллектуальной собственности: современные доктринальные подходы. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 49-54.
37. Бреус С. М. Механізми реалізації права на безоплатну професійну правничу допомогу в Молдові: досвід для України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 52-54.
38. Буайя Ф. Захист прав людини на національному та наднаціональному рівні. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 196-199.
39. Букач В. В., Шевченко А. О. Люстрація як інститут захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 59-61.

40. Буроменський М. Європейський кодекс свободи та демократії. *Право України*. 2010. № 10. С. 89-93.
41. Васильченко О. Ограничение свободы выражения мнения в целях национальной безопасности Украины: конституционный-правовой анализ. *Верховенство Права*. 2017. № 3. (30). С. 59-66.
42. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2017. № 7. С. 47-55.
43. Великоречанін П. О. Правове регулювання множинного громадянства: моногр. Одеса: Юридична література, 2015. 179 с.
44. Верланов С. Практика Страсбурзького суду як інструмент захисту соціально-економічних прав людини. *Право України*. 2010. № 10. С. 173-177.
45. Верланов С. Соціальні права людини і громадянина у практиці Конституційного Суду України: межі захисту. *Право України*. 2010. № 2. С. 108-111.
46. Вільчик Т. Б. Конституційне право на правову допомогу адвоката у країнах Європейського Союзу та в Україні: моногр. Харків: Право, 2015. 399 с.
47. Вітів В. А. Інформаційні права людини у сфері охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.
48. Віткова В. С. Суб'єкти конституційного права на медичну допомогу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 17-20.
49. Власенко О. Конституційно-правовий механізм реалізації права громадян на свободу мирних зборів. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5. С. 111-113.
50. Волинець В. Правове забезпечення державної підтримки науки, освіти і культури в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 9-15.
51. Гаврилова І. О. Правовий статус фізичних осіб-підприємців як суб'єктів адміністративної відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 116-120.
52. Гаврильців М. Т. Організаційно-правові гарантії конституційного права людини та громадянина на судовий захист у сфері публічних правовідносин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 38-41.
53. Галич Р. В. Реалізація конституційного права працівника на захист: моногр. Дніпропетровськ: Форест, 2015. 176 с.
54. Ганзицька Т. С. Роль принципів права в механізмі забезпечення гендерної рівності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 85-91.
55. Головка О. М. Інформаційно-правова політика України у сфері безпеки людини у медіапросторі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 19 с.

56. Голяк Л. В. Спеціалізовані омбудсмани у механізмі утвердження гендерної рівності: конституційно-правові аспекти організації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3. С. 126-133.
57. Гончаренко В. Аспекти забезпечення прав і свобод особи в системі місцевої публічної влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5. С. 118-122.
58. Гончаренко О. Питання конституційного закріплення права на життя ненародженої дитини. *Право України*. 2010. № 5. С. 90-94.
59. Горбова Н. А. Правова культура та культура прав людини: співвідношення понять та шляхи імплементації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 16-18.
60. Гориславський К. О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 17 с.
61. Гоша І. О. Розвиток права на освіту в умовах євроінтеграційних процесів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 14-17.
62. Грабовська О. Застосування положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у цивільному процесі України. *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 64-70.
63. Грицай І. Обеспечение политических прав и свобод человека и гражданина в Украине в контексте гендерного паритета. *East European Science Journal*. 2016. № 3, ч. 4. С. 156-161.
64. Громовчук М. В. Право людини на життя: теоретичні та практичні засади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 37-41.
65. Гула І. Л. Адміністративно-правове забезпечення примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 20 с.
66. Дахова І. І. Обмеження реалізації права на свободу віросповідання. *Форум права*. 2017. № 3. С. 27-32.
67. Добренька Н. В. Проблеми реалізації прав особами з особливими потребами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 26-29.
68. Дорофеєва В. І. Конституційні засади участі громадських об'єднань в системі захисту прав людини: Україна та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2018. 16 с.
69. Дробуш І. В. Проблеми класифікації конституційно-правових гарантій політичних прав громадян України. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 100-105.
70. Дроздова О. Репродуктивні права: міжнародно-правовий аспект. *Право України*. 2016. № 5. С. 183-189.

71. Дученко А. Ю. Свобода слова в Україні: стан, гарантії, перспективи. *Журнал східноєвропейського права*. 2017. № 39. С. 54-58.
72. Євстіфеев М. До питання про природу люстраційних заходів у контексті конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 1. С. 88-97.
73. Єрмакова Г. С. Релігійний фактор і його вплив на закріплення релігійних прав і свобод людини в правовому полі Європейського Союзу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 22. С. 19-23.
74. Жаровська І. М., Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 3-6.
75. Жупанова Е. Конституционные гарантии обеспечения прав, свобод и законных интересов личности в уголовном производстве. *Legea si Viata*. 2017. № 12, ч. 2. С. 58-62.
76. Завгородний В. Понятие и сущность практики Европейского суда по правам человека. *Legea si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 30-35.
77. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина в Україні: моногр. Дніпропетровськ: Дніпр. нац. ун-т, 2007. 255 с.
78. Закриницька В. Омбудсмен з прав дитини в механізмі державного захисту прав, свобод і законних інтересів дітей: зарубіжний досвід. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. №4 (71). С. 346-356.
79. Залізник В. Міжнародно-правове регулювання права на інформацію. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 8. С. 69-72.
80. Заросило В. Щодо формування сучасного сприйняття прав людини. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 20-23.
81. Захист конституційних прав і свобод людини у процесі проведення біомедичних досліджень: моногр. Ужгород: Гельветика, 2018. 177 с.
82. Іванченко О. П. Систематизація законодавства: особливості сучасного етапу розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 11. С. 39-46.
83. Ірха Ю. Обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в інтересах національної безпеки України в сучасних умовах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 78-87.
84. Іщук С. Завчасне сповіщення при реалізації конституційного права на проведення мирних зібрань. *Право України*. 2016. № 1. С. 136-143.
85. Калашнікова С. Європейська політика модернізації вищої освіти: ключові орієнтири. *Вища освіта України*. 2012. № 2. С. 80-84.

86. Капінус Л. Право на доступ до інформації як елемент правового статусу людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 1. С. 53-57.
87. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
88. Катаева Э. Защита прав и интересов физических и юридических лиц как результат решения публично-правовых споров административными судами Украины. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 50-54.
89. Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду: моногр. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 538 с.
90. Китайка О. Основные аспекты конституционного статуса ребенка в ЕС. *Leges si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 54-57.
91. Ключковський Ю. Суб'єктивні права, похідні від основних виборчих прав. *Право України*. 2015. № 10. С. 122-130.
92. Кобрусєва Є. А., Соколенко О. Л., Кононець В. П. Адміністративно-правовий захист прав та свобод людини і громадянина на мирні зібрання: моногр. Дніпропетровськ: Крос-Принт, 2016. 236 с.
93. Коваль В. Забезпечення прав іноземців та осіб без громадянства в адміністративних справах про їх видворення за межі України. *Право України*. 2016. № 3. С. 269-276.
94. Коваль Н., Кайдаш Л. К вопросу о понятии решений Европейского суда по правам человека в международном и украинском законодательстве. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 65-69.
95. Козинець І. Г., Козинець О. Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 21-24.
96. Коломоець Ю. О. Зміст конституційного права людини і громадянина на страйк. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 100-109.
97. Комзюк В. Т. Адміністративне видворення за межі України іноземців та осіб без громадянства: правове регулювання та місце в системі заходів державного примусу. *Форум права*. 2017. № 4. С. 105-110.
98. Кондратенко В. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: шляхи перейняття зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. Вип. 28. С. 36-38.

99. Корнієнко М. В. Конституційне право людини і громадянина на свободу думки і слова в Україні: стан наукових досліджень. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 9-13.
100. Котюк І. І. Конституційно-правові аспекти проблеми визначення та забезпечення правомірності слідчих дій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 48-55.
101. Коцюба Р. О. Гарантування прав людини в контексті імперативів конституційного забезпечення ядерної безпеки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 24. С. 29-33
102. Кравченко Т. А. Права людини як основний критерій легітимності державної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 4. С. 13-17.
103. Кудрявцева О. Класифікація та систематизація конституційних прав і свобод дитини в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 47-52.
104. Кулабухова А. В. Інститут громадянства Європейського Союзу (загальнотеоретичне дослідження): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
105. Куліцька С. Ефективні засоби захисту права на справедливий суд (у частині дотримання розумних строків) в Україні: місія здійснення? *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 1. С. 121-126.
106. Куракін О. М. Право на мирні зібрання: від авторитаризму до демократії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. С. 39-42.
107. Курко М. Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні: моногр. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 376 с.
108. Курко М. Право громадян на проведення масових заходів в Україні та його застосування. *Верховенство Права*. 2017. № 1 (30). С. 16-19.
109. Куц Ю. Реалізація прав людини і націй. *Юридический вестник*. 2002. № 1. С. 82-85.
110. Кучук А. М. Гендерна рівність і рівність чоловіка і жінки: правовий дискурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 24-26
111. Кушнір І. В. Поняття та ознаки конституційного права фізичної особи на доступ до публічної інформації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7 С. 58-64.
112. Легін Л. М. Право на інформацію про нові закони та інші правові акти. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 338-349.

113. Любашенко В. І. Концепція «обов'язок захищати» як гарантія захисту основоположних прав людини в міжнародному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 22 с.
114. Ляшенко Н. А. Застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді цивільних справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
115. Маркерт Т. Роль Верховного Суду України в механізмі виконання зобов'язань держави у сфері захисту прав людини. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 207-211.
116. Мармазов В. Чи існує право на справедливий арбітражний розгляд справ, гарантований Європейською Конвенцією з прав людини? *Право України*. 2011. № 1. С. 37-49.
117. Марущак Н. В. Щодо питання співвідношення міжнародного й національного права у сфері забезпечення прав людини. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 11-13.
118. Масленко О. Конституційні вимоги щодо права власності на землю. *Віче*. 2004. № 3. С. 18-22.
119. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
120. Мацькевич М. М. Конституційно-правові засади забезпечення культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні: моногр. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. 462 с.
121. Мельничук О. Ф. Право людини на освіту: моногр. Вінниця: Меркьюрі-Поділл, 2013. 283 с.
122. Мендеграл Т. І. Конституційно-правовий статус осіб без громадянства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 225 с.
123. Мисюк Ю. І. Право на здобуття вищої освіти осіб з особливими потребами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6, Т. 1. С. 13-15.
124. Митник О. В. Питання вдосконалення механізму захисту прав і свобод людини у зв'язку з конституційними перетвореннями в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 70-74.
125. Мойсей Г. Г. Право на людську гідність: поняття та гарантії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 59-61.
126. Нагорний Є. В. Становлення та розвиток інституту громадянства України (1917-2007 рр.): [моногр.]. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 186 с.
127. Наливайко Л. Р. Гарантування трудових прав державних службовців в умовах очищення влади в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 83-88.

128. Наливайко Л. Р. Захист прав і свобод в світлі положень Конституції України та конвенції про захист прав людини і основних свобод. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2003. Спецвипуск. С. 343-345.
129. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова регламентація права людини на життя в Україні. *Влада. Людина. Закон*. 2003. № 4. С. 102-106.
130. Наливайко Л. Р. Міжнародний контроль за дотриманням прав і свобод національних меншин в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2002. № 7-8. С. 25-29.
131. Наливайко Л. Р., Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 28-33.
132. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2004. 36 с.
133. Онишко О. Б. Гарантії забезпечення конституційного права громадянина на невтручання в особисте і сімейне життя. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 115-120.
134. Опольська Н. Зміст суб'єктивного права на творчість. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 5. С. 17-20.
135. Павлишин С. Я. Захист прав і свобод людини в умовах збройного конфлікту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 15 с.
136. Папарига Д. Ю. Правове підґрунтя обов'язковості членства в професійних асоціаціях. Бюлетень *Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 26-31.
137. Петришин О. О. Євроінтеграція України: аспекти прав людини. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 25-28.
138. Писаренко Н. Б. Застосовність гарантій права на справедливий суд в адміністративному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та українські реалії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 214-228.
139. Погорілко В. Ф. Конституційно-правове регулювання прав і свобод людини і громадянина в Україні (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2005. № 8. С. 144-146.
140. Подковенко Т. О., Бобер С. Ю. Право на життя як найвища цінність. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 34-38.
141. Політанський В. С. Право на інформацію як фундаментальне право людини: моногр. Харків: Право, 2017. 206 с.
142. Почанская Е. Понятие, структура и особенности административно-правового статуса субъектов обеспечения прав граждан, осуждённых к лишению свободы в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 102-106.

143. Права людини в контексті сучасного суспільствотворення: моногр. / [М. Г. Вербенський та ін.]. Київ; Вінниця: Нілан, 2016. 260 с.
144. Протопопова Я. С. Компенсація моральної шкоди у разі порушення конституційного права та завдання шкоди репутації працівника. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 29-35.
145. Пряміцин В. Ю. Зміст права на вищу освіту. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Спеціальний випуск, ч. 2. С. 27-30.
146. Пугач С. Положення про рівноправ'я загальної декларації прав людини й їх юридичні гарантії в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 2. С. 22-26.
147. Пучкова В. Особенности реализации конституционного права на охрану здоровья и медицинскую помощь для иностранных граждан. *East European Science Journal*. 2016. № 9, ч. 2. С. 119-122.
148. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Правовий аналіз статусу біженців та іноземних громадян в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 1. С. 35-38.
149. Рабінович А. Основоположні споживчі права людини та їх зв'язок з її правом на достатній рівень життя. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 7-8.
150. Рабінович П. Конституційно-правовий статус людини і громадянина: можливості оптимізації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 19-31.
151. Рабінович П. М. Конституційне забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні: можливості ефективізації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 5. С. 68-78.
152. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 19-29.
153. Рабінович П. Права людини у сучасній православній інтерпретації (у світлі міжнародних стандартів). *Право України*. 2015. № 2 (81). С. 7-16.
154. Рабінович П. Соціальна сутність правових систем і забезпеченість ними прав людини – складові предмета юридичної. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 1. С. 16-24.
155. Рабінович С. Критерії конституційності обмежень прав людини: можливості уточнення в Основному Законі України. *Право України*. 2012. № 8. С. 139-145.
156. Рабінович С. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97-111.

157. Рабінович С. Природно-правові підходи в інтерпретаційній практиці Страсбурзького суду. *Право України*. 2010. № 10. С. 166-170.
158. Рабінович С. Проблеми застосування принципу рівності в захисті прав людини (за матеріалами практики Конституційного суду України). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 7-20.
159. Резнік Г. Право дітей з обмеженими можливостями здоров'я на освіту. *Україна*. 2012. № 12. С. 75-81.
160. Романяк М. М. До питання про вдосконалення правового регулювання процедури захисту прав громадян у позасудовому порядку. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 1. С. 98-101.
161. Савіщенко В. М. Поняття та мета політики держави у сфері освіти та науки в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 55-61.
162. Савранчук Л. Л. Відповідальність неповнолітніх за адміністративним законодавством: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 245-248.
163. Скочиляс-Павлів О. Чи вирішить впровадження Болонського процесу проблему корупції у сфері вищої освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12 (169). С. 29-32.
164. Слабан М. М. Правові позиції Європейського суду з прав людини щодо права на повагу до сімейного життя (загальнотеоретичний аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2017. 18 с.
165. Слабко С. М. Правове забезпечення та особливості реалізації прав осіб з інвалідністю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 44-46.
166. Слинько Т. Еволюція права на свободу слова: сравнительно-правовой аспект. *Leges si Viata*. 2017. № 9, ч. 2. С. 110-114.
167. Сопільник Р. Л. Судовий захист фундаментальних прав людини: євроінтеграційний вектор розвитку: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 406 с.
168. Сорока О. С. Конституційне право людини на вільний розвиток своєї особистості: проблеми забезпечення у контексті світового досвіду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 19 с.
169. Софінська І. Д. Ефект консюмеризму в концепції громадянства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 203-204.
170. Сурженко О. А. Право дитини на житло. *Форум права*. 2016. № 4. С. 291-295
171. Тацій В. Імплементация європейських стандартів у галузі прав людини – важливий напрям правової політики України. *Право України*. 2010. № 10. С. 48-53.

172. Тацій В. Проблеми вищої юридичної освіти в Україні: нові виклики сучасних реалій. *Право України*. 2009. № 1. С. 4-8.
173. Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини: моногр. Вінниця: Нілан, 2016. 167 с.
174. Тольксдорф К. Національні Верховні суди як гаранті захисту прав людини та верховенства права. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 204-206.
175. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.
176. Хрімлі О. Інститут захисту прав інвесторів: поняття й особливості. *Право України*. 2016. № 3. С. 222-228.
177. Чехович С. Б. Безгромадянство в Україні: конституційно-правові аспекти: моногр. Київ: Ін-т зак-ва Верховної Ради України, 2016. 231 с.
178. Чехович Т. В. Правові та історичні передумови закріплення конституційного принципу рівності громадян перед законом у Конституції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 17-23.
179. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.
180. Шаповал В. Генезис регламентації права громадян на професійну юридичну допомогу в Україні. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 154-157.
181. Швець Ю. Ю. Порядок та підстави обмеження конституційного права особи на охорону здоров'я в законодавстві України та зарубіжних країн. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 4. С. 9-14.
182. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
183. Шорський П. О. Вибірчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.
184. Шорський П. О. Роль та місце адміністративних судів у механізмі забезпечення виборчих прав громадян в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 177-182.
185. Юдківська Г. Роль верховних судів у захисті прав людини. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 200-203.
186. Яковенко А. Некоторые вопросы ответственности судей в Украине, в случае если Европейский суд по правам человека указал в их решениях на нарушение прав человека. *Leges si Viata*. 2017. № 2, ч. 2. С. 132-134.

ТЕМА 6. ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 2 год.

1. Конституційно-правове регулювання питань організації і діяльності органів державної влади.
2. Поняття та особливості органів державної влади.
3. Види органів державної влади: критерії класифікації та види.
4. Принцип єдності та розподілу державної влади та його реалізація.
5. Легалізація та легітимація державної влади в Україні.
6. Місце прокуратури в системі органів державної влади: система і структура прокуратури; функції і повноваження прокуратури; акти органів прокуратури.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Аналіз цієї теми передбачає висвітлення теоретичних аспектів питання організації і діяльності органів державної влади, а також особливостей конституційно-правового регулювання цього питання в Україні. Тобто необхідно проаналізувати зміст державної влади з теоретичних положень науки конституційного права, саме як один з його основних інститутів, який регулює вид однорідних політико-правових суспільних відносин. Згідно з положеннями Конституції України необхідно визначити фундаментальні засади організації і функціонування державної влади. Наприклад, такими є легальність і легітимність державної влади. Ці поняття потребують певної конституційно-правової характеристики: визначення поняття, ознак і способів їх верифікації.

З метою розкриття правової природи державного апарату, по-перше, необхідно визначити поняття державного апарату України та його соціальне призначення в суспільстві. По-друге, потрібно визначити поняття структурних елементів державного апарату – органів державної влади. Важливим аспектом аналізу органів державної влади є висвітлення їх ознак та особливостей, які виокремлюють їх у відносно самостійний елемент механізму держави, тобто відрізняють від інших структурних елементів.

Класифікація державних органів передбачає розподіл за певними критеріями і характеристику існуючих видів органів державної влади в Україні. Тобто, згідно з положеннями Конституції України та іншого діючого законодавства, виділити наступні державні органи: центральні і місцеві державні органи; законодавчі, виконавчі і судові державні органи тощо. Потрібно також розкрити загальні та специфічні ознаки органів державної влади.

При розкритті змісту двох з основоположних принципів функціонування державної влади, а саме принципів єдності та розподілу державної влади, необхідно визначити організаційно-правовий та соціальний аспект як єдності влади, так і її розподілу.

Згідно зі ст. 6 Конституції України, єдина державна влада за принципом поділу влад здійснюється законодавчими, виконавчими та судовими органами. Визначення компетенції кожної з гілок влади та конституційно-правове закріплення системи стримувань і противаг між трьома гілками влади дає змогу запобігти диктаторству будь-якої з них і водночас організувати їх спільну діяльність на основі взаємозалежності та взаємодії у процесі реалізації єдиної державної влади. Виходячи з наведеного положення потрібно розглянути систему стримувань та противаг державної влади. Необхідно визначити поняття та сутність цієї системи, визначити її як конституційно-правовий інститут.

Наступним питанням цієї теми є легалізація та легітимація державної влади в Україні. Згідно з положеннями Конституції України та конституційно-правової доктрини необхідно висвітлити поняття легалізації та легітимації державної влади, їх юридичний та соціальний зміст, мету та способи. Слід зазначити на скільки важливою є легітимність державної влади в Україні на сучасному етапі розбудови та розвитку державності.

Для висвітлення останнього елементу системи державної влади України необхідно, головним чином, розкрити зміст національного законодавства про прокуратуру. Конституційно-правовий статус прокуратури регламентують такі конституційно-правові акти, як Конституція України, Закон «Про прокуратуру», які закріплюють положення щодо компетенції цього державного органу та визначення правової природи актів органів прокуратури.

Дайте визначення наступних понять:

влада, соціальна влада, політична влада, публічна влада, державна влада, державна влада як конституційно-правовий інститут, принципи організації і діяльності державної влади, принцип єдності державної влади, принцип розподілу державної влади, форми здійснення державної влади, методи здійснення державної влади, державний апарат, моноцефальна система державних органів державної влади, централізовано-сегментна система органів державної влади, державний орган України, ознаки органу державної влади, центральні органи державної влади, компетенція державного органу, посадова особа, державна програма, система стримувань і противаг, легалізація державної влади, легітимація державної влади, форми легітимації державної влади, раціональна легітимація державної влади, ідеологічна легітимація державної влади, державний суверенітет, конституціоналізм, конституційні засади організації і здійснення державної влади, конституційно-

правовий статус органу державної влади, функції Української держави, функції державних органів, структура державної влади в Україні, прокуратура, неурядові організації, державне управління, механізм здійснення державної влади, верховенство державної влади, парламент, функції парламенту, парламентський контроль, глава держави, президент України, уряд, функції уряду, виконавчо-розпорядча діяльність, Кабінет Міністрів України, державна служба, державні службовці, урядові органи державного управління, органи місцевого самоврядування, управлінські послуги, правосуддя, функції судової влади.

Скласти схему:

- ✓ *Класифікація органів державної влади.*
- ✓ *Конституційне регулювання організації і функціонування державної влади в Україні.*
- ✓ *Конституційно-правовий статус прокуратури України.*
- ✓ *Система стримувань та противаг державної влади: поняття та сутність.*
- ✓ *Легалізація та легітимація державної влади в Україні.*
- ✓ *Акти органів прокуратури.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Проблеми легалізації та легітимації державної влади в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку».*
- ◆ *«Державна влада і муніципальна влада: питання взаємодії».*
- ◆ *«Фундаментальні засади організації і функціонування державної влади».*
- ◆ *«Державне управління та виконавча влада: зміст і співвідношення».*
- ◆ *«Публічне правонаступництво: сутність, процедура та особливості».*
- ◆ *«Питання встановлення взаємозв'язку понять "публічний службовець", "державний службовець" і "військовослужбовець"».*
- ◆ *«Наглядова діяльність органів прокуратури в історичному аспекті».*
- ◆ *«Основні етапи формування та становлення єдиної системи органів державного управління в Україні».*
- ◆ *«Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку».*

Задача

На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, народний депутат А. наголосив, що «оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, то існування в Україні

інших органів державної влади Основний Закон не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з гілок державної влади, передбачених ст. 6, передавши їх владні повноваження легітимним органам».

*Проаналізуйте таку пропозицію народного депутата.
Про які органи влади може йти мова?*

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08 червня 1995 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
- ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. №

14-15, №16-17. Ст. 133.

Спеціалізована література:

1. Arnaut V. Competența legislativă a parlamentului și limitele acesteia. *Legea si Viata*. 2017. № 9, ч. 1. С. 22-28.
2. Arnaut V. Procesul legislativ și procedura legislativă. (Partea I). *Legea si Viata*. 2017. № 11, ч. 1. С. 24-28.
3. Boguta E., Bogomolova V. Definierea conceptului de autoritate judecătorească în contextul reglementărilor constituționale. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 23-26.
4. Cozna D. Unele reflecții asupra statutului de funcționar public al magistratului. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 41-45.
5. Moldovean B. Mecanismul puterii în stat: istorie și actualitate. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 1. С. 51-53.
6. Nalyvaiko L. R., Oreshkova A. F. Mass Media as Actors of Public Control over the Activities of Judicial Authorities. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 47. С. 16-24.
7. Ondrová D. Public administration, ethical integration and globalization. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 1. С. 22-30.
8. Railean P. Unele reflecții pe marginea autonomiei puterii judecătorești în cadrul unui stat de drept. *Верховенство Права*. 2017. № 2 (27). С. 104-108.
9. Sidorenko N. Conceptual foundations of modelling of the institution of public service. *Legea si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 162-165
10. Tataru G. Demiterea – o măsură veritabilă de răspundere constituțională a șefului de stat. *Верховенство Права*. 2017. № 2 (27). С. 74-82.
11. Tataru G. Imunitatea șefului de stat: evoluție, continut și forme. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 51-57.
12. Tataru G. Răspunderea șefului de stat în spațiul European. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 51-54
13. Turcan O. Puterea judecătorească în statul de drept: concept și valoare. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 55-58.
14. Артеменко І. В. Взаємодія органів державної влади та інститутів громадянського суспільства у формуванні й реалізації молодіжної політики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2017. 20 с.
15. Афанасьєва М. В., Стоянов М. М. Зняття депутатського імунітету: правова природа, проблеми та перспективи визначення юрисдикції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 47-51.
16. Байрачная Л. Политическая власть и легитимность: к вопросу о соотношении. *Legea si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 8-12.
17. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці

- конституційного права: моногр. Харків: Право, 2008. 220 с.
18. Белей Є. Н. Публічне правонаступництво органів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 65-67.
  19. Беріша Ф. Контроль за діяльністю адміністративних органів та носії державного управління. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 3. С. 100-111.
  20. Берназюк І. М. Державні цільові програми як стратегічні акти Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 17-20.
  21. Берназюк І. Планування законотворчої діяльності Верховної Ради України: сучасний стан та шляхи розвитку. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6, ч. 2. С. 13-18.
  22. Бриль К. І. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 39 с.
  23. Буличев А. Проблемні питання встановлення взаємозв'язку понять «публічний службовець», «державний службовець» і «військовослужбовець». *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 8. С. 138-142.
  24. Бульба О. Європейська інтеграція України та питання реалізації принципу розподілу влад. *Право України*. 2004. № 12. С. 8-12.
  25. Бурбика В. Понятие и особенности взаимодействия органов местного самоуправления с правоохранительными органами. *Leges si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 21-24.
  26. Вандін Є. В. Організаційно-правові засади діяльності спеціалізованої антикорупційної прокуратури України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
  27. Веклич В. О. Взаємодія органів державної влади і громадянського суспільства при впровадженні концепції правової політики щодо подолання корупції в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 1. С. 47-52.
  28. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
  29. Галай А. Умови взаємодії органів місцевої влади та недержавних організацій у контексті децентралізації влади в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 7. С. 30-33.

30. Гілін Є. О. Нормативно-правові засади впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 1. С. 12-16.
31. Глуховець В. А. Адміністративно-правовий статус МВС України: шляхи удосконалення окремих структурних елементів. *Форум права*. 2017. № 2. С. 36-40.
32. Глуховець В. А. Вплив світових стандартів на сучасний статус поліцейського в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 114-120.
33. Гнатенко Н. Політична корупція у діяльності українського парламенту: теорія і практика. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 6. С. 140-146.
34. Данко В. Й. Про дослідження природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 60-64.
35. Демьянчук В. Правовые основы реализации антикоррупционной политики в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 42-46.
36. Діденко С. В. Адміністративно-правовий статус національної поліції у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 88-92.
37. Діденко С. В. Методи адміністративної діяльності публічної адміністрації у сфері забезпечення обігу та застосування зброї в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 46-49.
38. Добровольський Д. М. Незалежність як засада організації та діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
39. Дьячков Д. Принцип политической нейтральности прокуроров при осуществлении ими функций прокуратуры. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 44-47.
40. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
41. Зозуля О. Место в государственном механизме и цель деятельности комитетов и временных комиссий Верховной Рады Украины. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 51-55.
42. Зубрицький М. І. Особливості адміністративної відповідальності державних службовців. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1, Т. 1. С. 280-284.
43. Зуй В. В. Правове регулювання адміністративно-юрисдикційної діяльності Національної поліції України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 107-111.

44. Ізотова М. О. Правовий статус керівника місцевої прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
45. Калінкін А. С. Вплив процесів децентралізації на функціонування державної влади в умовах конституційної реформи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 64-66.
46. Калінкін А. С. Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практик: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
47. Карпунець А. С. Механізм реформування державної служби України: соціокомунікативний аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Чернігів, 2018. 20 с.
48. Карпунцов В. В. Процесуальна компетенція органів прокуратури України: адміністративно-правовий аспект. Київ: Логос, 2018. 376 с.
49. Карпунцов В. В. Функціонування спеціалізованих антикорупційних інституцій в Україні: сучасний стан та шляхи вдосконалення. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2017. № 2. С. 74-78.
50. Катрич Д. Классификация функций полиции сквозь призму законодательных актов Украины и Республики Молдова. *Leges si Viata*. 2017. № 12. ч. 2. С. 72-76.
51. Качний О. С. Інноваційні механізми державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 626 с.
52. Квітка С. А. Державне управління формуванням партнерських відносин між владою та бізнесом в умовах соціальних перетворень: моногр. Дніпро: Грані, 2017. 266 с.
53. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
54. Кічмаренко С. Адміністративно-правовий статус суб'єктів, які посягають на незалежність судової влади в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 6. ч. 1. С. 66-72.
55. Кічмаренко С. М. Адміністративно-правові аспекти місця і ролі судової влади в механізмі держави. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1. Т. 2. С. 34-39.
56. Кобрин В. С. Конституційно-правове регулювання статусу глав урядів держав Вишеградської групи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 61-64.
57. Ковалёв Я. Электронное правительство – будущее уже сегодня. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 86-88.

58. Козак Ю. М. Р. Народ як системоутворюючий суб'єкт легітимаційних процесів державної влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С. 7-10.
59. Козак Ю. М. Р. Правові засади легітимації державної влади в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 15-19.
60. Козачук О. С. Військові прокуратури в Україні: організаційно-правові засади функціонування: моногр. Київ: [б. в.], 2018. 242 с.
61. Котюк І. Ідея «потрійного поділу державної влади» є хибною. *Юридичний вісник України*. 2018. № 10/11. С. 14-15.
62. Кошова О. В. Судова влада як соціокультурний феномен: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 193 с.
63. Крыжановская А. Соотношение принципа гласности с другими принципами организации деятельности Президента Украины. *Leges et Viata*. 2016. № 7, ч. 2. С. 70-73.
64. Кубаенко А. Общественное доверие к органам Национальной полиции как ключевой фактор эффективности правоохранительной системы. *Leges et Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 80-84.
65. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
66. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект: моногр. Київ: Академія, 2013. 560 с.
67. Лучко М. О. Поняття та сутність децентралізації публічної влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 29-34.
68. Мазурик С. В. Інформаційно-правове забезпечення діяльності органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.
69. Мартинюк О. Г. Адміністративна діяльність органів прокуратури: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
70. Миколенко В. А. Правова модернізація органів прокуратури України в умовах європейської міждержавної інтеграції: загальнотеоретичне дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, 2017. 36 с.
71. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання виникнення корупційних ризиків в органах місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 20. С. 81-84.
72. Мусієнко О. П. Органи, що здійснюють адміністративні заходи запобігання та протидії корупції за новим антикорупційним законодавством України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 105-108.
73. Наливайко Л. До питання про визначення поняття «механізм Української

- держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.
74. Наливайко Л. Конституційно-правові основи механізму Української держави та його принципів. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 8-11.
  75. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
  76. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
  77. Наливайко Л. Р. Європейський досвід забезпечення прозорості державної влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Спецвипуск. С. 51-58.
  78. Наливайко Л. Р. Реформування механізму держави в контексті євроінтеграційної орієнтованості зовнішньої політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 2. С. 48-53.
  79. Наливайко Л. Р. Структурованість як невід'ємний атрибут конституційного механізму Української держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2005. № 8. С. 5-15.
  80. Наливайко Л. Співвідношення категорій «конституційний лад» та «державний лад» в умовах конституційної модернізації. *Право України*. 2014. № 9. С. 32-44.
  81. Наливайко Л., Чепік-Трегубенко О. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.
  82. Німченко В. Референдум як форма народовладдя потребує конституційного врегулювання. *Право України*. 2013. № 6. С. 235-241.
  83. Новак А. Принципы делегирования органам местного самоуправления отдельных полномочий органов исполнительной власти в Украине. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 120-124.
  84. Новак А. Теоретические основы исследования особенностей формирования национальной антикоррупционной политики: публично-правовой аспект. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 108-112.
  85. Новосад Ю. О некоторых потенциальных возможностях прокуратуры, связанных с выявлением, устранением и блокировкой причин и условий преступности в Украине. *Leges si Viata*. 2017. № 3, ч. 2. С. 91-94.
  86. Носик О. А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентнісного підходу: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
  87. Оксенчук І. Сучасне визначення наукових підходів до формування пенітенціарної політики України. *Підприємництво, господарство і право*.

2012. № 2. С. 112-114.
88. Олійник В. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні: види та їх характеристика. *Верховенство Права*. 2017. № 3 (30). С. 20-26.
  89. Осауленко С. В. Конституційні норми про політичні партії в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 16-19.
  90. Остапенко О. Г. Децентралізація чи федералізація – оптимальний шлях реформування публічної влади в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 26-29
  91. Остропілець В. Р. Форми взаємодії органів досудового розслідування міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 110-114.
  92. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
  93. Погорілка В.Ф. Органи державної влади України: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. 592 с.
  94. Поклад О. В. Поняття та зміст громадського контролю за діяльністю поліції в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 139-145.
  95. Политанский В. Доктрина поняття електронного управління. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 98-101.
  96. Предместніков О. Г. Адміністративно-правове регулювання організаційної структури Міністерства юстиції України. *Форум права*. 2016. № 5. С. 157-167.
  97. Пузирний В. Ф. Адміністративна діяльність Служби безпеки України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 121-123.
  98. Радченко О. О. Генезис легітимації інститутів публічної влади в Україні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
  99. Ременяк О. Децентралізація публічної влади в українській правовій мислі новішого времени. *Leges si Viata*. 2017. № 11, ч. 2. С. 134-137.
  100. Рєзнік О. М. Реформування правоохоронних органів в аспекті забезпечення фінансово-економічної безпеки держави. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 145-151.
  101. Різак М. В. Діяльність уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо захисту персональних даних. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 1. С. 45-49.

102. Родченко І. Ю. Розвиток механізмів самовпорядкування в системі державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 21 с.
103. Роман В. Ф. Механізми державного управління процесами децентралізації влади: досвід країн ЄС для України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
104. Рудниченко С. Адміністративно-правовий статус Державної судової адміністрації України. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 1. С. 143-149.
105. Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
106. Самбор М. Поліція та органи внутрішніх справ: роздуми про співвідношення понять. *Право України*. 2016. № 4. С. 149-156.
107. Саунін Р. Д. Адміністративні процедури в системі реалізації владної компетенції публічної адміністрації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 182-186.
108. Свірський Б. М. Становлення парламенту України як вищого законодавчого та представницького органу державної влади. *Право і суспільство*. 2010. № 5. С. 73-76.
109. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парлам. вид-во, 2018. 184 с.
110. Сіренко Д. О. Становлення та розвиток інституту протидії адміністративним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, у національному законодавстві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 91-95.
111. Стефанчук М. М. Теоретико-методологічні та організаційно-правові засади реалізації прокуратурою України представницької функції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2018. 40 с.
112. Стефанчук М. Праксеологічні засади організації діяльності прокуратури щодо реалізації нею представницької функції. *Право України*. 2017. № 5. С. 148-160.
113. Ткаченко О. В. Форми адміністративної діяльності публічної адміністрації Національної гвардії України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6. Т. 2. С. 48-51.
114. Толстенко В. Принцип поділу влади в генезі форми сучасної держави. *Юридична Україна*. 2014. № 5. С. 15-21.
115. Томкіна О. О. Принцип партнерства у відносинах між інститутами громадянського суспільства і держави: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 62-65.

116. Торяник О. Ю. Компетенція органів прокуратури України як основи її конституційно-правового статусу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 64-66.
117. Тулик І. І. Основні повноваження органів державної влади у сфері місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 85-87.
118. Усаченко О. О. Розвиток системи базових механізмів державного управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
119. Фейзула Б. Судовий контроль за адміністративною діяльністю. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 3. С. 148-156.
120. Циганок С. В. Адміністративно-правовий статус регіональної прокуратури в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
121. Цимбалістий Т. О. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
122. Чернописький П. Б. Конституційні реформи в Литві і Грузії у сфері місцевого самоврядування та децентралізації влади як приклад для України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 282-293.
123. Шалабай А. В. Поняття конституційного права громадян на участь в управлінні державними справами та визначення його складників. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 79-81.
124. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
125. Шарий В. Державне управління ризиками у фінансовій сфері виконавчої гілки влади України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 3. С. 135-142.
126. Шемшученка Ю. С. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 656 с.
127. Шихненко Д. Институционализация инновационного лидерства на пути к демократизации государственного управления в Украине. *Legea si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 178-181
128. Щавінський В. Р. Проблеми адміністративно-судового захисту інтересів держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 4. С. 154-156.
129. Яковлев А. Принцип разделения государственной власти и его обеспечение в конституционном процессе современной Украины. *Legea si Viata*. 2016. № 11, ч. 2. С. 164-168
130. Ярош Я. Взаємодія молодіжних громадських організацій з політичними партіями в Україні. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 5. С. 89-93.

ТЕМА 7. ВИБОРЧЕ ПРАВО ТА ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, ознаки та принципи виборів в Україні.
2. Становлення інституту виборів в Україні.
3. Класифікація виборів в Україні.
4. Виборча система в Україні.
5. Виборчий процес в Україні: конституційно-правова характеристика.
6. Інформаційне забезпечення виборчого процесу.
7. Правові проблеми фінансування виборів.
8. Правове забезпечення контролю за використанням коштів, що виділяються з Державного бюджету України на підготовку проведення виборів та референдумів.
9. Відповідальність за порушення законодавства про вибори.
10. Референдуми в Україні: поняття, види, принципи. Передумови виникнення референдумів.
11. Референдний процес: предмет всеукраїнського референдуму, учасники та їх конституційно-правовий статус. Відповідальність за порушення порядку проведення референдуму.
12. Проблеми імплементації рішень всеукраїнського референдуму від 16 квітня 2000 року: теоретичний та практичний аспекти.
13. Місцеві референдуми в Україні: поняття, види, основні засади організації і проведення.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Виходячи з того, що Конституція України проголосила народ єдиним джерелом влади, логічним продовженням цього є визначення в Основному Законі всіх без винятку форм народного волевиявлення. Такими формами народного волевиявлення відповідно до розділу III «Вибори. Референдум» і, зокрема, статті 69 Конституції України, є вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії.

Характеризуючи вибори як конституційно-правовий інститут, необхідно виділити основні їх ознаки та фундаментальні засади, на яких будуються та здійснюються вибори в багатьох демократичних країнах світу, тобто їх принципи. При розкритті юридичного змісту виборів, виходячи з їх конституційно-правової сутності, потрібно висвітлити соціальний зміст та соціальне призначення виборів. Студенти повинні визначити вид та міру відповідальності, яка настає у разі порушення виборчого права та виборчого процесу.

Аналіз концепції формування інституту виборів, історичних аспектів його розвитку в Україні передбачає характеристику: історичних періодів становлення виборів; конституційно-правових актів, що відображають особливості кожного з цих періодів; еволюції суб'єктивного виборчого права.

Під час висвітлення класифікації виборів важливо вказати критерії класифікації, відповідно до яких вибори в Україні поділяються на певні види (групи). Розгляд класифікації виборів передбачає обов'язковий розгляд наступних конституційно-правових актів: Конституції України, Законів України «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори Президента України», «Про місцеві вибори». Аналіз чинних конституційно-правових актів в рамках цього питання формує об'єктивне уявлення про стан інституту виборів в Україні взагалі та окремі теоретичні проблеми кожного з видів виборів. Наприклад, проблеми непрямих та недійсних виборів. Важливим моментом при розгляді класифікації виборів є мета їх класифікації.

Аналізуючи виборчу систему в Україні необхідно дати загальну характеристику виборчої системи, тобто визначити її поняття та види. Досліджуючи виборчу систему в Україні слід мати на увазі, що в Україні існують декілька виборчих державних органів. Тому необхідно вказати, який саме спосіб підрахування голосів застосовується при виборі виборчим корпусом того чи іншого державного органу. А також, характеризуючи виборчу систему в Україні необхідно дати визначення всім правовим категоріям – термінам, які її характеризують. А для цього методичного аналізу потрібно звернутись до положень Законів України «Про вибори народних депутатів України», «Про вибори Президента України» та ін. Доцільно порівняти виборчу систему України з виборчими системами інших країн світу.

Важливим при розгляді теми є питання щодо змісту виборчого процесу. Цей вид юридичного процесу є процедурою реалізації форми безпосереднього народовладдя, участі народу України у здійсненні та вирішенні державних справ. Виборчий процес – це сукупність певних стадій, кожна з яких є його невід'ємною складовою. Таким чином, для повного дослідження цього питання необхідно охарактеризувати кожен етап, тобто визначити поняття цих стадій, їх ознаки та принципи, якщо такі є. Дати характеристику кожній із стадій на прикладі виборів народних депутатів або Президента України, розглянувши їх у динаміці.

При розгляді кожної стадії виборчого процесу згідно з національним законодавством про вибори необхідно визначити поняття, які розкривають їх зміст. Так, наприклад, друга стадія виборчого процесу передбачає створення та організацію виборчих одиниць, тобто виборчих округів та виборчих дільниць. Потрібно визначити юридичний зміст кожної з виборчих одиниць та їх видів відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України».

А також, необхідно вказати суб'єктів, які уповноважені створювати відповідні одиниці згідно з Законами України «Про Центральну виборчу комісію», «Про вибори народних депутатів України» тощо.

Розкриття поняття референдуму як форми безпосереднього народовладдя та його юридичного і соціального змісту пов'язано із ознайомленням із положеннями Конституції України та іншими нормативно-правовими актами. Необхідно також виділити види референдумів за певними критеріями. Важливим теоретичним аспектом референдуму в Україні є передумови його виникнення, тобто ті чинники, які сприяли виникненню цього правового явища.

Референдний процес, як і виборчий, є сукупністю відносно самостійних стадій, процедур, що здійснюються у певній послідовності. Таким чином, для розкриття змісту референдного процесу потрібно розкрити зміст кожної з цих стадій. Визначити їх поняття та юридичні властивості, які характеризують кожну зі стадій. Необхідно звернути увагу на конституційно-правовий статус учасників референдуму. Важливим є питання щодо предмету і формули референдуму та їх конституційно-правової регламентації в Україні.

Відповідь на наступне питання цієї теми пов'язана із конституційно-правовою характеристикою місцевих референдумів в Україні як форми безпосередньої участі громадян у державних справах на місцевому рівні. Відповідно до Конституції України, Конституції Автономної Республіки Крим, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачається визначення поняття місцевих референдумів, предмету і формули місцевих референдумів, передумов їх виникнення та учасників, тобто суб'єктів, які мають право ініціювати проведення референдуму та право приймати участь у місцевому референдумі. Слід зазначити, що фундаментом проведення і організації місцевих референдумів є його принципи, які потребують відповідного визначення та аналізу.

Дайте визначення наступних понять:

народовладдя, безпосередня демократія, народне волевиявлення, вибори, принципи виборів, виборчий корпус, суб'єктивне виборче право, загальне виборче право, активне виборче право, пасивне виборче право, рівне виборче право, пряме виборче право, вільне виборче право, виборче право як конституційно-правовий інститут, виборчі цензи, необраність, несумісність, легітимні вибори, вільні вибори, загальні вибори, справедливі вибори, парламентські вибори, регіональні вибори, муніципальні вибори, прямі вибори, непрямі вибори, виборча система (в широкому та вузькому значенні), мажоритарна виборча система, пропорційна виборча система, виборча квота, змішана виборча система, виборчий процес, стадії виборчого процесу, суб'єкти виборчого процесу, виборчі округи, уніномінальні виборчі округи, поліномінальні виборчі округи, виборчі дільниці,

виборчі органи, Центральна виборча комісія, грошова застава, передвиборна агітація, принципи передвиборної агітації, таємне голосування, інформація, інформаційне забезпечення, інформаційні відносини, фінансування виборів, фінансові операції, референдум, плебісцит, предмет референдуму, формула референдуму, конституційний референдум, вирішальний референдум, консультативний референдум, обов'язковий референдум, факультативний референдум, місцевий референдум.

Скласти схеми:

- ✓ *Виборчий процес в Україні: конституційно-правова характеристика.*
- ✓ *Стадії виборчого процесу.*
- ✓ *Гарантії виборів в Україні.*
- ✓ *Класифікація виборів в Україні.*
- ✓ *Відповідальність за порушення виборчого законодавства України.*
- ✓ *Референдний процес.*
- ✓ *Відповідальність за порушення порядку проведення референдуму.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Гарантії всеукраїнського референдуму».*
- ◆ *«Запровадження пропорційної виборчої системи в практиці українського парламентаризму: позитивні та негативні аспекти».*
- ◆ *«Виборчі права громадян в Україні та механізми їх реалізації».*
- ◆ *«Права громадян на народне волевиявлення: історичні та теоретико-правові аспекти виборів».*
- ◆ *«Проблеми конституційно-правової відповідальності за порушення законодавства про вибори».*
- ◆ *«Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів».*
- ◆ *«Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання».*
- ◆ *«Сучасне дослідження проблем законодавства про вибори народних депутатів».*
- ◆ *«Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави».*

Задача №1

Політична партія розпочала кампанію з проведення референдуму щодо змін до Конституції України. У 18 областях України було проведено збори ініціативних груп щодо проведення референдуму. Учасниками зборів схвалено пропозиції про проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою щодо змін до Конституції та затверджено формулювання тих питань, які запропоновано винести на всеукраїнський референдум: 1. Чи підтримуєте Ви президентську форму правління, за якої Президент України обирається всенародно, є главою держави і очолює уряд України? 2. Чи підтримуєте Ви парламентську форму правління, за якої посада Президента України скасовується, уряд України призначається і звільняється Верховною Радою України, а Прем'єр-міністр України є главою держави? 3. Чи підтримуєте Ви обрання та відкликання суддів народом? 4. Чи підтримуєте Ви розширення прав місцевого самоврядування з наданням усім органам місцевого самоврядування права формувати власні виконавчі органи? 5. Чи підтримуєте Ви встановлення дієвого контролю за владою через надання конституційного статусу парламентській опозиції? 6. Чи підтримуєте Ви скасування недоторканності вищих керівників держави, народних депутатів України та суддів? 7. Чи підтримуєте Ви позбавлення мандатів депутатів усіх рівнів, які порушили обіцянки перед народом? 8. Чи підтримуєте Ви спрощення процедур проведення всеукраїнських і місцевих референдумів для залучення народу до безпосереднього здійснення влади?

Чи всі з цих питань можуть бути предметом всеукраїнського референдуму?

Чи може бути прийнята нова редакція або внесені зміни до Конституції України на всеукраїнському референдуму?

Які мають бути дії Центральної виборчої комісії?

Задача №2

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням, у якому просив визнати неконституційними Закони України «Про вибори народних депутатів України» та «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», якими встановлено пропорційну систему виборів. На думку суб'єкта права на конституційне подання, пропорційний тип виборчої системи суперечить конституційним принципам рівного і прямого виборчого права, закріпленим ст. 71 Конституції України, оскільки за такої виборчої системи, по-перше, виборці голосують не безпосередньо за кандидатів, а за виборчі списки політичних партій, а по-друге, позапартійний громадянин чи член політичної партії, яка не бере участі у

виборах, не можуть реалізувати своє пасивне виборче право.

Складіть проект рішення Конституційного Суду України за результатами розгляду такого подання.

Яке значення мають конституційні принципи участі громадян у виборах?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, 35-36, 37. Ст. 446.
- ❖ Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 37-38. Ст. 366.
- ❖ Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2011. № 97.
- ❖ Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 14. Ст. 81.
- ❖ Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22 лютого 2007 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 20. Ст. 282.
- ❖ Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 36. Ст. 448.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України «Про вибори народних депутатів України», пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі» (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) від 21 грудня 2017 року № 3-р/2017. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 1. Стор. 46.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. *Офіційний вісник України*. 2018. № 41. Стор. 77. Ст. 1460.

Спеціалізована література:

1. Адашис Л. І. Політичні партії як суб'єкти виборчого процесу на виборах народних депутатів України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 232 с.
2. Афанасьєва М. В. Конституційно-правове забезпечення виборчих технологій в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 203 с.
3. Бабін Б. Проблема національних квот у виборчому праві України. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 2. С. 58-64.
4. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Міжнародні виборчі стандарти: правова природа, змістовна та системна характеристика, актуальні питання імплементації в законодавство України: моногр. Суми: Університетська книга, 2012. 227 с.
5. Баймуратов М. Проблема становлення єдиної системи міжнародних виборчих стандартів. *Право України*. 2013. № 5. С. 63-76.
6. Бакумов О. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньої демократії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
7. Бакумов О. С. Конституційне право громадян України на участь у виборах і референдумах та проблеми його реалізації: моногр. Харків: Право, 2015. 245 с.
8. Барабаш Ю. Окремі питання модернізації конституційних засад виборчого права України. *Право України*. 2013. 5. С. 46-53.
9. Барабаш Ю. Установча влада Українського народу як конституційний феномен. *Право України*. 2009. № 11. С. 73-77.
10. Берченко Г. В. Внутрішня організація політичних партій як предмет конституційного регулювання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 111-117.
11. Білан С. В. Доктринальні підходи до поняття референдуму у науці конституційного права. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 33-36.
12. Білан С. В. Конституційно-правові засади референдуму, як форми прямої демократії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
13. Білоус А. Пропорційні вибори в Україні: ілюзії чи реалії. *Нова політика*. 2001. № 1. С. 2-5.
14. Богачов С. В. Про стан та завдання щодо правової просвіти громадян у сфері виборчого законодавства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 118-127.
15. Богашева Н. Еволюція виборчої системи в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 42-50.
16. Богашов О. А. Виборчі комісії в системі органів публічної влади України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 18 с.

17. Богашов О. Електоральна гілка влади як потенційний напрям розвитку системи виборчих комісій України. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 3. С. 110-114.
18. Боголюбов С. А. Референдуми по екологічним проектам. *Государство и право*. 1999. № 11. С. 31-37.
19. Бондар М. Ю. Конституційний референдум: теорія та практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 20 с.
20. Бурда С. Я. Адміністративно-правовий захист учасників виборів і референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 16 с.
21. Бучин М. А. Демократичні вибори в Україні: принципи, механізми та технології реалізації: моногр. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2016. 448 с.
22. Бучковський Є. Виборчий кодекс: вибрані зміни, впроваджені до польського виборчого права. *Право України*. 2013. № 5. С. 77-85.
23. Гудзь Л. Механізм забезпечення виборчих прав громадян України та його основні елементи. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 129-131.
24. Журавель Я. Проблеми призначення виборів до органів місцевого самоврядування. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 8. С. 100-101.
25. Заворотченко Т. М. Виборче законодавство та право на референдум: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 69-78.
26. Задорожня Г. В. Принцип рівного виборчого права громадян у рішеннях Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 42-49.
27. Кампо В. М. Конституційні засади виборів у практиці Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 12 (98). С. 17-28.
28. Кириченко Л. Народовладдя і місцеве самоврядування в Україні. *Право України*. 2001. № 6. С. 99-101.
29. Клименко О. І. Права громадян на народне волевиявлення: історичні та теоретико-правові аспекти виборів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 145-150.
30. Ключковський Ю. Б. Виборчі системи та українське виборче законодавство: моногр. Київ: Час Друку, 2011. 132 с.
31. Ключковський Ю. Деякі проблеми конституційного регулювання виборів України. *Право України*. 2012. № 8. С. 86-92.
32. Ключковський Ю. Суб'єктивні права, похідні від основних виборчих прав. *Право України*. 2015. № 10. С. 122-130.

33. Ключковський Ю. Виборчий процес: правова природа і суб'єктний аспект. *Право України*. 2014. № 7. С. 157-166.
34. Книгін К. Правове визначення референдуму як форми народовладдя (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2001. № 11. С. 28-31.
35. Князев С. Д. Предмет современного российского избирательного права. *Государство и право*. 2000. № 5. С. 31-40.
36. Князевич Р. П. Конституційно-правові засади виборів Президента України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2002. 18 с.
37. Коваль О. Я. Підходи до розуміння легітимності влади в історії політичних і правових учень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 21-24.
38. Коваль О. Я. Проблеми легітимності влади в сучасному інформаційному суспільстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 5. С. 11-15.
39. Коваль О. Я. Теоретико-правові засади легітимності державної влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 23. С. 32-35.
40. Ковальчук В. Всенародний референдум як одна з форм легітимації державної влади: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Право України*. 2009. № 12. С. 151-160.
41. Колісник В. Голосування та встановлення результатів виборів: проблеми правового регулювання. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 93-102.
42. Корольова-Борсоді Н. В. Правове регулювання виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 254 с.
43. Костишин Р. В. Поняття та зміст принципів передвиборчої агітації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2006. № 34. С. 192-199.
44. Кресіна І. О., Перегуда Є. В. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. 368 с.
45. Кривенко Л. Конституційні основи референдуму. Проблеми демократизації. *Віче*. 2001. № 2. С. 96-108.
46. Лавринович О. В. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року: досвід визначальних рішень вітчизняного державотворення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 5-10.
47. Лавринович О. Місце суду у правовій інфраструктурі виборчих кампаній в Україні. *Право України*. 1999. № 5. С. 23-25.
48. Лавринович О. Проблема недійсності виборів. *Право України*. 2000. № 6. С. 84-85.

49. Лавринович О. Реформа виборчої системи і Парламент України. *Право України*. 2000. № 1. С. 97-98.
50. Левіна Ю. Інститути демократії в умовах розвитку громадянського суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 265-271.
51. Лізунова О. Д. Актуальні питання законодавчого регулювання інформаційного забезпечення виборів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 12. С. 31-37.
52. Логачова В. В. Конституційно-правові засади громадського контролю в проведенні виборів та референдумів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 19 с.
53. Логачова В. Перспектива розвитку громадського контролю за виборами і референдумами в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 3 (111). С. 43-47.
54. Лук'янов Д. Правова і політична оцінка загороджувального бар'єру як інституту виборчого права. *Право України*. 2005. № 12. С. 10-18.
55. Мазур О. Виборча система України: у пошуках оптимального варіанту. *Нова політика*. 2001. № 1. С. 6-8.
56. Максакова Р. Дострокове припинення повноважень представницьких органів влади як предмет всеукраїнського референдуму: позиція народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 9. С. 6-10.
57. Максакова Р. М. Вибори до органів місцевого самоврядування: проблеми теорії і практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 223 с.
58. Максакова Р. М. Вибори як форма реалізації установчої влади в Україні: актуальні питання сьогодення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 1 (99). С. 52-58.
59. Марцеляк О. Конституційні засади виборчого права України (загальнотеоретична характеристика). *Право України*. 2013. № 5. С. 38-45.
60. Молчанова Ю. Інститут місцевого референдуму: опыт зарубежных стран, перспективы для Украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 62-65.
61. Мурашин А. Г. Міжнародне сприяння здійсненню безпосередньої демократії. *Право України*. 2000. № 8. С. 6-10.
62. Мурашин А. Г. Прямое правотворчество. Особенности принятия актов прямого народовластия. *Государство и право*. 2001. № 2. С. 85-93.
63. Мурашин О. Акти прямого народовластия: проблемы эффективности. *Право України*. 1999. № 10. С. 3-7.
64. Мурашин О. Сучасне дослідження проблем законодавства про вибори народних депутатів. *Право України*. 2001. № 7. С. 138-139.
65. Наливайко Л. Р., Пізнюр І. В. Процедура імпічменту: проблемні питання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 17-21.
66. Натуркач Р. П. Виборче право в системі права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2014. 16 с.

67. Неліпа Н. Вибори як форма волевиявлення українського народу. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 7. С. 15-18.
68. Неліпа Н. Проблеми визначення конституційно-правового статусу українського народу. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 29-33.
69. Петришин О. Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави. *Право України*. 2009. № 6. С. 4-9.
70. Погорілко В. Вибори народних депутатів України як ключовий процес державотворення і право творення. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 1. С. 38-45.
71. Погорілко В. Основні засади теорії безпосередньої демократії. *Право України*. 2001. № 8. С. 26-32.
72. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Референдуми в Україні: історія та сучасність: моногр. / заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: [б.в.], 2000. 248 с.
73. Пономарьова Г. Змішана виборча система (досвід виборів народних депутатів України у 2002 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 48-58.
74. Примуш М. Політичні партії та виборчий процес. *Право України*. 2001. №3. С. 124-127.
75. Розум І. О. Теоретичні та практичні аспекти провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій та комісій з референдуму: моногр. Київ: Славутич-Дельфін, 2015. 198 с.
76. Селіванов А. Суверенітет народу і його забезпечення публічною владою. *Право України*. 2009. № 11. С. 66-70.
77. Серьогіна С. Вибори як спосіб легітимізації форми правління: конституційно-правовий аспект. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2005. № 2. С. 45-54.
78. Скрипнюк О. Категорії «народний університет», «народне волевиявлення», «безпосередня демократія», «форма безпосередньої демократії»: теоретико-методологічні аспекти. *Право України*. 2012. № 9. С. 281-290.
79. Скрипнюк О. Політичні та організаційні фактори в системі гарантій принципу народного суверенітету в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 22-28.
80. Смокович М. І. Правове регулювання розгляду виборчих спорів: теоретичний і практичний аспекти: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 575 с.
81. Смуk М. М. Сучасний стан законодавчого регулювання теми народної законодавчої ініціативи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 257-268.

82. Співаков І. Виборчі (електоральні) відносини як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 20-23.
83. Співаков І. Теоретичні аспекти адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері виборчих відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 32-35.
84. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
85. Ставнійчук М. Вибори як ключовий інститут демократичного конституційного ладу сучасної України. *Право України*. 2013. № 5. С. 18-29.
86. Тимошенко І. В. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 215 с.
87. Федоренко В. Л. Запровадження окремих міжнародних стандартів виборчого права в контексті модернізації Конституції України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 12. С. 12-19.
88. Цимбалістий Т. О. Інститут імпичменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 1. С. 42-44.
89. Шорський П. О. Виборчі права громадян як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 6, Т. 2. С. 72-77.
90. Шумляк О. П. Інститут реєстрації виборців у виборчому процесі України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 214 с.
91. Юрах В. М. Про перспективу кодифікації законодавства стосовно фінансування виборчого процесу. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 108-114.
92. Яковлев А. Розвиток виборчої системи як складова сучасного конституційного процесу в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 24-31.
93. Янчук А. О. Теоретичні засади референдумного процесу в Україні: моногр. Київ: Київ. ун-т, 2010. 207 с.

ТЕМА 8. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, ознаки, структура, особливості конституційного ладу України:
  - демократична, правова, світська держава – конституційно-правова характеристика;
  - політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття (порівняльний аналіз: Україна та країни СНД);
  - плюралізм форм власності;
  - верховенство права та закону.
2. Гарантії конституційного ладу України: поняття, система.
3. Поняття, принципи, ознаки державного ладу України.
4. Система державних органів України.
5. Поняття, ознаки, принципи суспільного ладу України.
6. Структура суспільного ладу України:
  - політична система суспільства: поняття, елементи та їх характеристика;
  - економічна система України: конституційно-правові засади;
  - соціальна система: поняття, особливості;
  - духовно-культурна система як елемент суспільного ладу України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Розділ I Конституції України «Загальні засади» закріплює основні засади конституційного ладу України. Повноцінний аналіз правової природи конституційного ладу України повинен здійснюватись через визначення таких понять як: конституційний лад України, демократична держава, правова держава, соціальна держава, світська держава тощо. Виходячи з цього необхідно розглянути конституційно-правову характеристику Української держави. Необхідно звернути увагу на перелік специфічних ознак конституційного ладу України, на його сучасний стан та структуру; визначити поняття його основних структурних елементів.

Розгляд такої конституційної категорії як політичний плюралізм пов'язаний із порівняльним аналізом конституційно-правового законодавства країн СНД в рамках цього питання. Слід зазначити, що конституційні норми, які характеризують Україну як демократичну державу, повною мірою не реалізуються, а іноді порушуються. Обов'язковим є ознайомлення з текстом Конституції Російської Федерації, з програмами політичних партій України тощо.

Визначення поняття економічного плюралізму або плюралізму форм власності передбачається згідно із положеннями чинного законодавства, зокрема із нормами Цивільного кодексу України.

Важливими правовими категоріями є верховенство права та верховенство закону. Мова йде про співвідношення цих понять, про визначення їх загальних та особливих рис. Потрібно розкрити основні підходи до розуміння цих понять.

При розкритті гарантій конституційного ладу України, необхідно не тільки визначити їх поняття, а й розглянути групи цих гарантій. Тобто перша група – це гарантії конституційного ладу, а друга група – це гарантії, які, в свою чергу, мають декілька видів.

Розгляд одного з елементів конституційного ладу України – державного ладу, передбачає визначення його поняття, ознак та основних принципів. Необхідно зосередити увагу на характеристичні його складових: форми держави та її конституційного закріплення; характеристики України як демократичної держави; визначення України як суверенної незалежної держави; конституційного закріплення України як правової держави тощо.

Варто зазначити, що перші спроби виокремити поняття державного ладу мали місце у дослідженнях радянських науковців і, насамперед, представників української радянської наукової школи. На сьогодні існує досить велика амплітуда подібних визначень, що ґрунтуються на тих чи інших методологічних підходах, які досить важко привести до спільного знаменника.

Прийняття Конституції України 1996 р. активізувало інтерес до зазначеної проблематики взагалі та державного ладу, зокрема.

Зміна властивостей реальної соціальної дійсності, в тому числі державно-правової, органічно пов'язана зі зміною її ознак, що обумовлює, в першу чергу, необхідність зміни уявлень про державний лад України.

Актуальність дослідження обумовлюється наступним: по-перше, тема державного ладу є настільки широкою, що її не можна вичерпати й кількома монографічними та дисертаційними дослідженнями. А існуючі роботи не містять остаточних висновків і безперечних позицій внаслідок того, що державний лад з нормативної сторони та політико-правової практики має незавершений характер. По-друге, дослідження у монографічних роботах, присвячених конституціоналізму, конституційному ладу, державності, окремим питанням державного ладу, свідчить про те, що прийшов час осмислення цих проблем в Україні як самостійної (а не фрагментарної) наукової теми. По-третє, збагачення науки дослідженнями з актуальної теми, в якій раніше існував дослідницький дефіцит, позитивно впливає на практику державного будівництва.

Сучасна методологія держави і права, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння державного ладу, його реальної сутності. Тим самим методологія сприяє розвитку теорії держави і права, в тому числі трансформації і удосконалення практики державотворення.

Як доводить світовий досвід державного і суспільного розвитку та й наш власний досвід розбудови української державності, вирішення сучасних актуальних теоретичних і практичних проблем трансформації державного ладу, передбачає передусім здійснення важкої, але необхідної інтелектуальної роботи щодо виявлення і вирішення ключових для української юридичної науки в цілому методологічних проблем. Методологія наукового пізнання державного ладу – це методологія державотворення, правової і державної дійсності, що відіграє значну роль у сприйнятті нових реалій, в тому числі у державно-правових відносинах.

Державний лад – це складне, багатогранне, різноякісне явище, що складається з елементів, зв'язки між якими утворюють відносно незмінну структуру і забезпечують його цілісність. При цьому державний лад знаходиться в безперервному русі, розвитку.

Складність, багатогранність і багатосторонність поняття держави призвела до того, що більшість науковців-правників минулого не відокремлювала поняття державного ладу і державного устрою і ототожнювала їх, розуміючи зміст цих понять як сукупність характерних рис організації функціонування конкретної держави.

Проте, ототожнювати поняття державного ладу і державного устрою не можна. Поняття державного ладу є більш широким, ніж поняття державного устрою, останнє включається в зміст поняття «державний лад».

Ця особлива система водночас наділена певними характерними особливостями свого функціонування, у процесі якого здійснюється синтез новацій і традицій взаємодії органів державної влади і їх посадових осіб з приводу здійснення державної влади в різних сферах суспільного життя, що охороняються правом.

Іншим структурним елементом конституційного ладу є суспільний лад, який за суттю, змістом і формами є багатогранним явищем. Аналіз правової природи суспільного ладу доцільно розпочати з конституційно-правових засад його складових: політичної системи суспільства; економічної системи суспільства; соціальної та духовно-культурної систем суспільства.

Кожен з перелічених елементів суспільного ладу України представляє систему відносно автономних щодо держави інститутів, які забезпечують конкретні способи соціального існування людей на підставі їх особистої свободи, обумовленої правом демократичної держави. Отже, слід

охарактеризувати відповідні інститути згідно з конституційно-правовим законодавством. Так, при розгляді політичної системи необхідно використовувати Конституцію України, Закони України «Про політичні партії в Україні», «Про громадські об'єднання», «Про молодіжні та дитячі громадські організації»; висвітлення інститутів економічної системи повинно здійснюватись на підставі положень Цивільного кодексу, Закону України «Про підприємництво» та інших конституційно-правових актів; аналіз соціальної системи передбачає визначення поняття, структури, функціонування та розвитку соціальної системи.

Дайте визначення наступних понять:

конституційний лад України, принципи конституційного ладу, демократія, демократична держава, правова держава, соціальна держава, світська держава, громадянське суспільство, політичний плюралізм, ідеологічний плюралізм, економічний плюралізм, верховенство права, верховенство закону, гарантії конституційного ладу, нормативно-правові гарантії конституційного ладу, організаційно-правові гарантії конституційного ладу, гарантії конституційного ладу України, державний лад України, принципи державного ладу, суверенітет, державний суверенітет, національний суверенітет, форма держави, механізм держави, державний апарат, функції держави, об'єктні функції держави, технологічні функції держави, система державних органів, державний орган, суспільний лад України, принципи суспільного ладу, система суспільного ладу України, політична система суспільства, суб'єкти політичної системи, політичні партії, громадські об'єднання, економічна система суспільства, власність, форми власності, підприємницька діяльність, фінансова система, податки, бюджетний процес, банківська система, соціальна система суспільства, соціальне забезпечення, духовно-культурна система суспільства, релігійні організації.

Скласти схеми:

- ✓ Система гарантій конституційного ладу України.
- ✓ Державний лад України: теоретичні та практичні засади.
- ✓ Суспільний лад України: конституційно-правові засади.
- ✓ Політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття: порівняльний аналіз.
- ✓ Система державних органів України.
- ✓ Соціальна система: поняття, особливості.
- ✓ Гарантії захисту конституційного ладу України.

Тематика рефератів:

- ◆ *«Економічна система України: конституційно-правові засади».*
- ◆ *«Соціальна система: сучасний стан».*
- ◆ *«Сучасні функції Української держави».*
- ◆ *«Система основних засад конституційного ладу України».*
- ◆ *«Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму».*
- ◆ *«Пошук балансу у співвідношенні громадянського суспільства та держави».*
- ◆ *«Проблемні питання співвідношення понять "конституційний лад" та "конституційний устрій"».*
- ◆ *«Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу».*

Задача №1

До Конституційного Суду України надійшло конституційне подання, підписане 43 народними депутатами, щодо офіційного тлумачення ст. 8 Конституції України. У поданні зазначалося, що «хоча в ч. 1 ст. 8 Конституції України проголошено принцип верховенства права, однак у ч. 2 закріплено принцип юридичного верховенства Конституції України. А оскільки, як записаного в Преамбулі, Конституція України – це Основний Закон, то фактично в Україні діє принцип верховенства закону, а не верховенства права». На підставі такого аналізу ст. 8 Основного Закону народні депутати вимагали від Конституційного Суду України офіційно визнати, що наведене конституційне положення слід розуміти як верховенство закону.

Складіть і обґрунтуйте проект відповідного рішення Конституційного Суду України.

Задача №2

На парламентських слуханнях, присвячених удосконаленню системи організації державної влади, народний депутат З. наголосив: що оскільки у ст. 6 Конституції України закріплено, що державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову (а це положення відносять до основ конституційного ладу), то існування в Україні інших органів державної влади Основний Закон не передбачає. Саме тому з метою забезпечення стабільності конституційного ладу України необхідно терміново ліквідувати всі державні органи, які не належать до жодної з гілок державної влади, передбачених ст. 6, передавши їх владні повноваження легітимним органам.

Проаналізуйте таку пропозицію народного депутата. Про які органи влади може йти мова?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Про правонаступництво України: Закон України від 12 вересня 1991 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 46. Ст. 617.
- ❖ Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
- ❖ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
- ❖ Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
- ❖ Про Державний Гімн України: Закон України від 6 березня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163.
- ❖ Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
- ❖ Про державні символи України: Постанова Верховної Ради України від 3 вересня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 45. Ст. 241.
- ❖ Про економічну самостійність Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 3 серпня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 34. Ст. 499.
- ❖ Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 1. Ст. 2.
- ❖ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.
- ❖ Про національні меншини в Україні: Закон України від 25 червня 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. Ст. 529.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- ❖ Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 23. Ст. 118.

- ❖ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15 вересня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
- ❖ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» 28 лютого 2018 № 2-р/2018. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 2. Стор. 102.

Спеціалізована література:

1. Nalivayko L. R. Performance problems of the Ukrainian state in social. *European Journal Of Natural History*. 2006. № 5. P. 85-86.
2. Акрамова А. Т. Учение И. Берлина о политической свободе, либерализме и плюрализме: дис. ... канд. полит. наук. Уфа, 2009. 145 с.
3. Андрушко І. П. Особливості застосування категорії «інтерес» у конституційному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 19 с.
4. Баклан О. Громадський контроль і громадська думка у сфері підприємництва: теоретично-прикладні питання. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 4. С. 58-60.
5. Бакумов О. С. Проблеми зловживання правами громадян у процесі реалізації форм безпосередньо. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 125-132.
6. Баликіна Л. І. Парламентаризм – система політичної організації держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-106.
7. Бедрій Р. Б. Об'єкти комунальної власності в Україні: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 4. С. 75-83.
8. Бега В. П. Громадські організації у дискусії демократизації суспільства: моногр. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 680 с.
9. Белов Д. Реформування конституційного ладу: позитиви та негативи. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 101-104.
10. Борисова В. Релігійна організація – функціональний вид непідприємницьких організацій. *Право України*. 2014. № 2. С. 123-130.
11. Бутинський В. Я. Особливості цивільно-правового статусу релігійних організацій в Україні. *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 75-79.
12. Василенко В. Юридична регламентація статусу офіційної (державної) мови у практиці європейських держав. *Право України*. 2016. № 3. С. 74-83.
13. Веніславський Ф. Правове обмеження державної влади – необхідна передумова стабільності конституційного ладу. *Право України*. 2010. № 6. С. 108-116.

14. Вінцукевич К. В. Теоретико-правові основи організації та діяльності політичних партій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 15 с.
15. Войналович В. Релігійні чинники у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України: моногр. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 272 с.
16. Гаєва Н. П. Закон України «Про громадські об'єднання»: деякі актуальні проблеми. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 97-104.
17. Ганьба Б. Причини існування та засоби подолання елітарного правового нігілізму в умовах сучасних суспільств перехідного типу. *Юридична Україна*. 2011. № 5. С. 10-15.
18. Георгіца А. Парламентарна форма державного правління: особливості та видові ознаки. *Право України*. 2009. № 10. С. 67-70.
19. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу. *Право України*. 2011. № 5. С. 159-174.
20. Головатий С. Україна – «соціальна» держава: що це? *Право України*. 2014. № 7. С. 199-233.
21. Гонюкова Л. Політичні партії як інститут державної політики та управління: теоретико-методологічний аналіз: моногр. Київ: Національна академія державного управління при Президентові України, 2009. 392 с.
22. Горбунова Л. М. Правові основи розвитку громадянського суспільства в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 6-11.
23. Гудзь Т. І. Конституційне закріплення суспільного ладу: основні підходи. *Право і безпека*. 2015. № 3. С. 21-25.
24. Дзевелюк М. Номенклатура функції сучасної держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. Вип. 11. С. 171-176.
25. Длугопольський О. В. Сучасні соціально-економічні проблеми теорії та практики розвитку економічних систем: моногр. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2016. 204 с.
26. Дроботов С. Поняття ідеологічної функції права і специфіка її реалізації у демократичній державі. *Юридична Україна*. 2011. № 2. С. 10-17.
27. Журенок Т. В. Особливості правової процедури припинення громадських організацій. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 107-114.
28. Залізнюк В. В. Деякі аспекти дефініції поняття «політична партія» в наукових працях та національному законодавстві України як відображення її функцій та ролі в суспільстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 99-103.

29. Заславська О. Органи державної влади України як відкрита інформаційна система. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. Вип. 13. С. 190-194.
30. Захарова Т. Приватна власність у сучасному українському суспільстві: соціологічний вимір. *Вісник Кіровоградського національного технічного університету*. 2011. № 3. С. 117-128.
31. Захарчук А. Політична система сучасної України: становлення, розвиток та особливості трансформації. *Юридична Україна*. 2006. № 4. С. 26-30.
32. Зварич Р. Національна держава в контексті глобалізації. *Юридична Україна*. 2009. № 2. С. 8-11.
33. Зінченко Ю. Принцип пропорційності як складова верховенства права. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 14-17.
34. Зюзь Д. В. Сутність та чинники розвитку економічної системи. *Державне будівництво*. 2016. № 2. С. 1-12.
35. Ільницький М. С. Становлення конституційного ладу в Україні. *Право.иа*. 2017. № 3. С. 10-15.
36. Ішук С. І. Концептуальні засади реалізації права на свободу об'єднань в Україні. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2012. № 2. С. 1-12.
37. Кабанець О. С. Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
38. Кашуба О. М. Підприємництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Економіка та держава*. 2015. № 6. С. 103-106.
39. Кельман М. Аспекти аналізу методологічних проблем співвідношення держави та права. *Право України*. 2009. № 2. С. 60-67.
40. Кельман М. Десять засад демократії. *Право України*. 1996. № 8. С. 7-10.
41. Кісель В. Й. Генезис уявлень про сутність права власності: історія та сучасність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 115-118.
42. Клименко О. І. Поняття конституційного права громадян на мирні зібрання. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 6. С. 134-141.
43. Ковальчук В. Б., Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: моногр. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Остроз. акад.», 2016. 209 с.
44. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103-108.
45. Колодій А. Громадянське суспільство: ознаки, структурні елементи, співвідношення із державою. *Право України*. 2014. № 4. С. 9-16.

46. Коломоєць О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2013. № 5. С. 41-44.
47. Константинова Т. В. Плюралізм політичних груп як основа демократичного політичного вибору. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 49-56.
48. Костицький В. Політичні партії в системі «громадянське суспільство і держава». *Право України*. 1995. № 12. С. 32-34.
49. Кохановська О. Інформаційно-правова основа громадянського суспільства. *Право України*. 2015. № 4. С. 35-42.
50. Краковська А. Є. Поняття соціальної функції держави в сучасній юридичній науці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 14-19.
51. Кресіна І. О. Держава і громадянське суспільство: проблеми взаємодії. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 378-383.
52. Кройтор А. В. Роль, місце та функції політичних партій у процесі формування паритетної демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2012. Вип. 47. С. 108-113.
53. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку. *Право України*. 2014. № 4. С. 17-25
54. Кудрявцева О. Класифікація та систематизація конституційних прав і свобод дитини в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 2. С. 47-52.
55. Куракін О. М. Співвідношення верховенства права та закону в розрізі соціологічної концепції право розуміння. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. С. 33-36.
56. Лазор К. П. Релігійні об'єднання в Україні: організаційно-правові основи діяльності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 282-287.
57. Литвиненко Н. І. Інституціональні чинники розвитку сучасної соціально-економічної системи: дис. ... д-ра економ. наук. Дніпропетровськ, 2016. 487 с.
58. Литвинов О. М. Республіканська форма правління як засада конституційного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 20 с.
59. Лоцихін О. М., Якубовський Д. Г., Янішевський А. В. Реформування місцевої влади як одна з засад і гарантій конституційного ладу України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 77-81.
60. Луцький Р. П. Соціально-економічне середовище як визначальний фактор формування та розвитку позитивного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 6. С. 39-44.

61. Макаренков О. Ознаки права відкритого суспільства: концептуальний підхід. *Юридична Україна*. 2012. № 11 С. 12-19.
62. Макаренков О. Співвідношення генетичного і структурно-функціонального методів у дослідженні напрямів трансформації права відкритого суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 8 С. 12-19.
63. Малкіна Я. Д. Економічний зміст податків, їх роль та сучасний стан податкової системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 6. С. 854-858.
64. Наливайко Л. Р. Верховенство права як принцип основ державного ладу України. *Актуальні проблеми політики*. 2006. Вип. 28. С. 117-122.
65. Наливайко Л. Р. Гарантії державного ладу України: проблеми визначення поняття. *Науковий вісник юридичної академії міністерства внутрішніх справ*. 2005. № 4. С. 153-159.
66. Наливайко Л. Р. Державний лад України: поняття, система, гарантії: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2010. 535 с.
67. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: моногр. Харків: Право, 2009. 600 с.
68. Наливайко Л. Р. До питання про визначення поняття «механізм Української держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.
69. Наливайко Л. Р. Історія становлення державного ладу України. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 31-35.
70. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові засади та зміст екологічної функції Української держави. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2006. № 1. С. 181-185.
71. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові основи економічної функції Української держави. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2007. Вип. XVIII. С. 29-34.
72. Наливайко Л. Р. Конституційно-правові основи механізму Української держави та його принципів. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 8-11.
73. Наливайко Л. Р. Концепції і підходи до розуміння поняття «державний лад». *Юридичні і політичні науки*. 2005. Спецвипуск, т. 1. С. 176-181.
74. Наливайко Л. Р. Нормативно-правові гарантії державного ладу України. *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2009. № 1. С. 24-27.
75. Наливайко Л. Р. Регулююча роль Української держави в економічній сфері. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2007. № 2. С. 3-9.

76. Наливайко Л. Р. Реформування механізму держави в контексті євроінтеграційної орієнтованості зовнішньої політики України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2007. № 2 (33). С. 48-53.
77. Наливайко Л. Р. Роль принципів державного ладу у розбудові демократичної, соціальної і правової держави Університетські наукові записки. *Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2008. № 1. С. 11-15.
78. Наливайко Л. Р. Система організаційно-правових гарантій державного ладу України. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 1. С. 3-12.
79. Наливайко Л. Р. Системний взаємозв'язок категорій «державний лад» та «суспільний лад». *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2007. Спецвипуск. С. 78-83.
80. Наливайко Л. Р. Системний взаємозв'язок категорій конституційний та державний лад: теоретико-методологічний підхід. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 4. С. 3-13.
81. Наливайко Л. Р. Содержание экологической функции современного государства: конституционно-правовые основы. *Российское право в Интернете*. 2006. № 2. URL: http://rli.consultant.ru/magazine/2006/const_law.
82. Наливайко Л. Р. Соціальна функція Української держави та її конституційно-правові основи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 2. С. 155-159.
83. Наливайко Л. Р. Співвідношення категорій «державний лад» і «політична система» в аспекті розробки загальної концепції розбудови Української держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2006. № 3. С. 17-24.
84. Наливайко Л. Р. Форми здійснення політичної функції Української держави. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 8. С. 3-7.
85. Наливайко Л. Р., Беляєва М. В. Політична функція Української держави: теоретико-правові та конституційно-правові засади: моногр. Київ: Хай-Тек Прес, 2013. 316 с.
86. Оніщенко Н. М. Нормотактика як складова державної правової політики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 37-42.
87. Опришко В. Державно-правова реформа в Україні: основні напрями. *Право України*. 1998. № 1. С. 11-15.
88. Орзіх М. Президентська республіка – різновид республіканської форми правління. *Право України*. 2009. № 10. С. 72-75.
89. Остапенко М. Політичний плюралізм: багатогранність змісту. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 29-36.

90. Палінчак М. М. Мережа релігійних організацій в Україні: стан та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 205-214.
91. Панчук І. О. Правосвідомість як фактор утвердження демократичних основ державного та суспільного ладу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
92. Пархоменко Н. Роль громадянського суспільства у захисті прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2014. № 4. С. 116-125.
93. Пацурківський Ю. П. Основні підходи до визначення поняття та природи власності в цивільних правовідносинах. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. № 628. С. 59-64.
94. Перегуда Є. До проблеми законодавчої регламентації багатопартійності в Україні. *Право України*. 2001. № 4. С. 69-74.
95. Петришин О. Змішана республіканська форма державного правління: питання теорії та практики. *Право України*. 2009. № 10. С. 57-61.
96. Погорілко В. Актуальні проблеми демократії управління і бюрократії в Україні. *Право України*. 2001. № 9. С. 124-125.
97. Погорілко В. Нова Конституція України – втілення національної ідеології державотворення. *Право України*. 1997. № 1. С. 46-47.
98. Погорілко В. Функції Української держави та їх правові основи. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 1. С. 9-14.
99. Прилуцький С. В. Адвокатура як інститут громадянського суспільства в умовах становлення правової держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 47-55.
100. Примуш М. Порядок утворення і діяльності політичної партії. *Віче*. 2001. № 5. С. 143-154.
101. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України та його роль у становленні та розвитку місцевого самоврядування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2009. 40 с.
102. Прієшкіна О. В. Конституційний лад України: актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку: моногр. Одеса: Фенікс, 2008. 280 с.
103. Прудов Ю. Соціальні виплати та пільги в українському законодавстві. *Юридична Україна*. 2006. № 1. С. 49-53.
104. Реньов Є. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
105. Рибчак В. І. Аналіз сучасних підходів до державного регулювання підприємницької діяльності. В Україні. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2015. № 1. С. 41-45.

106. Рябовол Л. Т. Засади конституційного ладу України як предмет дослідження: обґрунтування необхідності впорядкування термінологічного апарату. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 49-52.
107. Савчин М. В. Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму: моногр. Ужгород: Право, 2018. 440 с.
108. Святоцька В. Основоположні стандарти і принципи організації та діяльності адвокатури у міжнародному просторі. *Право України*. 2015. № 12. С. 83-91.
109. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2014. 124 с.
110. Таран Д. П. Форми захисту конституції на сучасному етапі: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 217 с.
111. Толстенко В. Інститути безпосереднього народовладдя у визначенні форми сучасної держави: правові аспекти. *Право України*. 2014. № 3. С. 171-179.
112. Торяник В. М. Інформаційна безпека як складова національної безпеки держави. Роль ЗМІ в забезпеченні інформаційного суверенітету України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 151-156.
113. Устименко В. А. Публічна власність: проблеми теорії і практики: моногр. Київ: Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2014. 308 с.
114. Француз А. Інститути громадянського суспільства у заходах запобігання і протидії корупції в Україні. *Право України*. 2014. № 4. С. 141-149.
115. Хрідочкін А. В. Особливості адміністративно-правового статусу контролюючих державних органів охорони інтелектуальної власності України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 156-161.
116. Черничко В. В. Конституційне право на об'єднання у політичні партії в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 235 с.
117. Чорна А. Підприємницька діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. 128-132.
118. Юрчишена Л. В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету України. *Фінанси. Учет. Банки*. 2016. № 1. С. 215-224.
119. Ярмиш О. Громадянське суспільство і злочинність. *Право України*. 2014. № 4. С. 134-140.

ТЕМА 9. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇЇ РОБОТИ

Семінарське заняття – 8 год.

1. Ідея парламентаризму та її реалізація в Україні. Конституційна доктрина законодавчої влади в Україні.
2. Поняття та ознаки Верховної Ради України як органу законодавчої влади.
3. Склад Верховної Ради України.
4. Функції Верховної Ради України: поняття, зміст.
5. Статус народного депутата України.
6. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.
7. Рахункова палата: поняття, завдання, функції повноваження, структура.
8. Депутатські групи (фракції): конституційно-правовий статус.
9. Комітети Верховної Ради України: конституційно-правовий статус.
10. Повноваження Верховної Ради України.
11. Засідання Верховної Ради України. Ведення пленарних засідань: прийняття рішень; порядок надання слова; організація розгляду питань; протокол, стенографічний бюлетень, стенографічний звіт; розробка проектів законів.
12. Розгляд законодавчих пропозицій, законопроектів, поправок:
  - розгляд законопроектів у першому читанні;
  - розгляд законопроектів у другому читанні;
  - розгляд законопроектів у третьому читанні.
13. Тлумачення законів, оприлюднення та введення в дію.
14. Застосування процедури імпичменту: конституційно-правові засади та практика застосування.
15. Апарат Верховної Ради України: правовий статус та структура.
16. Зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України і міжпарламентські зв'язки:
  - засади зовнішньої політики України;
  - законодавство з питань зовнішньої політики України;
  - ратифікація міжнародних договорів;
  - приєднання до міжнародних договорів;
  - співробітництво України з Організацією Об'єднаних Націй;
  - Європейське регіональне співробітництво;
  - співробітництво Верховної Ради України з парламентами інших країн.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Висвітлення цієї теми доцільно розпочати із розгляду історичних аспектів такого явища, як парламентаризм. Аналіз формування ідеї парламентаризму може сприяти об'єктивному уявленню про його стан у певний період розвитку конституціоналізму. Далі необхідно визначити поняття парламентаризму, його ознаки та елементи. Слід зауважити, що нині парламенти діють у понад 160 країнах світу. За змістом діяльності вони є, насамперед, органами законодавчої влади. Сучасний парламентаризм характеризується наявністю кількох усталених видів парламентів, що різняться своїм статусом, порядком формування, структурою, функціями та іншими ознаками. Необхідно розглянути історію становлення та розвитку українського парламентаризму. На основі аналізу Конституції України, законодавчих актів та наукової літератури визначити роль та місце Верховної Ради України у системі розподілу влад, проаналізувати відносини Верховної Ради з іншими владними структурами, провести порівняльний аналіз з практикою діяльності парламентів зарубіжних держав.

Початком розкриття змісту конституційно-правових засад українського парламентаризму є визначення поняття парламенту України як органу законодавчої влади. Відповідно до розділу IV «Верховна Рада України» Конституції України, Верховна Рада остаточно втратила колишній статус найвищого органу державної влади та вперше набула всіх основних ознак парламенту України. Отже, необхідно визначити ці ознаки.

Однією з ключових проблем теорії вітчизняного парламентаризму є функції парламенту України. Визначення парламенту як органу законодавчої влади зумовлене, насамперед, назвою однієї з його функцій (законодавчої функції), яка є пріоритетною, провідною, але далеко не єдиною. Саме в функціях має свій прояв роль парламенту в системі державних органів України; функції Верховної Ради відображають соціальне призначення цього органу в суспільстві; функціонування парламенту є однією з найважливіших передумов існування та розвитку демократії в державі. Тому необхідно визначити поняття функцій парламенту України, критерії їх класифікації та види.

Згідно з Конституцією України, Законами України «Про статус народного депутата України», «Про вибори народних депутатів України», Регламентом Верховної Ради України та іншими конституційно-правовими актами необхідно визначити поняття народного депутата, його конституційно-правовий статус. Вказати, які вимоги чи виборчі цензи закріплюють відповідні положення до кандидатів у народні депутати; яким шляхом обираються народні депутати України; вказати обсяг прав та обов'язків парламентаріїв; форми депутатської діяльності; визначити основні гарантії депутатської діяльності (імунітету).

Розгляд інституту омбудсмена в Україні передбачає висвітлення положень Конституції України та Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», які регламентують конституційно-правовий статус омбудсмена. Необхідно визначити поняття омбудсмена, принципи діяльності, повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, а також роль цього органу. Особливої уваги заслуговують міжнародно-правові стандарти інституту омбудсмена, тобто передбачається порівняльна характеристика міжнародного та національного законодавства в цьому аспекті.

Відповідно до Закону України «Про Рахункову палату» потрібно визначити поняття Рахункової палати, порядок формування складу, обсяг її повноважень, роль та місце в системі органів влади. Важливим аспектом характеристики конституційно-правового статусу цього органу є мета та завдання його функціонування.

Аналіз внутрішньої структури Верховної Ради України пов'язаний із визначенням конституційно-правового статусу парламентських фракцій. Згідно з Регламентом Верховної Ради України, Законом України «Про статус народного депутата України» та іншими законодавчими актами необхідно визначити поняття фракцій як структурного елементу Верховної Ради України; умови та вимоги щодо їх утворення та реєстрації; склад та структуру; функції і повноваження. А також треба визначити їх роль і місце в діяльності парламенту України.

Важливим аспектом внутрішньої структури парламенту є характеристика конституційно-правового статусу комітетів, основних галузевих органів Верховної Ради. Згідно з Конституцією України та Законом «Про комітети Верховної Ради України» слід визначити поняття цих органів, основні функції та повноваження комітетів, порядок їх утворення та термін функціонування, роль комітетів в законодавчій діяльності парламенту України. Верховна Рада в межах своїх повноважень може створювати і тимчасові спеціальні комісії для підготовки й попереднього розгляду питань. Доцільно визначити їх конституційно-правовий статус.

Необхідно зосередити увагу на основних формах діяльності Верховної Ради України. Слід зауважити, що у становленні парламентаризму майже кожної країни одним із найскладніших і найважчих є встановлення порядку в роботі її парламенту. Відповідно до Конституції України та Регламенту Верховної Ради України, Закону «Про комітети Верховної Ради України», інших законодавчих актів, основними організаційними (організаційно-правовими) формами роботи Верховної Ради є її сесії і пленарні засідання. Тому передбачається визначення понять окремих форм та видів роботи законодавчого органу.

Основним видом засідань і тим самим пріоритетною організаційно-правовою формою роботи Верховної Ради є пленарне засідання. Потрібно висвітлити процес проведення пленарних засідань, порядок виступів народних депутатів в ході засідання, порядок прийняття рішень, а також визначити поняття та види документів, які відображають, закріплюють зміст кожного пленарного засідання Верховної Ради.

В свою чергу, головним видом парламентської процедури є законодавча процедура або законодавчий процес. Як і будь-який процес, законодавчий процес є процедурою складною й багатогранною. Тому передбачається визначити, по-перше, поняття цього процесу, види та стадії. По-друге, потрібно охарактеризувати кожен етап, розкрити її зміст та особливості. Необхідно звернути увагу на роль органів, які приймають участь у законодавчому процесі або законопроектній роботі та визначити перелік суб'єктів, що мають право законодавчої ініціативи. Це питання є дуже важливим, тому що воно відображає сутність одного з основних напрямків діяльності Верховної Ради України – законодавчої функції. І саме закони повинні врегулювати найважливіші суспільні відносини, які існують в державі на певному етапі її розвитку.

Значним аспектом діяльності парламенту є аналіз таких його правових дій, як тлумачення законів, опублікування та введення в дію. Тлумачення законів є діяльністю, пов'язаною із встановленням точного значення (змісту) цих актів уповноваженим на це органом, тобто в цьому випадку парламентом. Передбачається визначення елементів тлумачення законів, мети цієї діяльності, а також методів тлумачення законів. Опублікування законів – це так зване ознайомлення суспільства з офіційним текстом закону за допомогою його друку в офіційних джерелах України. Необхідно розглянути порядок опублікування, терміни та визначити в яких офіційних джерелах повинні публікуватись закони для подальшого введення в дію. Далі необхідно визначити поняття дії закону, тобто в яких аспектах розглядається дія закону України.

Передбачається розгляд одного з елементів системи стримувань і противаг – імпичменту Президента. Згідно з Конституцією України необхідно розглянути процедуру імпичменту, визначити її стадії, порядок та умови її порушення.

Пропонується визначення конституційно-правового статусу апарату Верховної Ради України. Це дуже важливий структурний елемент парламенту. Завдяки його функціонуванню здійснюється внутрішнє управління справами Верховної Ради як державної установи; апарат Верховної Ради забезпечує організацію внутрішньої діяльності парламенту України. Зрозуміло те, що для функціонування такого масштабного механізму необхідна певна структурна організація, тобто система певних елементів, якими є відділи, управління, посадові особи та інші структурні підрозділи апарату. Тому вважається за необхідне визначити компетенцію відповідних структур та посадових осіб.

Розкриття останнього питання передбачає висвітлення однієї з функцій Верховної Ради – зовнішньополітичної функції. З проголошенням незалежності та прийняттям Конституції України це питання набуло актуальності. У відповіді на питання передбачається визначити яку конкретну зовнішньополітичну діяльність виконує Верховна Рада України.

Дайте визначення наступних понять:

народне представництво, парламентаризм, парламент, активні парламенти, реактивні парламенти, маргінальні парламенти, мінімальні парламенти, легіслатура, монокамерні парламенти, бікамеральні парламенти, функції парламенту України, повноваження Верховної Ради України, депутатський корпус, народний депутат України, депутатський мандат, імперативний мандат, вільний мандат, депутатське звернення, депутатський запит, система гарантій діяльності народного депутата, депутатська недоторканність, депутатський імунітет, депутатський індемнітет, керуючі органи парламенту, спікер, парламентські комітети, тимчасові комісії, тимчасові спеціальні комісії, депутатські групи, парламентські фракції, парламентська більшість, парламентська опозиція, лобіювання, лобістське бюро, парламентський контроль, омбудсмен (Уповноважений Верховної Ради України з прав людини), Рахункова палата, парламентські сесії, чергові сесії, позачергові сесії, пленарні засідання, голосування, законодавчий процес, стадії законодавчого процесу, законодавча ініціатива, установча процедура.

Скласти схеми:

- ✓ *Внутрішня структура Верховної Ради України.*
- ✓ *Стадії законодавчого процесу.*
- ✓ *Функції Верховної Ради України.*
- ✓ *Склад Верховної Ради України.*
- ✓ *Рахункова палата: поняття, завдання, функції, повноваження, структура.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Становлення вітчизняного парламентаризму на сучасному етапі».*
- ◆ *«Негативні та позитивні риси законодавчого процесу в Україні».*
- ◆ *«Теоретичні та практичні питання депутатської етики в Україні».*
- ◆ *«Конституційні основи порядку формування та припинення діяльності Верховної Ради України».*
- ◆ *«Конституційно-правовий статус депутатських фракцій та їх коаліцій».*
- ◆ *«Переваги і недоліки двопалатного парламенту».*
- ◆ *«Парламентські дебати в Україні: проблеми правового регулювання».*

- ◆ *«Участь парламенту у формуванні уряду: проблеми і перспективи конституційної реформи України».*
- ◆ *«Шляхи вдосконалення політико-правового статусу вітчизняного омбудсмена».*
- ◆ *«Рахункова палата як орган парламентського контролю».*
- ◆ *«Роль парламенту України в забезпеченні розвитку міжнаціональних відносин та деякі питання вдосконалення його діяльності».*
- ◆ *«Парламентський контроль в умовах державно-правової модернізації в Україні».*

Задача №1

З метою врегулювання тривалої кризи Верховна Рада України за попереднім погодженням із Президентом України прийняла постанову про призначення позачергових виборів народних депутатів та Президента України. До Конституційного Суду України звернулися 50 народних депутатів із поданням про визнання цієї постанови неконституційною.

Проаналізуйте повноваження парламенту з питань виборчого процесу. Яке рішення має ухвалити суд?

Задача №2

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про систему виконавчої влади». Президент визнав цей акт таким, що не відповідає Конституції України, не підписав його і поставив питання про розпуск парламенту в тому випадку, якщо він самостійно не виправить ситуації та не скасує результатів попереднього голосування по Закону. Верховна Рада України поголилася з вимогами глави держави і прийняла постанову про скасування результатів голосування по схваленню цього Закону в цілому.

Яким чином Верховна Рада України може скасувати прийнятий Закон? Надайте правову оцінку діям парламенту щодо скасування результатів голосування.

Задача №3

Прокурор району порушив кримінальну справу проти народного депутата України Ш. і викликав його для пред'явлення звинувачення у вчиненні злочину.

Адвокат Ш. звернувся до адміністративного суду зі скаргою на дії прокурора, в якій просить суд скасувати постанову про порушення кримінальної справи проти народного депутата Ш. та визнати дії прокурора незаконними.

Чи є в суду правові підстави для задоволення скарги адвоката?

У чому полягає порядок притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності?

Задача №4

Розглянувши депутатський запит народного депутата С. з вимогою надати інформацію про стан злочинності й відповідні копії звітів, начальник Головного управління Національної поліції в м. Києві К. відмовився це зробити, обґрунтовуючи свої дії тим, що такі дані становлять інформацію про діяльність органів досудового слідства і не можуть бути надані громадянам на підставі їх запитів.

Чи обґрунтованою є відмова К. у наданні інформації за депутатським запитом народного депутата С?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про визначення порядку обчислення скликань Верховної Ради України: Закон України від 1 лютого 2000 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 8. Ст. 52.
- ❖ Про комітети Верховної Ради України: Закон України від 4 квітня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.
- ❖ Про порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності: Указ Президента від 10 червня 1997 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1997. № 107-108.
- ❖ Про Рахункову палату: Закон України від 11 липня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 43. Ст. 212.
- ❖ Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 3. Ст. 17.
- ❖ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
- ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.

Спеціалізована література:

1. Александров О. А. Конституційно-правові засади статусу народного депутата України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
2. Алексєєв В. М. Теоретичні засади взаємовідносин держави та суспільства в Україні: управлінський аспект: автореф. дис. ... д-ра наук. Київ, 2012. 36 с.
3. Ал-Зухайрі А. І. Сучасний парламентаризм як фактор становлення демократичної політичної системи: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2017. 20 с.
4. Анохін О. М. Проблеми підготовчої діяльності комітетів Верховної Ради України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. № 13. С. 60-63.
5. Антонова О. Р. Взаємодія Верховної Ради України з неурядовими організаціями: державно-управлінський аспект: автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2015. 20 с.
6. Бабенко К. Конституційне регулювання участі громадян у процесі реалізації парламентом контрольної функції: питання теорії і практики. *Юридична Україна*. 2009. № 6. С. 40-45.
7. Бабенко К. Конституційні підвалини генезису парламентаризму в Україні в контексті запровадження політичної реформи. *Юридична Україна*. 2007. № 4. С. 38-45.
8. Баликіна Л. І. Парламентаризм – система політичної організації держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-106.
9. Баликіна Л. Парламентаризм – система політичної організації держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 100-108.
10. Барабаш Ю. Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: моногр. Харків: Право, 2008. 220 с.
11. Барабаш Ю. Г. Парламентський контроль в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 205 с.
12. Баргілевич М. І. Шляхи вдосконалення процедури імпічменту Президента в Україні крізь призму досвіду зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 36 (1). С. 37-41.
13. Барчук В. Роль і місце уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в юридичному механізмі закріплення прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 10. С. 134-137.
14. Баскакова Ю. В. Правовий статус апарату Верховної ради України в умовах забезпечення фракційної стабільності законодавчого органу влади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2013. Вип. 12. С. 52-59.

15. Бері В. Регламент Верховної Ради України – процедурно-правова основа реалізація функції парламенту. *Право України*. 2005. № 11. С. 103-107.
16. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
17. Бисага Ю. М. Парламентська більшість (коаліція) та парламентська опозиція: теоретико-правове дослідження: моногр. Ужгород: УжНУ, 2013. 187 с.
18. Болдирев С. В. Проблеми правового регулювання парламентського розслідування в процесі застосування процедури імпічменту Президента України. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 56-66.
19. Бондарчук О. В. Інститут недоторканності депутата парламенту в Україні та Російській Федерації: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 190 с.
20. Букач В. В. Верховна Рада та Президент України у механізмі забезпечення конституційних політичних прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. №. 42. С. 185-190.
21. Венгер В. М. Конституційно-правові засади впливу парламентських фракцій на здійснення представницького мандата: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
22. Верцімага І. В. Механізми здійснення парламентського контролю за реалізацією державної екологічної політики в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
23. Волощук О. Т. Причини бікамералізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 35-44.
24. Гев'юк У. Ю. Формування інституту парламентських виборів у процесі демократизації політичної системи України: дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2011. 217 с.
25. Георгіца А. Законодавча влада: поняття, правова природа, місце і роль у системі органів публічної влади. *Право України*. 2009. № 11. С. 100-104.
26. Гербут Н. А. Гендерне представництво в парламентах: українські реалії та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2014. 18 с.
27. Гнатенко Н. Депутатська фракція у Верховній Раді України: елемент політичної структуризації парламенту чи інструмент лобізму. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 235-242.
28. Гончаренко В. Бікамералізм у контекст конституційної реформи в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 67-77.
29. Гончаренко І. Б. Проблемні питання законодавчих пропозицій щодо легалізації приватної детективної діяльності в Україні. *Публічне право*. 2016. № 2. С. 196-203.

30. Григорук Н. Г. Конституційно-правовий статус народного депутата України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 216 с.
31. Грицай І. О. Загальнотеоретичний аналіз гендерного збалансування в національних парламентах. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 6. С. 3-7.
32. Гриценко А. П., Абасов Г. Г. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: моногр. Сімферополь: ОДЪЖАК, 2008. 267 с.
33. Гусаров С. М. Законотворчість і законодавчий процес в Україні: моногр. / [за заг. ред. О. М. Бандурки]. Харків: Золота миля, 2014. 412 с.
34. Дурдинець М. Ю. Бікамералізм в українському парламентаризмі: філософсько-правове осмислення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
35. Жаровська І. М. Принцип відкритості і прозорості парламентських процедур. *Життя і право*. 2004. № 7. С. 32-35.
36. Журавський В. Двопалатний парламент в Україні: проблеми формування. *Право України*. 2001. № 3. С. 33-34.
37. Звоздецька І. В. Правові ознаки парламентських процедур. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 35-38.
38. Зеленов Р. Ю. Законодательные процедуры Европейского Союза. Эволюция полномочий Европейского парламента. *Государство и право*. 2005. № 1. С. 97-103.
39. Зозуля О. І. Поняття та ознаки принципів діяльності комітетів і тимчасових комісій Верховної Ради України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 38 (1). С. 46-50.
40. Зотова Т. Г. Питання удосконалення структури апарату верховної ради України у контексті світового досвіду. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 16. С. 142-144.
41. Зубченко Н. І. Регіональне (не-європейське) співробітництво держав в сфері добробуту тварин та захисту їх від жорстокого поводження. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 102-106
42. Ісаєнко А. В. Конституційно-правовий статус державних органів зовнішніх зносин України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
43. Кадук Т. Д. Принципи парламентського контролю. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 58-66.
44. Койчева О. С. Рахункова палата як суб'єкт фінансового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
45. Кондратюк С. В. Традиція парламентаризму на західноукраїнських землях: історико-правове дослідження: моногр. Львів: Євросоціум, 2016. 623 с.

46. Кравченко Н. В. Становлення інституту вітчизняного омбудсмана з прав інвалідів: імплементація міжнародно-правових принципів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 153-158.
47. Кульчицька О. В. Дефініція конституційно-правового статусу депутатських фракцій як запорука стабільності, відносної сталості та внутрішньої погодженості парламентської діяльності. *Право і Безпека*. 2009. № 5. С. 20-24.
48. Кунець І. Ю. Конституційне регулювання правового статусу парламентських комітетів та/або комісій на прикладі України та зарубіжних країн. *Юридичний вісник*. 2017. № 2. С. 71-76.
49. Легін Л. М. Законодавчий процес в Україні: теоретико-правове дослідження: моногр. Івано-Франківськ; Дрогобич: Коло, 2015. 132 с.
50. Лемак В. Законодавство і практика люстрації: досвід Чеської Республіки. *Право України*. 2014. № 4. С. 126-133.
51. Лікарчук Д. С. Особливості парламентських конфліктів у сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 18 с.
52. Лопушняк Г. Рахункова палата та її роль у здійсненні державного фінансового контролю в Україні. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. 2013. № 20 (1). С. 123-131.
53. Любченко А. В. Політико-управлінські засади становлення інституту парламентаризму в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2014. 20 с.
54. Любченко А. В. Шляхи формування парламентської культури в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*. 2016. № 4. С. 31-35.
55. Майданник О. Контрольна функція парламенту: сутність, зміст, призначення. *Право України*. 2013. № 5. С. 280-286.
56. Малкіна Г. Політична відповідальність глави держави. *Політичний менеджмент*. 2008. № 2. С. 42-50.
57. Маляренко В. Створення двопалатного парламенту в Україні – необхідна умова утвердження демократії, гарант законності і правопорядку в державі. *Право України*. 2009. № 6. С. 12-15.
58. Манжул К. В. Місце і значення депутатських фракцій в законодавчому процесі. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 11. С. 21-32.
59. Марцеляк О. В. Інститут омбудсмана: теорія і практика: моногр. Харків: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 448 с.
60. Матейчук Р. І. Поняття й характерні ознаки методів організаційно-правових форм діяльності народних депутатів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 14-17.

61. Медведчук В. Актуальні питання бікамералізму (двопалатної структури парламенту) в класичній європейській державно-правовій теорії. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 341-347.
62. Медведчук В. Двопалатний парламент: правова ретроспекція формування класичної доктрини і моделі. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 14-23.
63. Медвідь А. Особливості допиту окремих категорій суб'єктів тимчасовими слідчими комісіями Верховної Ради України. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12. С. 141-143.
64. Медвідь А. Особливості правопорядку обрання голови та заступника голови тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 1. С. 131-133.
65. Мельничук О. Інститут омбудсмана в механізмі захисту права людини на освіту. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 2. С. 7-10.
66. Мироненко В. П. Політико-правові засади формування і діяльності парламентської коаліції: зарубіжний досвід і Україна: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 22 с.
67. Навора Ю. Роль верхньої палати в законодавчому процесі в двопалатних парламентах. *Юридична Україна*. 2012. № 2. С. 32-36.
68. Наливайко Л. Р. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 68-75.
69. Наливайко О. І. Порівняльно-правовий аналіз реалізації процедури імпичменту. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 61-70.
70. Нестерович В. Лобіювання як конституційно-правовий механізм захисту прав і свобод людини та громадянина. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 3 (62). С. 83-93.
71. Нестерович В. Ф. Етимологія та феномен поняття «лобіювання»: гносеологічний вимір. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 1 (99). С. 40-50.
72. Онищук І. Проблеми вдосконалення нормативно-правового регулювання вимог до юридичної техніки. *Юридична Україна*. 2011. № 6 (102). С. 22-27.
73. Опришко В. Актуальні проблеми парламентської реформи. *Право України*. 2001. № 8. С. 21-25.
74. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львів, 2017. 38 с.

75. Пасальський М. Конституційна модель депутатського мандата парламентарія України. *Юридична Україна*. 2015. № 9. С. 26-31.
76. Пацкан В. В. Роль парламентаризму в системі конституційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
77. Пеньковська Н. К. Парламентські коаліції у процесі демократизації урядування в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2015. 20 с.
78. Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні в контексті законотворчої діяльності парламенту: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Київ, 2015. 32 с.
79. Погорілко В. Функції українського парламенту. Від номінального до реального. *Віче*. 2002. № 2. С. 17-21.
80. Погребняк Н. Зарубіжний досвід організації та діяльності парламентського апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. № 10. С. 64-67.
81. Погребняк Н. С. Конституційно-правовий статус апарату Верховної Ради України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 23 с.
82. Погребняк Н. С. Методи діяльності Апарату Верховної Ради України (класифікація за призначенням). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 14-27.
83. Погребняк Н. С. Форми діяльності апарату Верховної Ради України. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 29. С. 43-53.
84. Різник С. Про нез'ясоване питання конституційності актів парламенту, прийнятих в умовах Революції Гідності. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 58-66.
85. Селіванов А. Законодавча влада і конституційне правосуддя в Україні. *Право України*. 2009. № 5. С. 23-27.
86. Семко С. О. Правовий статус депутатських фракцій у міських, обласних, районних радах та організаційні форми їх роботи. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. № 2. С. 389-394.
87. Скакун О. Дослідження українського парламентаризму на сучасному етапі. *Право України*. 2001. № 9. С. 125-126.
88. Словська І. Є. Конституційно-правовий статус парламенту – Верховної Ради України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 336 с.
89. Словська І. Сесія – основна організаційно-правова форма діяльності Верховної Ради України. *Право України*. 2012. № 7. С. 134-140.
90. Снігур І. Вплив парламенту України на визначення територіального устрою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 3-7.
91. Станкевич О. І. Місце Комісії Європейського Союзу в законодавчому процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2011. 228 с.

92. Становлення електронного парламенту в контексті євроінтеграції України: моногр. / Корж І. Ф. [та ін.]. Київ: ПанТот, 2015. 171 с.
93. Стопченко М. І. Конституційно-правовий статус голови парламенту в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
94. Супрун В. Ф. Деякі питання щодо вдосконалення взаємодії Міністерства юстиції з Верховною Радою України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 2-3. С. 134-142.
95. Федосюк А. В. Методологічні основи дослідження українського парламентаризму в умовах глобалізації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 147-159.
96. Федчишин М. Правові законодавчі ініціативи і правове вето. *Віче*. 1998. № 11. С. 44-54.
97. Христова Ю. В. Національний та зарубіжний досвід захисту прав людини у громаді муніципальним омбудсманом. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 103-108.
98. Шаповал В. М. Основи теорії парламентаризму: [моногр.]. Київ: Парламент. вид-во, 2015. 134 с.
99. Шварцева М. І. Парламентська (Консультативна) Асамблея Ради Європи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 20 с.
100. Шведа О. Юридическая природа и содержание лоббистской деятельности в контексте опыта зарубежных стран. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 173-177.
101. Шипіка А. В. Організаційно-правові аспекти діяльності комітетів Верховної Ради України. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 21-28.
102. Ющенко О. О. Конституційно-правові засади участі громадян у законодавчому процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 22 с.
103. Яровой Т. С. Парламентаризм в умовах сучасного українського державотворення: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2015. 17 с.

ТЕМА 10. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Становлення інституту президентства в Україні.
2. Проблеми президентської влади на сучасному етапі розвитку.
3. Функції Президента України.
4. Повноваження Президента України.
5. Адміністрація Президента України:
  - Представник Президента України у Верховній Раді України;
  - Представник Президента України в Конституційному Суді України;
  - Представник Президента України в Кабінеті Міністрів України;
  - Представник Президента України в Автономній Республіці Крим.
6. Рада національної безпеки та оборони при Президентові України як консультативно-дорадчий орган: правовий статус.
7. Організація взаємодії Президента України з з законодавчою владою, виконавчою владою, судовою владою, органами місцевого самоврядування.
8. Органи виконавчої влади та інші державні органи, підпорядковані Президентові України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Інститут глави держави є невід'ємним елементом механізму держави. У всіх державах незалежно від форми державного правління такий інститут існує, проте конституційно-правовий статус його різний. Інститут президентства як один з найважливіших інститутів сучасних політичних систем багатьох країн світу має свою історію виникнення та розвитку.

Характеристика історичних аспектів розвитку інституту президентства в Україні передбачає розгляд основних історичних періодів процесу становлення цього інституту. Кожному з цих періодів притаманні конституційно-правові акти, що й відображають процес становлення інституту президентства, наприклад, Конституція Пилипа Орлика, яка запровадила модель типу президентської республіки. Правовою основою започаткування інституту президентства в Україні стала Декларація про державний суверенітет України.

Завдяки розгляду еволюції президентського правління як в зарубіжних країнах, так і в Україні можна з'ясувати об'єктивну картину щодо сучасного стану інституту президентства та розвитку цього інституту в нових умовах громадянського суспільства.

Аналіз теоретичних та практичних проблем президентської влади на сучасному етапі розвитку передбачає, насамперед, визначення поняття інституту президентства у своєму інституційному вираженні та як конституційно-правового інституту системи конституційного права України; виявлення місця і ролі інституту глави держави у системі державної влади та його конституційно-правової регламентації; розгляд проблем здійснення президентської влади у парламентсько-президентській республіці тощо.

Конституція України у розділі V «Президент України» закріплює конституційно-правовий статус глави держави. Відповідно до ст. 103 Конституції України, Закону України «Про вибори Президента України» необхідно охарактеризувати правову природу представницького мандату Президента України, а також визначити вимоги до кандидата на пост глави держави. Потрібно також зазначити в якому випадку ЦВК відмовляє в реєстрації на пост президента України.

Під час з'ясування місця і ролі будь-якого органу держави і посадової особи принциповим є визначення його функціонального призначення. А для цього необхідно розкрити поняття функцій глави Української держави та їх основні види. Саме функції розкривають соціальне призначення Президента України та його роль в суспільстві та державі.

Згідно з Конституцією України Президент України є главою держави. Проте функції глави держави чітко не визначені. Але ж визначення переліку повноважень Президента України, завдяки яким він здійснює свою владу у державі, передбачає виявлення функцій. Ст. 106 Конституції України закріплює повноваження глави Української держави. Але для повного, всебічного аналізу всіх повноважень Президента України необхідно розглянути такі Закони України: «Про Президента Української РСР», «Про міжнародні договори України», «Про оборону України», «Про громадянство України» та ін.

При Президентові України функціонує Адміністрація Президента України, яка не являє собою орган державної влади; до її функцій входить створення необхідних умов, без яких неможливі здійснення повноважень глави держави, його зв'язок з іншими органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Правову основу діяльності Адміністрації складають: Конституція та закони України, укази і розпорядження Президента України, акти Кабінету Міністрів України, а також Положення про Адміністрацію Президента України, затверджене Указом Президента України від 2 квітня 2010 р.

Основними завданнями Адміністрації є організаційне, правове, консультативне, інформаційне, експертно-аналітичне та інше забезпечення здійснення Президентом України визначених Конституцією України повноважень.

Під час розкриття конституційно-правового статусу органів виконавчої влади та інших державних органів, підпорядкованих Президенту України, важливо визначити конституційно-правові засади взаємодії зазначених органів з главою держави.

Дайте визначення наступних понять:

інститут президентства, глава держави, президент, президентська республіка, «колегіальний президент», правовий статус президента, президент-арбітр, інституціоналізація президентства, легітимація президентства, Президент України, компетенція Президента України, контрасигнування, повноваження Президента України, функції Президента України, право вето, абсолютне вето, відкладальне вето, промульгація, правотворче контрольне провадження, виконавче контрольне провадження, акти глави держави, Адміністрація Президента України, завдання Адміністрації Президента України, Глава Адміністрації Президента України, Перший заступник Глави Адміністрації Президента України, заступники Глави Адміністрації Президента України, Керівник апарату Адміністрації Президента України, радники Президента України, Прес-секретар Президента України, уповноважені Президента України, Офіс Глави Адміністрації Президента України, головні департаменти, Приймальня Президента України, імпічмент.

Скласти схеми:

- ✓ *Структура Адміністрації Президента України.*
- ✓ *Конституційно-правова регламентація статусу Президента України.*
- ✓ *Функції Президента України.*
- ✓ *Повноваження Президента України.*
- ✓ *Становлення інституту президентства в Україні.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Історія становлення та перспективи розвитку інституту президентства в Україні в контексті конституційної та політичної реформ».*
- ◆ *«Президент України як гарант державного суверенітету та територіальної цілісності України».*
- ◆ *«Президент України як гарант захисту прав і свобод людини і громадянина».*
- ◆ *«Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України».*
- ◆ *«Правові акти Президента України: юридична природа, статус, функції».*
- ◆ *«Особливості дії указів Президента України в часі, просторі та за колом».*

осіб».

- ◆ «Конституційно-правовий та історичний аспект припинення повноважень глави держави».
- ◆ «Процедура імпичменту Президента України: теорія та практика».

Задача №1

На прес-конференції Президента України журналіст оприлюднив інформацію, відповідно до якої Голова апеляційного суду однієї з областей М. продовжує обіймати свою посаду незаконно, оскільки вже півроку як досяг пенсійного віку. Глава держави доручив відповідальним працівникам Адміністрації терміново підготувати проект указу про звільнення М. з посади Голови апеляційного суду та з посади судді. Того ж вечора цей указ з'явився на офіційному сайті Президента України.

Які повноваження має Президент України у сфері функціонування судової гілки влади? Який порядок їх реалізації? Наскільки конституційним є вказаний указ Президента України?

Задача №2

Перед поїздкою на багатосторонню міжнародну зустріч міністрів у сфері енергетики та вугільної промисловості країн – членів світової організації торгівлі від Президента України на ім'я Міністра енергетики та вугільної промисловості України були направлені Директиви з приводу ведення переговорів та підписання багатосторонньої угоди з питань співробітництва у галузі енергетики та вугільної промисловості. Однак Міністр відмовився діяти відповідно до Директив, посилаючись на те, що згідно з Конституцією України він як член Кабінету Міністрів виконуватиме лише акти Президента України, якими відповідно до Основного Закону визнаються укази і розпорядження.

Проаналізуйте повноваження Президента України в зовнішньополітичній сфері.

Наскільки обґрунтованою з конституційно-правової точки зору є відмова Міністра виконувати Директиви?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Питання Адміністрації Президента України: Указ Президента України від 14 липня 2014 року. *Офіційний вісник України*. 2014. № 57. Стор. 10. Ст. 1546.
- ❖ Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 року (зі

- змiнами i допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1999. № 14. Ст. 81.
- ❖ Про Державний фонд сприяння місцевому самоврядуванню України: Указ Президента України від 24 червня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 49.
  - ❖ Про забезпечення, обслуговування та охорону Президента України: Постанова Верховної Ради України від 4 січня 1992 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 1999. № 8. С. 86.
  - ❖ Про заснування поста Президента УРСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 року. *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1991. № 33. Ст. 445.
  - ❖ Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
  - ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
  - ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
  - ❖ Про Положення про Адміністрацію Президента України: Указ Президента України від 2 квітня 2010 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 25 Ст. 978.
  - ❖ Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України: Указ Президента України від 15 листопада 2006 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 47.
  - ❖ Про Положення про Представника Президента України у Верховній Раді України: Указ Президента України від 15 лютого 2008 року. *Офіційний вісник України*. 2008 № 13. Ст. 323.
  - ❖ Про Положення про Раду з питань розвідки: Указ Президента України від 11 березня 1999 року. *Офіційний вісник України*. 1999. № 10. Ст. 379.
  - ❖ Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим: Закон України від 2 березня 2000 року. *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 158.
  - ❖ Про Президента Української РСР: Закон УРСР від 5 липня 1991 року. *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1991. № 33. Ст. 446.
  - ❖ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року. *Вiдомостi Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
  - ❖ Про щорічні послання Президента України до Верховної Ради України: Указ Президента України від 9 квітня 1997 року. *Урядовий кур'єр*. 1997. № 69.
  - ❖ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року (зі змінами і допов.). *Вiдомостi Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, №16-17. Ст. 133.

Спеціалізована література:

1. Агафонов С. Правовий статус Президента України. *Право України*. 2000. № 9. С. 24-26.
2. Багряк А. С. Конституційні засади права вето Президента України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 21 с.
3. Байрачна Т. О. Особливості президентського контролю за діяльністю національної гвардії України. *Право і Безпека*. 2016. № 4. С. 29-34.
4. Бак В. І. Конституційно-правові основи взаємовідносин Президента України та Верховної Ради України: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.
5. Барабаш Ю. Президент у змішаних республіках: деякі питання конституційно-правової теорії та практики. *Право України*. 2012. № 8. С. 93-100.
6. Батанов О. В., Стойко О. М., Ходаківський М. Д. Інавгурація. Історія та сучасність; за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2013. 112 с.
7. Батракова И. В. Институт президентства как субъект концептуальной власти в демократических политических системах: дис. ... канд. полит. наук. Севастополь, 2003. 197 с.
8. Белов Д. Роль главы держави в механізмі здійснення державної влади. *Юридична Україна*. 2005. № 5. С. 11-16.
9. Берназюк Я. О. Конституційно-правова природа права вето Президента України та пропозицій до прийнятих Верховною Радою України законів *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 2. С. 43-48.
10. Берназюк О. О. Правовий статус і законодавчі гарантії діяльності Адміністрації Президента України, Апарату Верховної Ради України та Секретаріату Кабінету Міністрів України: моногр. Ужгород: Гельветика, 2016. 215 с.
11. Берназюк Я. О. Конституційні основи правотворчості президента України: моногр. Херсон: Гельветика, 2013. 511 с.
12. Берназюк Я. О. Місце та роль доручень президента України у процесі реалізації його конституційних функцій. *Економіка і право*. 2012. Вип. 20. С. 147-154
13. Берназюк Я. О. Повноваження Президента України в бюджетному процесі. *Публічне право*. 2014. № 1. С. 19-27.
14. Берназюк Я. О. Поняття та ознаки рішення Президента України в формі доручення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 16-22.
15. Берназюк Я. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.

16. Белкіна Ю. Роль Президента України в забезпеченні культурних прав громадян. *Право України*. 2009. № 12. С. 161-167.
17. Василенко Л. П. Повноваження й компетенція центральних органів виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (2). С. 101-108.
18. Вовк Ю. Розмежування сфери компетенції між Президентом і Прем'єр-міністром в Україні. *Право України*. 2009. № 5. С. 51-55.
19. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 9-16.
20. Георгієвський Ю. В. Баланс повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування як найважливіший принцип управління (конституційно-правовий аспект). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. Вип. 3. С. 83-87.
21. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади: поняття, сутність, основні ознаки. *Європейські перспективи*. 2013. № 6. С. 42-47.
22. Головатенко В. Правові акти Президента України: юридична природа, статус, функції. *Право України*. 2004. № 3. С. 14-21.
23. Греченко В. А., Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 299 с.
24. Гриневич В. В. Інститут президентства та органи місцевого самоврядування в Україні: досвід і перспективи взаємодії. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 1. С. 178-186.
25. Грінь А. А. Дискреція як особливий елемент повноважень органів виконавчої влади. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 97-100.
26. Даниляк О. О. Конституційно-правові аспекти набуття чинності актів глави держави, що потребують контрастигації членами уряду: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 20-26.
27. Даниляк О. О. Шляхи вдосконалення механізму контрастигації в межах конституційної модернізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 4. С. 51-54.
28. Задорожня Г. В. Джерела нормативної регламентації правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 65-73.
29. Задорожня Г. В. Конституційно-правовий статус глави держави в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: моногр. Київ: Правова єдність, Алерта, 2016. 551 с.
30. Задорожня Г. В. Правосуб'єктність глави держави: конституційно-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 7 С. 49-57.

31. Задорожня Г. Нормативна регламентація правового статусу глави держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 31-37.
32. Заяць Н. Теоретико-правові проблеми інституту президентства в механізмі реалізації державної влади в Україні. *Право України*. 2009. № 6. С. 29-33.
33. Зелінська М. Етапи трансформації інституту президентства в Україні. *Правовий менеджмент*. 2010. № 1. С. 68-75
34. Зозуля О. І. Інститут президентства як об'єкт сучасної конституційної реформи в Україні. *Форум права*. 2010. № 1. С. 126-146.
35. Зозуля О. І. Конституційне регулювання правового статусу президента України як глави держави. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 42-48
36. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус Адміністрації Президента України: моногр. Харків: Харків юридичний, 2014. 300 с.
37. Зозуля О. І. Шляхи вдосконалення організації та діяльності допоміжних органів Президента України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 116-125.
38. Ильин А. Импичмент главы государства и историко-теоретический аспект *Правоведение*. 2004. № 5. С. 61-69.
39. Іванець О. О. Порівняльний аналіз правового статусу президента у французькій республіці та Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 355-359
40. Касинюк А. Інститут президентства і його сутність та становлення в Україні. *Науковий вісник юридичної академії МВС України*. 2005. № 1. С. 136-142.
41. Клим М. В. Сучасні тенденції розвитку інституту президентства в Україні. *Політологічні записки*. 2013. № 2. С. 179-189.
42. Климюк О. Контроль Президента України за діяльністю Міністерства внутрішніх справ України. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 35-41.
43. Коваленко Р. О. Передвиборна агітація на виборах президентів України та США: конституційно-порівняльне дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. 21 с.
44. Коваль Н. В. Координаційні, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби при Президентові України: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
45. Колисенко А. І. Інститут контрасигнування за сучасних умов конституційного реформування. *Право і суспільство*. 2016. № 4 (2). С. 33-40.
46. Колисенко А. І. Особливості інституту контрасигнування в монархічних державах. *Право і суспільство*. 2015. № 6 (2). С. 10-16.
47. Колюх В. Звуження через розширення: правовий статус Президента України в контексті конституційних змін. *Віче*. 2014. № 23. С. 9-12.

48. Колюх В. Інститут президентства в Україні як об'єкт конституційного процесу. *Віче*. 2012. № 11. С. 5-7.
49. Кохановський В. В. Інститут президентства та строк його повноважень в Україні та інших країнах світу: порівняльно-правовий аналіз. *Юридичний вісник*. 2012. № 2. С. 46-50.
50. Крейденко В. В. Інститут президентства в Україні: порівняльний аналіз 2004 – 2012 рр. *Ефективність державного управління*. 2012. Вип. 30. С. 151-157
51. Крейденко В. В. Модернізація механізмів інституційної взаємодії між Президентом України і Кабінетом Міністрів України: автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2014. 20 с.
52. Крейденко В. Розподіл управлінських функцій між Президентом України та Кабінетом Міністрів України в контексті адміністративної реформи. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2012. Вип. 1. С. 235-241.
53. Кресіна І. О. Інститут імпичменту: порівняльний політико-правовий аналіз. Київ: Юридична думка, 2004. 173 с.
54. Кузнєцова М. Ю. Інформаційно-правовий статус органів виконавчої влади України як колективного суб'єкта інформаційного права. *Приватне та публічне право*. 2017. № 2. С. 72-76.
55. Кухерний Є. Верховенство права в діяльності Президента України *Українське право*. 2006. № 1. С. 295-297.
56. Лазаренко Л. А. Забезпечення Президентом України конституційного права громадян України на звернення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 23-30.
57. Лашко О. Президентська вертикаль: так чи ні. *Розбудова держави*. 1995. № 5-6. С. 46-50.
58. Лесько Н. В. Загальна характеристика правового статусу уповноваженого Президента України *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 827. С. 74-78.
59. Літвінова О. В. Органи виконавчої влади як суб'єкти державного контролю та нагляду у сфері страхової діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 147-155.
60. Лялюк О. Ю. Територіальні органи центральних органів виконавчої влади в системі територіальної організації влади в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2015. Вип. 30. С. 28-39.
61. Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пострадянських країн. *Право України*. 2013. № 7. С. 252-262.

62. Мартинюк Р. Конституційні повноваження президента змішаної республіки та доктрина «прихованих» президентських повноважень. *Право України*. 2012. № 7. С. 141-150.
63. Мартинюк Р. Проблеми визначення конституційно-правового статусу Президента України в умовах змішаної форми правління. *Право України*. 2009. № 5. С. 44-50.
64. Мартинюк Р. С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 66-75.
65. Марченко В. В. Значення органів виконавчої влади в регулюванні суспільних відносин у сучасних умовах. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2015. Вип. 2. С. 124-130.
66. Матвеева Л. О. Виконання контрольної функції в умовах президентсько-парламентської республіки: тенденції та ризики для української держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 1. С. 29-36.
67. Мельниченко В. Інститут президента в Україні: стан та перспективи розвитку. *Право України*. 2009. № 12. С. 18-29.
68. Мудрицька К. О. Зовнішньополітична стратегія Франції за президентства Ніколя Саркозі: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2016. 20 с.
69. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів: зарубіжний та український досвід: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2015. 40 с.
70. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади здійснення опосередкованого впливу громадськості на нормопроектну діяльність Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 5. С. 52-58.
71. Павловська Н. Механізм процедури імпічменту (теоретичний та практичний досвід). *Право України*. 2010. № 3. С. 115-119.
72. Паска О. В. Інститут президентства як чинник державного управління суспільними змінами (досвід посткомуністичних країн): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
73. Пащенко Ю. А. Технології формування іміджу політичного лідера в Україні (на прикладі президентських кампаній 2004 та 2010 рр.): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2016. 19 с.
74. Петрів І. М. Рада національної безпеки і оборони України: правові основи становлення та розвитку: моногр. Харків: Право, 2009. 159 с.
75. Плахотнюк Н. Г. Інститут президентства в Україні: становлення та розвиток: моногр. Київ: Максимус, 2004. 223 с.

76. Полякова Ю. О. Громадські ради як консультативно-дорадчі органи при Президенті України. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 136-144.
77. Процюк І. В. Місце і роль президента в президентській республіці. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2012. № 24. С. 379-391.
78. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. С. 7-15.
79. Сазонов В. Повноваження Президента України у сфері забезпечення державної безпеки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3. С. 272-278
80. Серьогіна С. Оптимізація статусу президента як ключова ланка конституційної реформи в Україні. *Право України*. 2009. № 6. С. 23-27.
81. Скакун О. Ф. Президентська гілка влади у системі розподілу влад (в контексті сучасного реформування). *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС*. 2004. Спецвипуск. С. 8-17.
82. Совгиря О. Інститут контрасигнування актів глави держави в Україні: правова природа та проблеми законодавчого регулювання. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. Вип. 85. С. 66-70.
83. Сухонос В. В. Інститут глави держави в конституційному праві: моногр. Суми: УАБС НБУ, 2011. 339 с.
84. Ткаченко О. Засади державної політики безпеки Президента України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 140-142.
85. Толстоног В. Центральні органи виконавчої влади в інституціональному механізмі державного управління захистом прав споживачів. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2015. Вип. 16. С. 235-250.
86. Фанін І. С. Військово-технічне співробітництво України в процесі розвитку євроатлантичної інтеграції: безпековий вимір: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2010. 20 с
87. Француз-Яковець Т. А. Двопалатний парламент і глава держави в зарубіжних практиках. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 2. С. 5-13.
88. Чиркин В. Е. Глава государства: сравнительно-правовое исследование: моногр. Москва: НОРМА, ИНФРА-М, 2014. 239 с.
89. Чорна О. О. Комунікативний імідж Президента: [моногр.]. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2017. 296 с.
90. Шелевер Н. В. Поняття та види імунітету в конституційному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 20 с.

ТЕМА 11. ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС

Семінарське заняття – 4 год.

1. Виконавча влада як відносно самостійна форма єдиної державної влади.
2. Особливості організації виконавчої влади в Україні. Система органів виконавчої влади.
3. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади:
  - склад;
  - основні функції;
  - повноваження.
4. Центральні органи виконавчої влади:
  - міністерства;
  - державні комітети (державні служби);
  - центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом.
5. Місцеві державні адміністрації: завдання, функції та повноваження. Дострокове припинення повноважень.
6. Акти органів виконавчої влади.
7. Взаємодія органів виконавчої влади з іншими державними органами.
8. Адміністративна реформа в Україні.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Одним з актуальних питань в Україні є проблема організації та функціонування виконавчої влади. Виконавча влада в Україні має державно-правову природу, наділена владними повноваженнями, що виявляється в її можливостях впливати на поведінку і діяльність людей, їх об'єднань, праві й можливостях підкоряти своїй волі інших.

Сутність категорії виконавчої влади не зводиться до визначення конкретних суб'єктів діяльності з реалізації державної влади. Виконавча влада здійснюється на засадах поділу державної влади на гілки не на всіх рівнях, а лише на вищому, оскільки на місцевому рівні відсутні законодавчі органи. Вона не може ототожнюватися з виконавчою діяльністю, оскільки така діяльність є формою реалізації виконавчої влади, видом державної діяльності відповідної компетенційної та функціональної спрямованості.

Розкриття правової природи виконавчої влади на сучасному етапі розвитку Української держави пов'язано із:

- з'ясуванням питання про взаємодію законодавчої і виконавчої гілок влади в системі єдиної державної влади України;
- визначенням місця виконавчої влади в цій системі та її мети;
- розкриттям змісту функцій, притаманних виконавчій владі;
- визначенням конституційно-правовий статус суб'єктів виконавчої влади;
- розкриттям змісту правової форми діяльності суб'єктів виконавчої влади.

Місце виконавчої влади в системі єдиної державної влади визначається перш за все метою діяльності виконавчої влади – це забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина.

Мета у свою чергу вимагає чіткого визначення суто виконавчих функцій, які притаманні лише виконавчій владі і не збігаються з функціями інших гілок влади. Слід визначити поняття функцій виконавчої влади в Україні та їх види. Виконавча влада в Україні набуває реального характеру у діяльності відповідних ланок державних органів та їх апарату, що дістали назву органів виконавчої влади, але продовжують здійснювати, як і раніш, управлінську діяльність і за суттю є органами державного управління.

Важливим організаційно-правовим аспектом виконавчої влади є система її органів (суб'єктів виконавчої влади), тобто сукупність певних державних структур, які мають визначену державно-владну компетенцію здійснення безпосереднього управління державою. Потребує певного визначення конституційно-правовий статус кожного з цих органів.

Розкриття конституційно-правового статусу Кабінету Міністрів України – вищого органу в системі органів виконавчої влади, згідно з розділом VI Конституції України «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади», Законом України «Про Кабінет Міністрів України», Указами Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади», «Про склад Кабінету Міністрів України» та іншими законодавчими актами, пов'язано із визначенням порядку формування та складу Кабінету Міністрів України; основними функціями та повноваженнями; його місцем та роллю в системі органів виконавчої влади.

Характеристика центральних органів державної виконавчої влади передбачає, насамперед, визначення видів цих органів та їх понять згідно з конституційно-правовим законодавством України про міністерство, інші центральні органи державної виконавчої влади України. А також, необхідно розглянути їх функції та повноваження, особливості компетенції кожного з зазначених органів.

Відповідь на наступне питання цієї теми полягає в характеристиці конституційно-правового статусу місцевих державних адміністрацій як одного із структурних елементів виконавчої влади на місцевому рівні. Відповідно до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» потрібно визначити поняття цих державних органів, функції та повноваження, їх завдання.

Слід зауважити, що призначення органів виконавчої влади є управління, що охоплює виконавчу діяльність – здійснення тих рішень, що прийняті органами законодавчої влади та розпорядчу діяльність – здійснення управління шляхом видання підзаконних актів тощо. В рамках цього аспекту передбачається всебічний аналіз саме цих підзаконних актів. Тобто необхідно визначити поняття, ознаки та види актів органів виконавчої влади. Зазначити їх місце в ієрархії конституційно-правових актів України.

Дайте визначення наступних понять:

виконавча влада, державне управління, виконавчо-розпорядча діяльність, «правозастосовна влада», система виконавчої влади в Україні, функції виконавчої влади, суб'єкти виконавчої влади, виконавчі органи загальної компетенції, виконавчі органи спеціальної компетенції, місцеві органи державної виконавчої влади, уряд, Кабінет Міністрів України, Програма діяльності Кабінету Міністрів, постійні органи Кабінету Міністрів, консультативні органи Кабінету Міністрів, резолюція недовіри Кабінету Міністрів України, відставка уряду, Прем'єр-міністр, Перший віце-прем'єр-міністр, віце-прем'єр-міністр, міністр, міністерство, державні комітети, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом, державна служба, державні службовці, урядові органи державного управління, конституційно-правова відповідальність міністрів, місцеві державні адміністрації, місцеве управління, принцип поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, завдання місцевих державних адміністрацій, об'єкт діяльності місцевих державних адміністрацій, функціональні повноваження місцевих державних адміністрацій, галузеві повноваження місцевих державних адміністрацій, акти органів виконавчої влади, адміністративна реформа.

Скласти схеми:

- ✓ Система органів виконавчої влади в Україні.
- ✓ Акти органів виконавчої влади в Україні.
- ✓ Взаємодія органів виконавчої влади з іншими державними органами.
- ✓ Адміністративна реформа в Україні.
- ✓ Функції виконавчої влади в Україні.

Тематика рефератів:

- ◆ *«Правові проблеми адміністративної реформи в Україні».*
- ◆ *«Органи виконавчої влади АРК: конституційно-правовий статус».*
- ◆ *«Центральні органи виконавчої влади в Україні: поняття, види, призначення».*
- ◆ *«Конституційно-правові засади становлення та розвитку державної служби в Україні».*
- ◆ *«Конституційно-правовий статус міністерств України: основні теоретичні питання».*
- ◆ *«Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України».*
- ◆ *«Позапарламентська відповідальність Кабінету Міністрів України: сучасний стан та перспективи правового регулювання».*
- ◆ *«Роль місцевих державних адміністрацій та місцевих рад в системі органів виконавчої влади в Україні».*
- ◆ *«Адміністративно-правове забезпечення євроінтеграційних процесів у діяльності органів виконавчої влади України».*
- ◆ *«Органи внутрішніх справ в організаційно-правовому механізмі реалізації виконавчої влади в Україні».*

Задача №1

Міністр культури звернувся до Прем'єр-міністра України з проханням надати йому щорічну оплачувану відпустку. Останній відмовив йому, посилаючись на те, що напередодні ним як Прем'єр-міністром видано розпорядження, відповідно до якого у зв'язку з проведенням через три місяці важливого міжнародного саміту в місті Київ уряд переходить на посилений режим роботи, який передбачає відсутність вихідних днів. Крім того, Прем'єр-міністр зазначив, що згідно із чинним законодавством Міністр як член уряду є політичною особою, тобто на нього не поширюється трудове законодавство. А отже, він не має права на щорічну оплачувану відпустку.

Розкрийте правовий зміст поняття «політична особа».

Дайте правовий аналіз цій ситуації.

Задача №2

Міністром закордонних справ України від імені України був укладений міжнародний договір з однією із арабських країн про спільні зусилля в боротьбі з тероризмом. Під впливом міжнародної дипломатії Президент України, посилаючись на свої конституційні повноваження з визначення основних напрямів зовнішньої політики України, визнав неправомірним підписання

договору і оголосив про його розірвання. У свою чергу влада цієї арабської країни почала вимагати пояснень, оскільки жодних підстав вважати Міністра закордонних справ на момент укладання договору неуповноваженою особою не було.

1. Чи має Міністр закордонних справ повноваження укласти міжнародні договори від імені України?

2. Чи вправі Президент визнавати неправомірними дії Міністра закордонних справ?

3. Чи має значення для вирішення даної справи норма Конституції, яка встановлює, що Президент представляє Україну всередині держави та за кордоном?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
- ❖ Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.
- ❖ Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
- ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.
- ❖ Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 грудня 2010 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 2010. № 94.
- ❖ Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15 грудня 1999 року (зі змінами і допов.). *Офіційний вісник України*. 1999. № 50.
- ❖ Про склад Кабінету Міністрів України: Указ Президента України від 15 грудня 1999 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 1999. № 237.

Спеціалізована література:

1. Christopher M. Conservatives, the Supreme Court, and the Constitution: Judicial-Government Relations. *Osgoode Hall Law Journal*. 2016. Vol. 12, Issue 7. P. 3-35.
2. Drozd O. The rule of law as a principle of state service in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, p. 1. P. 60-65.
3. Glukhov A. The legal nature of relations in the civil service. *Sciences of Europe*. 2017. № 14, p. 3. P. 55-64.
4. Jankurová A. Efektivna verejná správa. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4, ч. 2. С. 7-12.
5. Țurcan O. Deontologia funcționarului public: de la norme morale spre conduită profesională. *Legea si Viata*. 2016. № 2, p. 1. P. 13-18.
6. Авер'янов В. Б. «Подвійний» центр виконавчої влади: особливості взаємовідносин глави держави і уряду в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 21-32.
7. Авер'янов В. Б. Закон про Кабінет Міністрів України у світлі Конституції України. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 2. С. 3-8.
8. Авер'янов В. Б. Права громадян у сфері виконавчої влади: адміністративно-правове забезпечення реалізації та захисту: моногр. Дніпро: Ліра, 2008. 585 с.
9. Авер'янов В. Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації. *Право України*. 2010. № 3. С. 72-75.
10. Алексєєва О. Є. Новітні засади нормативно-правового регулювання державної служби в Україні. *Форум права*. 2016. № 1. С. 10-15.
11. Армаш Н. О. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 200 с.
12. Артеменко И. Органы местного самоуправления как участники административного судопроизводства в Украине: вопросы сегодняшнего дня. *Legea si Viata*. 2016. № 10, ч. 1. С. 3-7.
13. Артим І. І. Оцінка ефективності управління в органах державної виконавчої влади (на прикладі районних адміністрацій): дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2004. 231 с.
14. Безпалюк В. А. Відповідальність виконавчої влади в Україні (на прикладі Кабінету Міністрів України). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1, Т. 2. С. 36-39.
15. Белей Є. Н. Правові основи правонаступництва центральних органів виконавчої влади. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6 (2). С. 32-34.
16. Берназюк І. М. Державні цільові програми як стратегічні акти Кабінету Міністрів України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 2. С. 17-20.

17. Берназюк І. М. Реалізація актів стратегічної (програмної) правотворчості парламенту, глави держави та уряду як гарантія прямої демократії: моногр. Ужгород: Гельветика, 2017. 483 с.
18. Берназюк Я. О. Особливості урядового контролю за нормотворчою діяльністю Президента України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 7. С. 41-48.
19. Белкін Л. М. Забезпечення законності в діяльності органів виконавчої влади: адміністративно-правовий вимір: моногр. Ужгород: Бреза, 2014. 550 с.
20. Битяк Ю. П. Державна служба в Україні: організаційно-правові засади: моногр. Харків: Право, 2005. 303 с.
21. Бублик Г. Матеріальне та фінансове забезпечення реалізації делегованих повноважень місцевим органам влади відповідно до чинного законодавства України. *Юридична Україна*. 2004. № 11. С. 21-25.
22. Бурбика В. Понятие и особенности взаимодействия органов местного самоуправления с правоохранительными органами. *Leges si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 21-24.
23. Бялоблоский З. Стабільність та ефективність урядів у політичних системах країн Східної Європи: моногр. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 469 с.
24. Вавженчук С. Я. Конституційні основи розвитку виконавчої влади в Україні: моногр. Київ: Атіка, 2011. 216 с.
25. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
26. Гасимов Р. А. огли Електронне урядування як механізм публічного управління та адміністрування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
27. Георгієвський Ю. В. Про визначення компетенції органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування як правового явища. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 21. С. 34-36.
28. Гетьман Є. А. Нормотворча діяльність органів виконавчої влади в Україні: правовий зміст і проблемні питання: моногр. Харків: Оберіг, 2014. 307 с.
29. Головка В. В. Громадські експертизи і залучення громадян до проведення експертиз органами виконавчої влади: проблеми адміністративно-правового забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 6 (2). С. 55-59.

30. Горбунова Л. М. Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
31. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 198-200.
32. Даниленко Ю. Теоретико-правовая характеристика оценивания результатов служебной деятельности государственных служащих. *Leges si Viata*. 2017. № 1, ч. 2. С. 48-51.
33. Денисова А. В. Синергетика як сучасний методологічний підхід до дослідження адміністративного нагляду органів виконавчої влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 62-66.
34. Дерещ В. І. Управлінські відносини в системі органів виконавчої влади та їх правове регулювання: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 190 с.
35. Дзюба І. І. Адміністративно-правові засади діяльності Міністерства внутрішніх справ як центрального органу виконавчої влади України: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2010. 209 с.
36. Донченко О. Принципи законності в діяльності місцевого самоврядування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 2, ч. 2. С. 72-75.
37. Железняк Н. Міністерство юстиції України – провідний орган у забезпеченні реалізації державної правової політики. *Право України*. 2000. № 8. С. 38-41.
38. Журавльов Д. В. Теоретико-правові засади оптимізації функціонування центральних органів виконавчої влади України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 32 с.
39. Завадяк О. П. Структура механізму адміністративно-правового забезпечення законності та дисципліни в органах виконавчої влади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 1, Т. 1. С. 275-279.
40. Загорулько Є. О. Контроль та нагляд за застосуванням заходів адміністративного примусу органами державної виконавчої служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 4. С. 77-80.
41. Ільницький М. П. Адміністративно-правове регулювання електронного урядування у сфері публічного управління в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2017. 15 с.
42. Ісаєнко І. І. Механізм координації у системі органів виконавчої влади: дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2010. 241с.
43. Карабін Т. О. Оптимізація розподілу повноважень місцевих органів публічної адміністрації в контексті здійснення адміністративної реформи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 4. С. 73-76.
44. Ківалов С. В. Адміністративно-правовий статус державної служби як центрального органу виконавчої влади: моногр. Одеса: Фенікс, 2015. 189 с.

45. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
46. Кірмач А. Дисциплінарна відповідальність та службове розслідування щодо державних службовці. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 12 (169). С. 37-41.
47. Ковальчук А. Ю. Місце і роль органів виконавчої влади у сфері забезпечення безпеки України. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 47-52.
48. Коліушко І. Про запровадження у сферу виконавчої влади посад державних політичних діячів. *Право України*. 2000. № 2. С. 10-13.
49. Колобов Ю. В. Специфіка і визначальні параметри функціонування виконавчої гілки влади. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 4. С. 134-137.
50. Коломоець Т. Методи контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування України при реалізації ними повноважень у сфері публічного управління: пошук оптимального варіанту. *Юридична Україна*. 2012. № 4. С. 20-24.
51. Коломоець Т. Патріотизм та служіння українському народу – принцип державної служби: деякі теоретико-правові та нормативні аспекти. *Право України*. 2014. № 3. С. 198-205.
52. Кравцова Т. М. Виконавча влада і проблеми регуляторної політики в Україні: моногр. Суми: Мрія, 2007. 194 с.
53. Крупчан О. Д. Органи виконавчої влади: питання компетенції: моногр. Київ: КНЕУ, 2012. 255 с.
54. Кудрявцев О. Ю. Електронне урядування у сучасному політико-адміністративному просторі: моногр. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. 184 с.
55. Кузнецова М. Ю. Органи виконавчої влади України як суб'єкт інформаційних правовідносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 23 с.
56. Курусь Т. В. Стан дослідження проблеми нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 21-24.
57. Ладиченко В. В., Ємельяненко К. О. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, Т. 1. С. 32-34.
58. Майданник О. Парламентський контроль за функціонуванням виконавчої влади в Україні: питання теорії. *Право України*. 2010. № 5. С. 102-108.
59. Макаренко А. В. Державний комітет у системі органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 181 с.

60. Макаренко О. Щодо співвідношення понять «орган виконавчої влади» та «орган державного управління». *Право України*. 2000. № 6. С. 23-26.
61. Макарова З. С. Конституційно-правовий статус глави уряду: порівняльно-правовий аспект: моногр. Київ; Чернігів: Лозовий В. М., 2014. 231 с.
62. Мартинюк Р. Компетенційний дуалізм виконавчої влади: державно-правовий досвід П'ятої Французької Республіки та України. *Право України*. 2011. № 1. С. 200-208.
63. Марченко В. В. Електронне урядування в органах виконавчої влади: адміністративно-правові засади: моногр. Харків: Панов, 2016. 443 с.
64. Мельник Ю. В. Правове регулювання діяльності місцевих органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2006. 187 с.
65. Михеєнко Р. Виконавча влада і конституційні статуси Президента України та Кабінету Міністрів України. *Право України*. 2000. № 8. С. 24-28.
66. Мостовой О. А. Адміністративно-правові та організаційні засади провадження за зверненнями громадян до органів виконавчої влади України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 201 с.
67. Нижник Н. Р. Виконавча влада в Україні: реформування та перспективи: моногр. Полтава: ПУЕТ, 2012. 143 с.
68. Нітченко А. Г. Органи місцевого самоврядування та виконавчої влади Тимчасового уряду (на матеріалах Чернігівської губернії): дис. ... канд. іст. наук. Чернігів, 2012. 314 с.
69. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
70. Новак А. Принципы делегирования органам местного самоуправления отдельных полномочий органов исполнительной власти в Украине. *Leges et Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 120-124.
71. Оргієць О. М. Стажування в органах виконавчої влади як інструмент накопичення передового досвіду управлінської діяльності. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 127-135.
72. Орлов М. М. Формування системи взаємодії регіональних органів виконавчої влади у сфері охорони правопорядку (теоретико-методологічні засади): моногр. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. 343 с.
73. Остропілець В. Р. Форми взаємодії органів досудового розслідування міністерства внутрішніх справ України з іншими правоохоронними органами. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 3. С. 110-114.
74. Панчак-Бялоблоцка Н. В. Порівняльний аналіз урядів меншості у європейських парламентських демократіях: автореф. дис. ... д-ра політ. наук. Львів, 2017. 38 с.

75. Параниця С. П. Суть нормотворчої діяльності центральних органів виконавчої влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 65-71.
76. Перегуда Є. В. Виконавча влада України. Політико-правові аспекти модернізації: моногр. Київ: Логос, 2013. 405 с.
77. Петренко І. Є. Політико-дипломатична діяльність українських національних урядів у Чорноморському регіоні (1917-1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2016. 17 с.
78. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
79. Побережний В. В. Становлення запобігання і протидії корупції в органах виконавчої влади України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2014. 20 с.
80. Польський О. Ю. Організаційна структура державних органів виконавчої влади (на прикладі Національної поліції України). *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 257-266.
81. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2015. 186 с.
82. Присяжнюк А. Й. Організаційно-правові засади державного контролю у сфері виконавчої влади: моногр. Харків: Золота миля, 2012. 397 с.
83. Пылаева В. Система принципов деятельности органов исполнительной власти в Украине: проблемы правового закрепления. *Leges si Viata*. 2016. № 1, ч. 2. С. 87-91.
84. Романюк І. Щодо ролі правоохоронних органів України у забезпеченні права особи на безпеку. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 9-11.
85. Салієнко О. О. Запобігання та розв'язання конфліктів у процесі взаємодії законодавчої та виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2015. 20 с.
86. Сидоренко П. В. Кадрова політика в місцевих органах виконавчої влади України: сутність та тенденції розвитку: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 248 с.
87. Совгіря О. В. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України: сучасний стан та тенденції розвитку: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 464 с.
88. Стадник Р. І. Реалізація норм права органами виконавчої влади України як розпорядниками публічної інформації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 21 с.

89. Стефанчук М. М. Органи виконавчої влади як сторона у справах адміністративної юрисдикції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 209 с.
90. Топольницький В. В. Питання реалізації представництва Міністерства Оборони України в судах після зміни до Конституції України (щодо правосуддя). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. Вип. 19. С. 57-62.
91. Француз-Яковець Т. А. Окремі аспекти взаємодії законодавчої і виконавчої гілок влади: досвід Французької Республіки. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. Вип. 27. С. 52-58.
92. Халішхов В. М. Державна виконавча служба: генезис організації та методики функціонування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 5. С. 33-35.
93. Чикурлій С. О. Конституційно-правові аспекти організаційно-правових форм діяльності Кабінету Міністрів України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 9. С. 115-125.
94. Чмелюк В. Роль місцевих державних адміністрацій та місцевих рад в системі органів виконавчої влади в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 142-147.
95. Чорнолуцький Р. В. Принципи нормопроектної діяльності органів виконавчої влади України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 173-190.
96. Шаповал В. Виконавча влада в Україні у контексті форми державного правління. *Право України*. 2016. № 4. С. 72-88.
97. Шклярчук О. В., Шевкунов С. В. Особливості відповідальності державних службовців за вчинення адміністративних корупційних правопорушень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 286-288.
98. Щербань В. Д. Адміністративно-правові засади публічно-сервісної діяльності органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.

ТЕМА 12. ОРГАНИ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РОБОТИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, соціальна функція та значення судової влади.
2. Конституційні принципи правосуддя.
3. Конституційно-правовий статус суддів в Україні. Гарантії незалежності суддів. Порядок призначення та обрання суддів. Підстави, за яких припиняються повноваження суддів.
4. Система судової влади в Україні.
5. Правові засади діяльності органів суддівського самоврядування в Україні.
6. Вища рада правосуддя України:
  - порядок формування;
  - склад;
  - основні функції;
  - повноваження.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Стаття 6 Конституції України проголошує, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову. Всі три гілки державної влади є самостійними, кожна з них діє в межах своєї компетенції, встановленою Конституцією і законами України. Існування судової влади поруч із законодавчою і виконавчою є ознакою демократичної держави. І тому важливим є визначення поняття судової влади та основного її призначення в системі розподілу влад і в суспільстві, а також розкриття змісту правосуддя як виду державної діяльності.

Аналіз конституційних засад організації і діяльності судової влади в Україні передбачає визначення поняття конституційних принципів правосуддя в Україні. Згідно з розділом VIII Конституції України «Правосуддя» потрібно вказати перелік цих принципів та розкрити зміст кожного з них. Наступним важливим аспектом цього питання є визначення принципів побудови органів судової влади, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Правосуддя в Україні, згідно з Конституцією України, здійснюють професійні судді. Судді є носіями судової влади. Тому слід розкрити зміст конституційно-правового статусу суддів в Україні. Конституційно-правовими актами, які регламентують статус суддів, є Конституція України, Закон «Про судоустрій і статус суддів» та інші та інші нормативно-правові акти. Відповідно до цих актів необхідно визначити поняття судді як посадової особи, вимоги

щодо цих посадових осіб, їх повноваження та обов'язки, а також охарактеризувати принципи та гарантії діяльності суддів. З метою більш повного вивчення цього питання необхідно розглянути конституційно-правовий статус об'єднань суддів України.

Порядок призначення та обрання суддів на їх посади необхідно розглянути згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Особи, які претендують на посаду судді або які уже обіймають цю посаду, повинні відповідати низці кваліфікаційних вимог. Студенти повинні визначити ці умови, а також зазначити підстави, за яких припиняються повноваження суддів.

Важливим теоретичним аспектом цієї теми є визначення поняття системи судової влади в Україні. Як будь-яка система, система судової влади має внутрішні елементи, тобто певну внутрішню структуру. Так, згідно з Конституцією України здійснення правосуддя в Україні покладається на органи судової влади. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів та регламентує інші питання судоустрою.

Розкриття змісту положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та інших конституційно-правових актів пов'язано із характеристикою конституційно-правового статусу органів суддівського самоврядування в Україні. Зокрема, визначити поняття суддівського самоврядування, основні засади функціонування та завдання органів суддівського самоврядування, організаційні форми його здійснення в Україні.

Відповідно до Конституції України та чинного законодавства потрібно визначити конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя в Україні: визначення поняття Вищої ради правосуддя, конституційного складу, порядку призначення членів Вищої ради правосуддя, функції і повноваження. А також, необхідно визначити обсяг питань, які належать до віддання Вищої ради правосуддя.

Дайте визначення наступних понять:

правосуддя, судова система, судова система з внутрішньою спеціалізацією, судова система з зовнішньою спеціалізацією, Верховний суд України, Вищі спеціалізовані суди України, апеляційні суди, місцеві суди, обласні суди, районні суди, міські суди, районні суди у містах, судова влада, функції судової влади, конституційні принципи правосуддя, принцип спеціалізації, принцип територіальності, суд, суддя, посада судді, суддівські збори, голова суду, секретар судової палати, пленум, конституційно-правовий статус суддів, професійні судді, присяжні, народні засідателі, гарантії діяльності суддів, недоторканність суддів, система судової влади, суди загальної юрисдикції,

суддівське самоврядування, завдання суддівського самоврядування, акти органів судової влади, право на судовий захист, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Вища рада правосуддя, Національна школа суддів України.

Скласти схеми:

- ✓ *Конституційно-правова регламентація статусу судової влади в Україні.*
- ✓ *Система органів судової влади в Україні.*
- ✓ *Конституційні принципи правосуддя.*
- ✓ *Конституційно-правовий статус судді в Україні.*
- ✓ *Конституційно-правовий статус Вищої ради правосуддя.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Судове провадження у справах за скаргами громадян на неправомірні дії та рішення органів державного управління та посадових осіб».*
- ◆ *«Виконавча та судова влада: співвідношення та взаємодія».*
- ◆ *«Судові органи в системі реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальний захист в Україні».*
- ◆ *«Захист прав людини на національному та наднаціональному рівнях».*
- ◆ *«Порівняльно-правовий аналіз окремих елементів конституційно-правового статусу судді».*
- ◆ *«Місце та повноваження Верховного Суду як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції».*

Задача №1

Детективами Національного антикорупційного бюро України за результатами досудового розслідування у кримінальному провадженні за фактом незаконного збагачення було повідомлено про підозру заступнику Міністра юстиції України Коболеву. Під час судового розгляду адвокати Коболева довели, що набуття їхнім підзахисним у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, була здійснена у лютому 2011 року, а Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 368-2 «Незаконне збагачення» лише 7 квітня 2011 року.

Користуючись лише нормами Конституції України, як би Чи були на місці судді, яке би прийняли рішення, виходячи з вище наведених фактів та обставин?

Задача №2

Міністерство освіти та науки України за результатами комплексної перевірки одного з державних університетів м. Харкова, призупинило дію його ліцензії на право здійснення цим вищим навчальним закладом освітньої діяльності до виправлення вказаних в акті його перевірки порушень. У якості таких, котрі й стали підставою призупинення ліцензії, було названо надмірне застосування університетом російської мови у навчальному процесі та номінальне використання у ньому української мови як державної. Керівництво не погодилося з рішенням Міністерства «спіти і науки України та звернулося з відповідним позовом до суду.

Якою мовою згідно чинного законодавства повинно здійснюватися навчання у навчальних закладах України? Спрогнозуйте рішення суду у даній справі?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
- ❖ Про Вищий антикорупційний суд: Закон України від 7 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. Ст. 107.
- ❖ Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (зі змінами і допов.). *Урядовий кур'єр*. 2005. № 153-154.
- ❖ Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
- ❖ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
- ❖ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 11. Ст. 50.
- ❖ Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2-3. Ст. 12.

Спеціалізована література:

1. Finnis J. Judicial power: past, present and future. *University of Oxford, Gray's Inn Hall*. 2015 October, 20. P. 2-28.
2. Liakh M. Features of judicial self-government functioning in foreign countries. *Legea si Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 61-64.

3. Базов В. Актуальні питання забезпечення гласності судового процесу в адміністративному судочинстві України. *Право України*. 2014. № 3. С. 38-46.
4. Баронін Д. Б. Правовий статус суду в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 19 с.
5. Баронін Д. Суд в системі органів державної влади. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 4. С. 36-41.
6. Бевзенко В. Адміністративна юрисдикція та Кодекс адміністративного судочинства України у редакції 2017 р.: розв'язання проблеми по-новому чи неподолані виклики минулого? *Право України*. 2018. Вип. 2. ст.11-25.
7. Белова О. Деякі проблемні питання, що виникають в адміністративному судочинстві при визначенні кола фізичних осіб-підприємців, які звільняються від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Право України*. 2014. № 3. С. 118-124.
8. Белявська С. Ю. Організаційно-правові засади впровадження інновацій у судове управління в умовах інформаційного суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
9. Білак М. Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини судами України. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 170-184.
10. Білова О. В. Проблеми суддівського самоврядування в Україні: моногр. Харків: ІНЖЕК, 2009. 175 с.
11. Блажівська Н. Практичне значення практики Європейського суду з прав людини для вирішення податкових спорів адміністративними судами України. *Право України*. 2014. № 3. С. 110-117.
12. Богословська Ж. Судові органи в системі реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальний захист в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 5. С. 106-110.
13. Боняк В. Конституційно-правові основи взаємодії органів прокуратури України з суб'єктами громадянського суспільства. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 21-27.
14. Борисенко М. О. Організаційні та правові основи забезпечення єдності правозастосування судами України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
15. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: моногр. Харків: Право, 2010. 462 с.
16. Буайя Ф. Захист прав людини на національному та наднаціональному рівні. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 196-199.
17. Булкат М. С. Деякі питання теоретико-правової природи та сутності судової

- влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. Вип. 71. С. 97-108.
18. Бучик А. Впровадження принципу процесуальної регламентації в адміністративному судочинстві. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 39-53.
  19. Валанчус В. Навіщо потрібна уніфікована судова практика. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 137-143.
  20. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
  21. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2013. 32 с.
  22. Гаврилюк О. О. Принцип гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Херсон, 2012. 20 с.
  23. Гетманцев Д., Блажівська Н. Судові доктрини, що потребують перегляду з адміністративно-процесуального погляду. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 84-101.
  24. Гладій С. В. Легітимність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 20 с.
  25. Глущенко С. В. Вищі спеціалізовані суди в системі судової влади України: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Чорнобай: Чорнобаївське КПП, 2015. 352 с.
  26. Головій В. М. Механізми взаємодії влади та ЗМІ в контексті становлення громадянського суспільства в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2009. 20 с.
  27. Гончар В. П. Організаційно-правові аспекти реалізації конституційної засади гласності судового процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  28. Гончаренко О. Вища рада юстиції: питання статусу і повноважень. *Право України*. 2006. № 2. С. 17-21.
  29. Гончарова Г. Присяга судді: потрібні чіткі ознаки її порушення для звільнення його з посади. *Право України*. 2016. № 3. С. 244-252.
  30. Городовенко А. Конституционная модернизация судебной системы в условиях европейской межгосударственной интеграции: проблемы теории и практики. *Legea si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 31-34.
  31. Городовенко В. В. Принципи судової влади : моногр. Харків: Право, 2012. 447 с.
  32. Городовенко В. В. Проблеми становлення незалежної судової влади в Україні: моногр. Київ: Фенікс, 2007. 224 с.
  33. Дунюшкин П. А. Дисциплинарная ответственность судей (история и

- современность): моногр. Нижний Новгород: НА МВД России, 2013. 312 с.
34. Євграфова Є. Доступність правосуддя: можливості судової реформи. *Право України*. 2012. № 8. С. 279-287.
  35. Єльцов В. О. Правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності судів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.
  36. Задорожня Г. Принцип рівного виборчого право громадян у рішеннях Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 9. С. 42-49.
  37. Запара С. Безпосередня участь народу у здійсненні правосуддя: імітація чи реальність? *Право України*. 2015. № 9. С. 114-119.
  38. Захарова О. В. Умови та порядок перегляду справи Верховним Судом України на підставі рішення Європейського суду з прав людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 3. С. 13-16.
  39. Захарова О. Єдність судової практику скрізь призму завдань цивільного судочинства. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 151-156.
  40. Іванець О. М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
  41. Іванишук А. А. Адміністративно-правове регулювання діяльності судової гілки влади: теорія і практика: моногр. Київ: Ун-т «Україна», 2014. 356 с.
  42. Іваночко І. Імплементация міжнародно-правових стандартів статусу суддів у конституційному праві України. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 4. С. 42-46.
  43. Іванченко О. Ю. Адміністративно-правовий аспект надання судових послуг в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 15 с.
  44. Кадикало О. Виникнення та становлення конституційного судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 108-112.
  45. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 24 с.
  46. Кампо В. Система джерел права в актах органу конституційної юстиції: проблеми теорії. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 11-23.
  47. Капустинський В. Взаємозв'язок понять «судова влада», «правосуддя» і «судочинство у контексті сучасного реформування». *Право України*. 2012. № 9. С. 363-368.
  48. Ківалов С. Роль Верховних судів держав-учасниць Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у подоланні структурних/системних недоліків національних правових систем. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 63-72.
  49. Кобзюра М. Судова влада в Україні. *Право України*. 2009. № 12. С. 47-63.
  50. Козюбра М. Система судів в Країні та місце в ній Верховного Суду України: стан та перспективи реформування. *Право України*. 2012. № 11-12. С. 15-28.

51. Колпаков В. Адміністративне судочинство: співвідношення з адміністративним процесом і предметом адміністративного права. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 26-38.
52. Комарова Т. Феномен судового активізму у практиці Суду Справедливості Європейського Союзу. *Право України*. 2018. № 2. С. 217-232.
53. Кравчик М. Б. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
54. Кравчук В. Адміністративна юстиція в контексті конституційної реформи. *Право України*. 2016. № 2. С. 45-49.
55. Кравчук В. Забезпечення права на доступ до адміністративного суду осіб, які перебувають під вартою або в місцях позбавлення волі. *Право України*. 2014. № 3. С. 57-63.
56. Кулик С. В. Вплив міжнародних стандартів на конституційну реформу у сфері правосуддя в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 326-337.
57. Культенко О. До проблеми визначення судової юрисдикції Євросоюзу (можливість алгоритмізації). *Право України*. 2016. № 2. С. 97-103.
58. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 20 с.
59. Лук'янець Д. Сміслові колізії у новій редакції Кодексу адміністративного судочинства України. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 71-83.
60. Марцинкевич А. М. Удосконалення добору кадрів на суддівські посади – один із шляхів реформування судової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 20 с.
61. Меліхова Ю. А. Морально-професійна культура судді: історія і сучасність: моногр. Харків: Право, 2015. 217 с.
62. Мілієнко О. А. Принципи адміністративного судочинства та їх класифікація. *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 132-139.
63. Мірошниченко С. С. Судова влада в Україні: проблеми протидії злочинним посяганням на правосуддя: моногр. Київ: Десна, 2013. 663 с.
64. Мовчан В. В. До проблемних питань проявів судової влади у сферах правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 4. С. 16-23.
65. Мовчан В. В. Межі здійснення судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
66. Мозолєвська О. М. Правові засади інформаційних відносин у системі місцевих загальних судів України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

67. Наливайко Л. Р. Судово-правова реформа в Україні: проблеми теорії та практики. *Влада. Людина. Закон*. 2002. № 2. С. 132-137.
68. Нелін О. Національна конституційна юстиція: тенденції та закономірності розвитку. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 11-16.
69. Овсяннікова О. О. Транспарентність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 20 с.
70. Овчаренко О. М. Юридична відповідальність судді: теоретико-прикладне дослідження: моногр. Харків: Право, 2014. 576 с.
71. Огаренко Т. Стан соціально-правових відносин і правового захисту громадян за оцінкою населення. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 6. С. 9-12.
72. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 20 с.
73. Пасенюк О. Розмежування конституційної та адміністративної юрисдикцій. *Право України*. 2016. № 2. С. 38-44.
74. Помазанов А. В. Господарські суди: ліквідувати не можна реформувати. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 12. С. 46-58.
75. Потапенко В. І. Самостійність судової влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 18 с.
76. Прилуцький С. Концептуальні підходи до реформування судової влади України. *Право України*. 2015. № 11. С. 106-112.
77. Ремєскова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади: моногр. Харків: Право, 2014. 191 с.
78. Рой О. Европейские модели обжалования правовых актов и предложения для Украины. *Leges si Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 93-97.
79. Саленко О. Міжнародні стандарти у сфері судоустрою та статусу суддів, їх зміст і класифікація. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 3. С. 263-269.
80. Скрипнюк О. Правові акти Конституційного суду України як джерела сучасного конституційного права України. *Право України*. 2012. № 3-4. С. 404-410.
81. Смокович М. Вищий адміністративний суд України як суд першої інстанції: проблеми та перспективи. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 25-31.
82. Смокович М. Обмеження права суддів на судовий захист. *Право України*. 2018. № 2. С. 118-135.
83. Смокович М. Організаційно-правове забезпечення доступності правосуддя у виборчих спорах. *Право України*. 2016. № 4. С. 116-128.
84. Смокович М. Проблеми вирішення у судовому порядку спорів, пов'язаних із всеукраїнським референдумом. *Юридична Україна*. 2013. № 6. С. 32-38.

85. Смокович М. Судовий контроль за виборами народних депутатів України. *Юридична Україна*. 2012. № 7 С. 4-11.
86. Тацій Л. Етика судді та особливості її нормативної регламентації. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1 (76). С. 75-85.
87. Тертишник В. Незалежне судочинство – отже, не маніпулятивне. *Віче*. 2006. № 5. С. 54-55.
88. Тимошек О. Принципи реалізації захисту конституційних прав та свобод іноземців в Україні. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 4. С. 47-51.
89. Федоренко В. В. Основні конституційні засади судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
90. Федорович В. І. Теоретичне обґрунтування механізму відповідальності судді за недоброчесну поведінку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 20 с.
91. Хлібороб Н. Запровадження електронного адміністративного судочинства в Україні: інновації та перспективи. *Право України*. 2018. Вип. 2. ст. 102-117.
92. Хотенець П. Захист суддів від неналежного тиску: міжнародно-правові стандарти, досвід правового регулювання у пострадянських країнах. *Право України*. 2016. № 5. С. 143-154.
93. Хотинська-Нор О. Судова реформа: закономірності й особливості реалізації. *Право України*. 2015. № 10. С. 181-188.
94. Целлер Е. Питання структурної незалежності та судового діалогу в системах конфліктуючих норм. *Право України*. 2016. № 2. С. 17-24.
95. Черникова А. О. Правова природа письмового провадження в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2016. № 2 С. 161-167.
96. Черняк Ю. Сертифікація судового рішення як спосіб його визнання на території держав-членів Європейського Союзу. *Право України*. 2014. № 6. С. 131-138.
97. Шевчук С. Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції. *Право України*. 2013. № 9. С. 306-326.

ТЕМА 13. КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Історичні передумови виникнення конституційної юстиції в системі судової влади.
2. Порядок формування Конституційного Суду України, його чисельний склад, структура, вимоги до суддів.
3. Статус суддів Конституційного Суду України та гарантії їх діяльності
4. Законодавчі засади організації і діяльності Конституційного Суду України: функції та повноваження. Регламент Конституційного Суду України – нормативно-процесуальний акт.
5. Конституційне провадження. Форми звернення до Конституційного Суду України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Розгляд цієї теми полягає в аналізі інституту конституційної юстиції. Передбачається розкриття змісту цього інституту з точки зору історичного підходу шляхом розгляду законодавчого закріплення та фактичного існування конституційної юстиції як в Україні, так і в зарубіжних країнах. Аналіз історичних аспектів цього конституційно-правового явища дозволить сформулювати уявлення про історичні етапи розвитку конституційної юстиції. В результаті проведеного аналізу можна охарактеризувати інститут конституційної юстиції в Україні на сучасному етапі його розвитку, зрозуміти його правову природу як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції. Законодавчою основою організації і діяльності Конституційного Суду України є Конституція України, зокрема, розділи VIII «Правосуддя» і XII «Конституційний Суд України», Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 р. та інші правові акти. Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України.

Конституція України визначає склад Конституційного Суду України та порядок його формування. Необхідно охарактеризувати процедуру висування кандидатів на посаду судді Конституційного Суду, визначити коло суб'єктів, які призначають суддів на відповідну посаду.

Конституційно-правовий статус суддів Конституційного Суду визначається Конституцією України, Законами України «Про Конституційний Суд України», «Про судоустрій і статус суддів», Регламентом Конституційного Суду України тощо. На підставі зазначених актів необхідно визначити вимоги до кандидатів

на посаду судді та порядок вступу на цю посаду; компетенцію суддів Конституційного Суду України, підстави припинення повноважень, гарантії діяльності суддів та види цих гарантій.

Висвітлення положень щодо конституційно-правової регламентації засад організації і діяльності Конституційного Суду України пов'язано із необхідністю дослідження поняття функцій і повноважень цього органу. Конституційний Суд України – це орган конституційної юрисдикції в Україні, функціонально уповноважений на здійснення конституційного контролю. Виходячи з цього потрібно розкрити зміст конституційного контролю як конституційно-правової категорії: визначити поняття та ознаки цієї дефініції; міжнародно-правові аспекти регулювання конституційного контролю та порядок здійснення в зарубіжних країнах. Визначення особливостей інституту конституційного контролю в Україні передбачає аналіз повноважень Конституційного Суду України. На основі визначених повноважень можна з'ясувати, які основні функції виконує Конституційний Суд України.

З метою більш ефективної реалізації функцій і повноважень Конституційний Суд України утворює на своєму засіданні з числа суддів допоміжні робочі органи з питань організації його внутрішньої діяльності. Передбачається розкрити конституційно-правовий статус цих органів. Слід розглянути види та проаналізувати правову природу актів Конституційного Суду України, вказати на їх значення для політико-правової теорії та практики.

Законодавство про Конституційний Суд України визначає процедуру конституційного провадження.

Перш за все, визначаються форми звернення до Конституційного Суду України, до яких належать: конституційне подання, конституційне звернення та конституційна скарга. Таким чином, пропонується визначити поняття, зміст та форму конституційного подання, конституційного звернення та конституційної скарги; суб'єктів права на конституційне подання, конституційне звернення та конституційної скарги. А також, необхідно визначити: підстави для відмови у відкритті конституційного провадження; порядок проведення засідань Конституційного Суду, а також пленарних засідань. Важливо звернути увагу на конституційно-правове регулювання питань, які пов'язані з особливостями конституційного провадження з певних категорій справ.

Дайте визначення наступних понять:

конституційність, конституційна юстиція, конституційна юрисдикція, конституційне правосуддя, Конституційний Суд України, принципи функціонування Конституційного Суду України, суддя Конституційного Суду України, гарантії діяльності Конституційного Суду України, функції Конституційного Суду України, склад Конституційного Суду України,

конституційний контроль, офіційне тлумачення конституційно-правових норм, Велика палата, Сенат, Колегія, акти Конституційного Суду України, збори суддів Конституційного Суду, Секретаріат Конституційного Суду України, конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга, конституційне провадження, предмет конституційного провадження, доктрина політичного питання, межі діяльності Конституційного Суду України.

Скласти схеми:

- ✓ *Внутрішня структура Конституційного Суду України.*
- ✓ *Конституційно-правова регламентація статусу Конституційного Суду України.*
- ✓ *Форми звернення до Конституційного Суду України.*
- ✓ *Колегії Конституційного Суду України.*
- ✓ *Статус суддів Конституційного Суду України.*

Тематика рефератів:

- ◆ *«Правова природа актів Конституційного Суду України».*
- ◆ *«Теорія та практика реалізації рішень Конституційного Суду України».*
- ◆ *«Інститут конституційної юстиції в зарубіжних країнах».*
- ◆ *«Конституційний Суд України у системі органів контрольної влади».*
- ◆ *«Вплив Конституційного Суду України на процес законотворчості в Україні».*
- ◆ *«Конституційний Суд України як гарант дотримання конституційних принципів демократичної, правової держави».*
- ◆ *«Правові акти Конституційного Суду України як джерела сучасного конституційного права».*
- ◆ *«Суд як орган конституційного контролю (зарубіжний досвід)».*

Задача №1

Сто шістьдесят чотири народних депутатів України подали до Верховної Ради України проект закону України про внесення змін до Конституції України. Проектом насамперед передбачалося розширення прав і свобод людини та громадянина, що підлягають обмеженню, закріплених у ст. 64 Конституції України. Після реєстрації законопроекту в Апараті Верховної Ради України його було направлено до Конституційного Суду України для отримання висновку щодо відповідності даного законопроекту вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Що таке висновок Конституційного Суду України? Який Висновок повинен ухвалили орган конституційної юрисдикції, виходячи з вище викладених фактів

та обставин?

Задача №2

Президент України подав до Верховної Ради України законопроект про внесення змін до статей 86 та 87 Конституції України. Через 30 днів з моменту його реєстрації в Апараті Верховної Ради України, Конституційним Судом України було підготовлено висновок, що даний законопроект відповідає вимогам статей 157 і 158 Конституції України. Згодом під час обговорення його положень на пленарному засіданні Верховної Ради України, народні депутати України внесли до цього законопроекту низку змін.

Як Ви вважаєте, чи потрібний новий висновок Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України статтям 157 і 158 Конституції України? Чи все ж таки варто продовжувати його обговорення з наступним попереднім схваленням?

Задача №3

Сорок п'ять народних депутатів України звернулися з конституційним поданням до Конституційного Суду України про відповідність Конституції України (конституційність) Закону України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року. На думку народних депутатів України, заходи з очищення влади (люстрації), які мали та продовжують мати місце в Україні, грубо порушують низку важливих гарантій захисту прав і свобод людини та громадянина, які прямо визначені Конституцією України.

Скажіть будь-ласка, які саме гарантії захисту прав і свобод людини та громадянина мали на увазі народні депутати України? Спрогнозуйте рішення Конституційного Суду України, виходячи з вище викладених фактів та обставин.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
- ❖ Регламент Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року. *Вісник Конституційного суду України*. 2018. № 2. Стор. 14.

Спеціалізована література:

1. Railean P. Aportul curții constituționale la asigurarea constituționalității în statul de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 6, ч. 1. С. 10-15.
2. Railean P. Rolul și valoarea justiției constituționale în statul de drept. *Верховенство Права*. 2016. № 1 (33). С. 5-12.
3. Spanu I., Lupu C. Esența și menirea justiției constituționale într-un stat de drept. *Legea si Viata*. 2017. № 3, ч. 1. С. 18-23.
4. Алавердян Л. В. Конституционно-правовой характер решений Конституционного Суда и проблемы их осуществления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ереван, 2012. 30 с.
5. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21.
6. Багрій О. І. Авторитетність Конституційного Суду України як індикатор рівня конституційної правосвідомості та правової культури й засіб їх підвищення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 52-55.
7. Багрій О. І. Доктрина верховенства Конституції України (за матеріалами практики Конституційного Суду України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 16 с.
8. Бакірова І. О. Офіційне тлумачення Конституції та законів України як одна із форм забезпечення судового захисту прав людини і громадянина Конституційним Судом України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 52-63.
9. Баулін Ю. Принцип верховенства права у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 1. С. 18-27.
10. Бачинская О.-М. Применение принципа недискриминации в решениях Конституционного Суда Украины. *Legea si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 11-14.
11. Бірмонтієне Т. «Невидимі» поправки до Конституції: роль Конституційного суду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 223-238.
12. Бірюк Л. Науково-експертний висновок як засіб застосування доктринального тлумачення у рішеннях Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 33-39.
13. Богданевич Т. С. Тлумачення положень Європейської конвенції з прав людини та рішень Європейського суду з прав людини в діяльності Конституційного Суду України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 52-54.
14. Бринцев В. Д. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування: моногр. Харків: Право, 2013. 392 с.

15. Валькова А. І. Правова природа конституційного контролю та його місце в державно-правовому механізмі. *Право і суспільство*. 2015. № 3, ч. 2. С. 9-12.
16. Веніславський Ф. В. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в механізмі забезпечення стабільності конституційного ладу. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2. С. 61-69.
17. Гецько М. М. Інститут конституційної скарги як засіб захисту основних прав і свобод: порівняльно-правовий аналіз: моногр. Ужгород: Гельветика, 2015. 227 с.
18. Головін А. С. Права людини: інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України: моногр. Київ: Логос, 2012. 368 с.
19. Грабильніков А. В. Конституційна юстиція в Україні: до визначення поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 3-7.
20. Гультай М. М. Конституційна скарга у механізмі доступу до конституційного правосуддя: моногр. Харків: Право, 2013. 424 с.
21. Данко В. Й. Про дослідження природи та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 60-64.
22. Денькович О. І. Тлумачення кримінально-правових норм у рішеннях Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 19 с.
23. Дроздов О. В. Зупинення провадження у справі у зв'язку зі зверненням до Конституційного Суду України. *Право України*. 2001. № 2. С. 132-135.
24. Евсеев А. П. Психологія конституційного судопроизводства: моногр. Харків: Юрайт, 2013. 232 с.
25. Івановська А. М. Правові засади функціонування Конституційного Суду України: моногр. Хмельницький: ХУУП, 2013. 221 с.
26. Кадикало О. І. Офіційне тлумачення норм Конституції і законів конституційними судами (на прикладі України та країн СНД): дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 197 с.
27. Карелова Г. А. Кримінальна відповідальність в правових позиціях Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
28. Касмінін О. Актуальні питання захисту права на працю та права на соціальний захист громадян Конституційним Судом України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 123-131.
29. Клименко О. М. Вплив конституційної юрисдикції на розвиток статусу адвоката в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 2. С. 62-68.

30. Коваленко В. Конституційний Суд України як ключова інституція в механізмі гарантій прав і свобод людини в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 66-73.
31. Кожевников А. Ю. Конституційно-правове регулювання імунітетів в Україні (на прикладі глави держави, народних депутатів та суддів України): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 219 с.
32. Козюбра М. Теорія юридичної аргументації та її особливості в конституційному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 167-180.
33. Колюх В. Окрема думка судді Конституційного Суду України як засіб уникнення політичної відповідальності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5, ч. 2. С. 62-68.
34. Корейба І. В. Конституційний Суд України в системі органів правової охорони Конституції України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 236 с.
35. Кравец І. А. О правовой природе конституционной герменевтики. *Право и политика*. 2003. № 1. С. 15-20.
36. Кравчук В. М. Особливості конституційно-правового статусу суддів Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 109-112.
37. Кравчук К. Г. Акти Конституційного Суду України та їх правотворчий характер. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 51-54.
38. Кузнєцова Ю. Застосування міжнародних стандартів Конституційного Суду України: методологія та цільове призначення. *Юридичний журнал*. 2012. № 7-8 (121-122). С. 103-107.
39. Кузьменко О. В. Про вплив Конституційного Суду України на процес законотворчості в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 7. С. 132-134.
40. Куракін О. М. Методи контрольного процесу в органах внутрішніх справ України: питання теорії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 86-94.
41. Лемак В. В. Проблеми інституційної незалежності Конституційного Суду України: уроки європейського досвіду. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 113-117.
42. Малишев Б. В. Чи є рішення Конституційного Суду України судовими прецедентами? *Часопис Київського університету права*. 2007. № 3. С. 73-78.
43. Марцеляк О. В. Правова природа актів Конституційного Суду України та їх роль у розвитку науки конституційного права. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 118-121.

44. Матат А. В. Верховенство Конституції та захист прав людини як пріоритет діяльності Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 1. С. 186-194.
45. Мельник М., Різник С. Про межі конституційної юрисдикції та пряму дію норм Конституції України при здійсненні правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 149-159.
46. Мироненко О. М. Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика: моногр. Київ: ІДП ім. В. М. Корецького, 2011. 910 с.
47. Мішина Н. В. Проблеми доктринального супроводження розвитку конституційної юстиції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 122-126.
48. Моткова О. Право на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 49-59.
49. Мяловицька Н. А. Особливості законодавчого регулювання компетенції органів конституційного правосуддя в європейських державах. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 127-129.
50. Нелін О. І. Національна конституційна юстиція: тенденції та закономірності розвитку. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 11-16.
51. Нікольська О. В. Захист Конституційним Судом України прав і свобод людини та громадянина. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 9. С. 79-82.
52. Овчаренко В. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку в аспекті практики Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 74-93.
53. Омелян С. Гарантії реалізації принципу незалежності конституційного правосуддя у демократичних державах. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 1, ч. 2. С. 155-160.
54. Орзіх М. П. Міжнародна конференція з проблем конституціоналізму та конституційної юстиції. *Право України*. 2001. № 1. С. 21-28.
55. Остапенко В. В. Право власності у рішеннях Конституційного Суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 186-193.
56. Пелих Н. А. Конституційний Суд – гарант конституційного ладу в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 25-27.
57. Полховська І. К., Пахомова В. А. Проблемні аспекти виконання рішень Конституційного суду України. *Форум права*. 2016. № 3. С. 213-218.
58. Портнов А. В. Теоретичні основи формування конституційного судочинства в Україні: моногр. Київ: Логос, 2008. 155 с.

59. Приходько Х. Роль правових позицій Конституційного Суду України у становленні та розвитку доктрини конституційного процесу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 2. С. 43-54.
60. Різник С. В. Значення інституту окремої думки судді Конституційного Суду України для утвердження справедливого конституційного правосуддя. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 3. С. 59-67.
61. Різник С. Реформа конституційного правосуддя в Україні: сучасний етап. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 1. С. 159-164.
62. Савчак А. В. Дія закону в часі: теорія та правові позиції Конституційного Суду України. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 1. С. 64-67.
63. Савчин М. В. Конституційний Суд України і динаміка конституційного порядку. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 136-141.
64. Самсін І. Л. Про обрання голів Конституційного Суду України та Верховного Суду України. *Право України*. 2006. № 11. С. 3-4.
65. Селиванов А. А. Вопросы теории конституционного правосудия в Украине: моногр. Киев: Логос, 2010. 272 с.
66. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосуддя: моногр. Київ: Логос, 2012. 152 с.
67. Селіванов А. О. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні. Актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя: моногр. Київ: Логос, 2010. 276 с.
68. Селіванов А. О. Ухвали Конституційного Суду України та їх юрисдикційне призначення. *Право України*. 2015. № 4. С. 157-163.
69. Селіванов О. А. Конституційний судовий контроль за актами органів державної влади України: моногр. Київ: Парламентське вид-во, 2018. 182 с.
70. Синицин П. Практика Європейського Суду з прав людини як нормативно-ціннісний орієнтир у діяльності Конституційних Судів. *Evropský politický and law diskurz*. 2017. № 4, ч. 1. С. 54-59.
71. Синицин П. Практика конституційних судів щодо застосування рішень Європейського суду з прав людини: конкуренція правових позицій. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 157-162.
72. Сліденко І. Політизація конституційних судів: причини та наслідки. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 211-213.
73. Стеценко С. Г. Конституційний Суд України як суб'єкт формування державної політики у сфері охорони здоров'я. *Право України*. 2013. № 5. С. 287-293.
74. Тимченко І. А. Механізм конституційної юрисдикції в Україні: становлення і розвиток. *Право України*. 2010. № 6. С. 12-16.

75. Тихий В. П. Правова природа Конституційного Суду України, його повноваження, рішення та висновки. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 97-110.
76. Тишук Т. І. Конституційно-правовий аналіз форм реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 132-137.
77. Тишук Т. І. Процедура реалізації рішень Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 5. С. 38-45.
78. Ткачук А. П. Конституційний суд у механізмі захисту основних прав і свобод людини: модельний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 20 с.
79. Тупицький О. М. Еволюція індивідуального доступу до конституційного правосуддя: український досвід та загальноєвропейські тенденції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2017. № 2. С. 91-95.
80. Тупицький О. М. Забезпечення виконання органами державної влади рішень Конституційного Суду України: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2014. № 2. С. 101-110.
81. Тупицький О. М. Конституційний і Верховний суди України та співвідношення їхніх правових позицій в аспекті здійснення інтерпретаційних функцій. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 2-3. С. 194-202.
82. Тупицький О. М. Повноваження Конституційного Суду України та ефективність національних засобів індивідуального доступу до конституційного правосуддя. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 208-210.
83. Туркина И. Е. Место и роль конституционно-судебной ветви власти в демократическом политическом процессе: дис. ... канд. полит. наук. Севастополь, 2004. 221 с.
84. Федик С. Є. Особливості тлумачення юридичних норм щодо прав людини (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 20 с.
85. Хрестова Г. О. Юридична природа актів Конституційного Суду України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 20 с.
86. Чебан В. І. Конституційно-правовий статус суддів в Україні та державах Східної Європи (порівняльно-правовий аналіз): дис. ... канд. юрид. наук. Чернівці, 2011. 240 с.

87. Черняк Є. В. Роль органів конституційної юстиції в процесі внесення змін до Основних законів (Конституцій). *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 4-5. С. 42-51.
88. Чистоколяний Я. В. Європейські стандарти й критерії інституціональної незалежності конституційної юстиції та Конституційний суд України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. С. 44-47.
89. Чистякова Ю. В. Тлумачення норм права конституційним судом України в контексті досвіду інших правових систем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 26-29.
90. Шаповал В. М. Про генезу конституційного контролю: історико-правовий аспект проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2. С. 104-108.
91. Шаповал В. М. Суд як орган конституційного контролю (із зарубіжного досвіду). *Вісник Конституційного Суду України*. 2005. № 6. С. 20-34.
92. Шаптала Н. К. Викладення резолютивної частини рішення Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 4-5. С. 202-213.
93. Швець Ю. Ю. Роль Конституційного суду в захисті права особи на охорону здоров'я. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 5. С. 36-39.
94. Шемшученко Ю. С. Доктринальні проблеми забезпечення верховенства права в процесі конституційної й судово-правової реформи в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1 С. 46-52.
95. Щербанюк О. Удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності Конституційного Суду України як шлях до формування європейської моделі конституційного судочинства. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016. № 6. С. 187-197.
96. Яковлев А. А. Конституційний Суд України і його роль у конституційному процесі: досвід доби незалежності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 47-58.

ТЕМА 14. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Історія становлення і розвитку системи місцевого самоврядування.
2. Міжнародно-правова регламентація питань організації питань місцевого самоврядування. Європейська Хартія місцевого самоврядування.
3. Сучасні моделі місцевого самоврядування. Конституційне закріплення моделі місцевого самоврядування в Україні.
4. Поняття місцевого самоврядування.
5. Правові основи і система місцевого самоврядування:
  - повноваження місцевого самоврядування;
  - система місцевого самоврядування;
  - матеріальна і фінансова основа місцевого самоврядування;
  - гарантії місцевого самоврядування.
6. Рішення органів місцевого самоврядування: порядок прийняття та юридична сила. Припинення дії та відміна актів органів місцевого самоврядування.
7. Судовий захист прав місцевого самоврядування.
8. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в ході адміністративної реформи.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Розгляд цієї теми передбачає загальний огляд історичних аспектів становлення і розвитку системи місцевого самоврядування. Тобто дослідження історичних періодів і правових актів, які характеризують процес формування місцевого самоврядування як сучасне конституційно-правове явище. Передбачається аналіз розвитку інституту місцевого самоврядування як в Україні, так і у світовій практиці. Необхідно звернути увагу на формування його моделей в різні історичні періоди в процесі трансформації та розвитку; а також, приділити особливу увагу до вивчення матеріалу щодо Магдебурзького права.

Аналіз міжнародно-правових актів з питань організації та здійснення місцевого самоврядування дозволить уявити об'єктивну картину щодо міжнародно-правових стандартів інституту місцевого самоврядування. В рамках цього аспекту необхідно розглянути структуру та зміст таких міжнародних документів як Європейська хартія місцевого самоврядування, Всесвітня Декларація про місцеве самоврядування, Європейська Декларація прав міст, Європейська Хартія міст, Хартія конгресу місцевих і регіональних влад Європи.

Важливим питанням є сучасний конституційно-правовий статус місцевого самоврядування в зарубіжних країнах, тобто його сучасні моделі та їх конституційно-правова регламентація. В цьому питанні потрібно охарактеризувати основні системи місцевого самоврядування, а саме: англо-американську (англосаксонську), континентальну (романо-германську або європейську), іберійську та радянську системи.

Розділ XI Конституції України «Місцеве самоврядування» регламентує основоположні засади місцевого самоврядування – однієї з найважливіших ознак демократичної держави. Місцеве самоврядування, його гарантування з боку Української держави є не тільки правом територіальної громади, а й принципом засад конституційного ладу України. Це знайшло своє закріплення у ст. 7 Конституції України.

Аналіз конституційно-правового інституту місцевого самоврядування передбачає визначення поняття та сутності місцевого самоврядування. Необхідно зауважити, що для того, щоб зрозуміти правову природу місцевого самоврядування, передусім необхідно розглянути наукову, теоретичну, концептуальну точку зору. Тобто це дві основні теорії місцевого самоврядування, які не тільки продовжують існувати в науці конституційного права, а й впливають на практику державотворення, у тому числі в Україні – державницька і громадівська теорії та їх модифікації. А також, це питання передбачає визначення юридичного змісту місцевого самоврядування згідно з Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Місцеве самоврядування слід розглянути як певну систему та виділити основні елементи цієї системи. Передбачається дворівневий розгляд правових основ та системи місцевого самоврядування. На першому рівні – визначення місцевого самоврядування як цілого (поняття, принципи та повноваження); на другому рівні – як сукупність певних елементів (конституційно-правова характеристика кожного з них: поняття, структура, особливості та повноваження). Розкриваючи конституційно-правовий статус суб'єктів місцевого самоврядування, слід зупинитись на характеристиці територіальних громад як одного з основних суб'єктів, а також органах самоорганізації населення.

Необхідно звернути увагу на організаційно-правовий та матеріально-фінансовий аспекти місцевого самоврядування, які є критеріями його самостійності (автономії) – наявність у його органів власних повноважень. Окрему увагу потрібно приділити формуванню бюджету органів місцевого самоврядування.

Аналіз вищезазначених теоретичних та практичних аспектів місцевого самоврядування, його компетенції потребує всебічного розгляду структури та змісту Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві

державні адміністрації», «Про ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування», «Про місцеві вибори», інших конституційно-правових актів та відомих фундаментальних наукових праць українських вчених в сфері місцевого самоврядування.

Розгляд правової природи рішень органів місцевого самоврядування, передбачає визначення їх поняття, видів та змісту. Необхідно розглянути порядок прийняття цих рішень, тобто визначити форму та процедуру прийняття цих рішень відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Важливим аспектом в цьому питанні є дія рішень органів місцевого самоврядування; їх дія за колом осіб, у часі та просторі. Наступний аспект – це умови і процедура припинення дії рішень.

Особливо актуальним питанням на сучасному етапі становлення демократичної правової Української держави є перспективи розвитку та вдосконалення конституційно-правового статусу органів місцевого самоврядування. Пропонується аналіз пріоритетних напрямів розвитку місцевого самоврядування в Україні, порівняльний аналіз його конституційно-правового статусу до прийняття Конституції 1996 з його конституційно-правовою регламентацією згідно з чинними законодавчими актами на сьогоднішній день; слід виділити основні сучасні проблеми місцевого самоврядування (наприклад, проблема комуналізації тощо).

Дайте визначення наступних понять:

місцеве самоврядування, англо-американська (англосаксонська) система, континентальна (романо-германська або європейська) система, іберійська система, радянська система (система рад та їх виконавчих комітетів), магдебурзьке право, державницька теорія місцевого самоврядування, громадівська теорія місцевого самоврядування, теорія муніципального дуалізму, демократична децентралізація, адміністративна децентралізація, місцевий референдум, місцеві вибори, система місцевого самоврядування, територіальна громада, представницький орган місцевого самоврядування, районні ради, обласні ради, загальний склад ради, правомочний склад ради, виконавчі органи рад, органи самоорганізації населення, посадова особа місцевого самоврядування, служба в органах місцевого самоврядування, делеговані повноваження, право комунальної власності, місцевий бюджет, місцеві податки, місцеві збори.

Скласти схеми:

- ✓ Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні.
- ✓ Гарантії місцевого самоврядування.
- ✓ Функції територіальних громад.
- ✓ Сучасні моделі місцевого самоврядування.
- ✓ Припинення дії та відміна актів органів місцевого самоврядування.
- ✓ Перспективи розвитку місцевого самоврядування в ході адміністративної реформи.

Тематика рефератів:

- ◆ «Питання кодифікації законодавства про місцеве самоврядування».
- ◆ «Пріоритетні напрями розвитку місцевого самоврядування в Україні».
- ◆ «Процес формування місцевого самоврядування як сучасного конституційно-правового явища».
- ◆ «Сучасний конституційно-правовий статус місцевого самоврядування в зарубіжних країнах».
- ◆ «Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні».
- ◆ «Статут територіальної громади як засіб реалізації конституційного права громадян на участь у місцевому самоврядуванні».
- ◆ «Місцевий уповноважений з прав територіальної громади в механізмі захисту прав людини».
- ◆ «Організаційно-господарські повноваження органів місцевого самоврядування: проблеми теорії та практики».

Задача №1

Депутат міської ради Р. звернувся до місцевого суду з адміністративним позовом проти міської ради. У позові депутат обґрунтовує і доводить незаконність деяких рішень міської ради і просить визнати їх незаконними.

Суд, вирішуючи питання про прийняття позову до розгляду, дійшов висновку, що депутат міської ради є неналежним суб'єктом звернення до суду і не має таких повноважень, як звернення до суду для визнання рішення органу місцевого самоврядування незаконним.

Суд відмовив депутату Р. у порушенні провадження у справі за його позовом і зазначив, що тільки за умови отримання депутатом Р. довіреностей від всіх виборців, що голосували за список партії, за яким його було обрано депутатом, і подання їх до суду можливо порушити провадження за його позовом.

Проаналізуйте повноваження депутатів місцевих рад у сфері захисту прав і законних інтересів виборців.

Чи вірно вчинив суд в цьому випадку?

Задача №2

Селищна рада більшістю голосів прийняла рішення про проведення місцевого референдуму з питання отримання селищем статусу міста районного значення. Цей референдум відбувся, і жителями селища ради було схвалене.

На підставі рішення селищної комісії по проведенню референдуму за розпорядженням Голови Верховної Ради України внесено зміни до Реєстру населених пунктів України.

Прокоментуйте ці рішення.

Дайте правову оцінку цим діям.

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
- ❖ Про проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради УРСР від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
- ❖ Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 39. Ст. 1418.
- ❖ Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 5 листопада 1992 року. *Офіційний вісник України*. 2006. № 50. Ст. 3381.
- ❖ Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
- ❖ Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 38. Ст. 534.
- ❖ Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон від 05 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.
- ❖ Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190.
- ❖ Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 3 лютого 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 87.
- ❖ Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

- ❖ Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29 листопада 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 78.
- ❖ Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
- ❖ Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
- ❖ Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34 ст. 1167.
- ❖ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 33. Ст. 175.
- ❖ Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
- ❖ Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.
- ❖ Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 193-195.
- ❖ Про День місцевого самоврядування: Указ Президента України від 25 листопада 2000 року. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 145.
- ❖ Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні: Указ Президента України від 30 серпня 2001 року (зі змінами і допов.). *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2002. № 10: Місцеве самоврядування в Україні. С. 86-87.

Спеціалізована література:

1. Kuzmenko N. Legal effects of unlawful local government acts. *Leges si Viata*. 2017. № 8, ч. 2. С. 81-86.
2. Алексєєв В. М. Власність територіальних громад в Україні: шляхи розвитку: моногр. Чернівці: Технодрук, 2007. 335 с.
3. Артеменко А. Г. Місцеве самоврядування в Україні: євроінтеграційний шлях: моногр. Київ: Рідна мова, 2016. 805 с.

4. Артеменко І. Органи місцевого самоуправління як учасники адміністративного судопроизводства в Україні: питання сьогодняшнього дня. *Leges si Viata*. 2016. № 10, ч. 1. С. 3-7.
5. Артеменко І. А. Види адміністративно-процесуальних відносин за участю органів місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 6. С. 43-47.
6. Атаманчук Н. І. Місцеві податки і збори України: сучасний стан та перспективи реформування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 31. С. 102-105.
7. Баймуратов М. О. Європейські стандарти регіонального самоврядування: актуальні питання конституційно-правового забезпечення в Україні: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 215 с.
8. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: моногр. / Заг. ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Ін Юре, 2003. 511 с.
9. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: моногр. Київ: Юридична думка, 2010. 653 с.
10. Батанов О. В., Бесчастний В. М., Делія Ю. В. Правові акти місцевого самоврядування: нариси про юридичну природу: моногр. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. 234 с.
11. Батанов О. Конституційне забезпечення організації місцевого самоврядування в Україні: проблеми формування та шляхи розвитку. *Право України*. 2016. № 6. С. 60-69.
12. Батечко А. І. Організація управління конфліктами в органах місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 30-33.
13. Бедний О. Адміністративно-правове регулювання створення посади та визначення посадових повноважень в органах місцевого самоврядування. *Evropský politický and law diskurz*. 2016. № 3, ч. 5. С. 57-62.
14. Беззубко Л. В., Стойка А. В. Взаємодія органів місцевого самоврядування і громадськості: моногр. Донецьк: Норд-компьютер, 2006. 204 с.
15. Белец Ж. А. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: моногр. Київ: Рідна мова, 2016. 742 с.
16. Березовська С. В. Правове регулювання фінансової діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2014. 24 с.
17. Бідей О. Колізійність імплементації Європейської хартії місцевого самоврядування в національне законодавство України. *Право України*. 2008. № 11. С.103-108.
18. Бодак Н. Местное управление и местное самоуправление в государствах Восточной Европы. *Leges si Viata*. 2016. № 4, ч. 2. С. 5-9.

19. Борденюк В. Сільський, селищний, міський голова у механізмі здійснення місцевого самоврядування: конституційно-правові аспекти. *Право України*. 2011. № 2. С. 208-215.
20. Бурбика В. О. Адміністративно-правові засади взаємодії органів місцевого самоврядування з правоохоронними органами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 20 с.
21. Васильєв Є. О. Роль органів місцевого самоврядування України у створенні локальної системи зовнішньоекономічної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 21 с.
22. Віліжінський В. М. Реформування системи місцевого самоврядування в Україні з урахуванням національних традицій врядування: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2016. 180 с.
23. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
24. Волошина Я. Нормативно-правовые акты местного самоуправления: понятие и особенности. *Leges si Viata*. 2018. № 4, ч. 2. С. 22-25.
25. Георгиевский Ю. Нормативные способы и модели установления компетенции органов государственной власти и органов местного самоуправления. *Leges si Viata*. 2016. № 8, ч. 2. С. 30-33.
26. Гілін Є. О. Адміністративно-правові основи впровадження інноваційних технологій управління в діяльність органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
27. Гілін Є. Розвиток управління діяльністю органів місцевого самоврядування та запровадження у нього інноваційних технологій після набуття Україною статусу незалежної держави. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2017. № 1, ч. 1. С. 27-31.
28. Гладій В. І. Місцеве самоврядування як ресурс політики євроінтеграції: досвід Вишеградської групи та перспективи для України: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2016. 20 с.
29. Горащенко О. М. Роль інституту глави держави у становленні та формуванні місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 20 с.
30. Гришко Р. Ю. Реформування місцевого самоврядування в Україні у напрямку децентралізації управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2017. 20 с.
31. Грищенко І. М. Феномен лідерства в системі місцевого самоврядування: теорія, методологія, практика: моногр. Київ: НАДУ, 2016. 319 с.

32. Гудзь І. Г., Шамрук М. Ю. Особливості адміністративного правового регулювання діяльності органів місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 198-200.
33. Гулевська С. Ф. Роль органів місцевого самоврядування у забезпеченні соціальних прав громадян: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2012. 215 с.
34. Гуренко М. А. Інвестиційні договори за участю органів державної влади та органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 18 с.
35. Дацко Ю. С. Участь органів місцевого самоврядування в цивільному процесі для захисту прав, свобод та інтересів інших осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
36. Делія Ю. В., Погорілко В. Ф. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: моногр. Донецьк: ДЮІ МВС при ДНУ, 2004. 277 с.
37. Дорохін Д. В. Проблема визначення фінансової основи місцевого самоврядування в Європейській хартії місцевого самоврядування. *Юридична Україна*. 2007. № 1. С. 35-39.
38. Дробуш І. В. Децентралізація та субсидіарність як необхідні умови реалізації соціальних прав територіальних громад на місцевому рівні. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2014. № 3. С. 50-55.
39. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні та конституційно-правові проблеми її реалізації: моногр. Рівне: Овід, 2015. 536 с.
40. Дубняк М. В. Правове регулювання інформаційної взаємодії у місцевому самоврядуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
41. Емельяненко К. Сравнительный анализ полномочий органов местного самоуправления нижнего уровня Украины и Республики Казахстан. *Leges et Viata*. 2017. № 6, ч. 2. С. 40-44.
42. Єлісеєва І. О. Конституційний дуалізм місцевого самоврядування в Україні. *Форум права*. 2017. № 2. С. 52-58.
43. Ємельяненко К. О. Трансформація повноважень органів місцевого самоврядування в процесі їх реформування. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 269-283.
44. Журавель Я. В. Щодо питання про участь негромадян у здійсненні місцевого самоврядування в Україні. *Право України*. 2006. № 8. С. 75-78.
45. Записний Д. Ю. Надання адміністративних послуг в умовах реформування місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2016. 20 с.

46. Іванова А. М. Фіскальна консолідація в умовах децентралізації бюджетних повноважень: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
47. Калиновська Т. О. Вимоги легітимності нормативно-правових актів місцевих рад. *Право України*. 2010. № 12. С. 283-287.
48. Калінкін А. С. Місцеве самоврядування як форма втілення конституційної децентралізації: проблеми визначення та інтерпретації. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 315-325.
49. Камінська Н. В. Європейська система місцевого і регіонального самоврядування (міжнародно-правові засади становлення, функціонування та розвитку): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2014. 37 с.
50. Келемен М. І. Участь громадськості у проведенні екологічної експертизи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 326-362.
51. Кіріка Д. В. Вплив місцевого самоврядування на демократичну трансформацію державної влади в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 32-36.
52. Коваль В. В. Щодо законодавчого врегулювання статусу сільських селищних міських голів. *Право України*. 2000. № 1. С. 44-46.
53. Ковріга О. Відповідальність органів місцевого самоврядування за неправомірні дії. *Право України*. 2001. № 2. С. 57-59.
54. Колтун В. С. Темпоральна парадигма діяльності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2015. 36 с.
55. Комиссаров С. Международно-правовое обеспечение деятельности местной (муниципальной) полиции в Украине. *Leges et Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 94-98.
56. Кондратинский. Модель формирования гражданских компетентностей территориальных общин. *Leges et Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 63-66.
57. Кондрацька Н. М. Місцеве самоврядування в Україні: конституційна модель системно-структурної організації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
58. Короєд С. О. Договірне регулювання делегованих повноважень в динаміці правовідносин при здійсненні місцевої публічної влади. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 160-173.
59. Кошіль Н. М. Кодифікація в статутах актів місцевих рад із питання участі населення в здійсненні місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 16-19.
60. Кравченко Т. А. Формування системи місцевого самоврядування в сільській місцевості: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Запоріжжя, 2013. 40 с.
61. Кравчук В. М. Громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: проблеми ефективності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 16-20.

62. Кравчук М. Ю. Правовий аналіз етапів становлення і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 67-69.
63. Крипак А. Правовое обеспечение реализации публичной политики формирования самостоятельных территориальных громад в Украине. *Leges si Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 76-79.
64. Кузьменко Н. О. Рішення органів місцевого самоврядування в механізмі правового регулювання земельних відносин: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
65. Курусь Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 20 с.
66. Курчин О. Г. Містобудівна діяльність як сфера муніципально-правового вимірювання. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2016. № 71. С. 230-257.
67. Куц Ю. О. Територіальна громада: управління розвитком: моногр. Харків: Константа, 2013. 540 с.
68. Кушніренко О. Права іноземців на участь у місцевому самоврядуванні. *Віче*. 2003. № 4. С. 78-79.
69. Ладиченко В. В. Особливості правового регулювання місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. С. 32-34.
70. Лихачов С. В. Діяльність органів внутрішніх справ та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення громадської безпеки: теорія та практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2010. 38 с.
71. Літвінова О. Судовий захист прав органів місцевого самоврядування як одна з найважливіших гарантій місцевого самоврядування. *Право України*. 2010. № 12. С. 272-278.
72. Любченко П. Засоби масової інформації як структурний елемент громадянського суспільства та їх вплив на місцеве самоврядування. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 68-77.
73. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства: моногр. Харків: Одісей, 2006. 352 с.
74. Марынин А. Коммуна как первичный территориальный коллектив в системе местного самоуправления Французской Республики. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 125-128.
75. Мельник А. Г. Компетенція органів місцевого самоврядування первинного рівня в сфері регулювання земельних відносин: конституційно-правовий аспект: моногр. Ужгород: Гельветика, 2016. 207 с.

76. Молчанова Ю. Институт местного референдума: опыт зарубежных стран, перспективы для Украины. *Leges et Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 62-65.
77. Мусєєв М. С. Управління органами місцевого самоврядування інфраструктурним розвитком міста обласного значення: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2015. 20 с.
78. Мусієнко О. П. Адміністративно-правові заходи запобігання та протидії корупції в органах виконавчої влади і місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 22 с.
79. Наумова К. І. Правові акти органів і посадових осіб місцевого самоврядування в системі джерел муніципального права в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
80. Нікулін В. А. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування з питань реклами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 18 с.
81. Новак А. О. Конституційно-правове регулювання здійснення органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
82. Падалко В. Служба в органах місцевого самоврядування в Україні: концептуальні проблеми теорії та практики. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 1. С. 117-122.
83. Панасюк С. А. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та актуальні проблеми їх імплементації в законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2015. 20 с.
84. Петришин О. О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз: моногр. Харків: Право, 2014. 189 с.
85. Петрученко К. І. Нормативно-правові акти місцевого самоврядування як джерело права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 18 с.
86. Піонтковська О. О. Проблематика процесу децентралізації державної влади і розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Журнал східноєвропейського права*. 2018. № 46. С. 207-216.
87. Полякова К. Органы местного самоуправления как участники имущественно-хозяйственных отношений. *Leges et Viata*. 2018. № 2, ч. 2. С. 81-84.
88. Полякова Ю. О. Громадські ради як консультативно-дорадчі органи при Президенті України. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 136-144.
89. Потіп М. М. Розмежування компетенції органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування: моногр. Дніпро: Середняк Т. К., 2015. 186 с.

90. Присяжнюк И. Электронное декларирование лицами, уполномоченными на исполнение функций государства или местного самоуправления, и право на приватность: проблемы соотношения. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 3. С. 142-146.
91. Рум'янцев Ю. В. Концептуально-методологічні засади протидії вчиненню корупційних правопорушень службовцями органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 20 с.
92. Рушак І. Я. Органи місцевого самоврядування та їх посадові особи як учасники адміністративного судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
93. Сидор М. Я. Адміністративно-правові аспекти взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування: моногр. Львів: Ліга Прес, 2016. 191 с.
94. Сидоренко Н. О. Органи місцевого самоврядування України як суб'єкти міжнародного співробітництва в умовах європейської інтеграції: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2014. 20 с.
95. Сидорчук Л. А. Розуміння сутності охорони громадського порядку органами місцевого самоврядування. *Правові системи*. 2016. № 1-2. С. 16-25.
96. Скрипнюк О. Особливості здійснення місцевого самоврядування та виконавчої влади в місті Києві: питання теорії і практики. *Юридична Україна*. 2012. № 12. С. 14-21.
97. Слободяник Т. Н. Муніципально-правова відповідальність сільського, селищного та міського голови в Україні. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 29-33.
98. Смоляр О. А. Державний та громадський контроль у сфері місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 20 с.
99. Собченко Л. Проблеми функціонування органів самоорганізації населення та їх взаємодії з органами місцевого самоврядування: моногр. Київ: К.І.С., 2014. 173 с.
100. Соляник К. Є. Правова форма діяльності органу публічної влади як джерело муніципального права. *Вісник Національної академії наук України*. 2016. № 1. С. 92-99.
101. Сьох К. Я. Конституційне право громадян на службу в органах місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2015. 20 с.
102. Третяк С. М. Створення ефективних і прозорих органів місцевого самоврядування в процесі розбудови українського громадянського суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 24-27.
103. Труфен А. О. Місцеві фінанси в сучасних умовах проведення бюджетної децентралізації в Україні: моногр. Запоріжжя: КПУ, 2016. 328 с.

104. Тулик І. І. Основні повноваження органів державної влади у сфері місцевого самоврядування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 1. С. 85-87.
105. Тупіцин В. М. Організаційне забезпечення діяльності представницького органу місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2015. 20 с.
106. Упоров І. В., Грицай В. В. Полномочия депутата представительного органа муниципального образования: проблемы правового регулирования и реализации: моногр. Москва: Юрлитинформ, 2016. 199 с.
107. Утченко К. Ю. Актуальні зміни до Основного Закону України: в контексті децентралізації влади. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 8. С. 72-80.
108. Фролов О. О. Принцип державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування в Україні: конституційно-правове регулювання і практика реалізації: моногр. Харків: Юрайт, 2014. 188 с.
109. Хоменко В. О. Інструменти діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 18 с.
110. Хохленко О. Адміністративно-правові засади організації місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 12. С. 30-31.
111. Чапля О. В. Організаційно-правова форма місцевого самоврядування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 1. С. 82-85.
112. Чеботарев Г. Н., Иванова К. А. Общественные инициативы как компонент гражданского общества: моногр. Тюмень: Вектор Бук, 2015. 123 с.
113. Чорнолуцький Р. В. Нормотворчість органів місцевого самоврядування: теологічні домінанти, що базуються на екзистенційних інтересах територіальної громади. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 5. С. 46-52.
114. Шаталова О. М. Управління професійною адаптацією посадових осіб місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2018. 20 с.
115. Шушулкова В. Д. Організаційно-правове регулювання діяльності адміністративних комісій при виконавчих органах місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 20 с.
116. Яценко М. А. Ефективність діяльності органів місцевого самоврядування: моногр. Одеса: Фенікс, 2013. 102 с.

ТЕМА 15. ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Поняття, принципи та система територіального устрою України.
2. Конституційне закріплення форми державного устрою як відносно децентралізованої унітарної держави.
3. Система адміністративно-територіального устрою.
4. Види адміністративно-територіальних одиниць.
5. Автономія: поняття та види:
  - територіальна;
  - екстериторіальна.
6. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України.
7. Основи конституційного статусу Автономної Республіки Крим. Самоврядні повноваження Автономної Республіки Крим. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: компетенція та організація роботи. Рада Міністрів Автономної Республіки Крим: склад та повноваження. Представництво Президента України. Взаємодія органів державної влади Автономної Республіки Крим.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Територія є матеріальною основою утворення, функціонування та розвитку будь-якої держави. Межі сучасної України визначаються державним кордоном, встановленим відповідно до Закону України «Про Державний кордон України» від 4 листопада 1991 р. Розгляд правової природи територіального устрою України передбачає визначення поняття територіального устрою у широкому та вузькому розумінні.

Разом з поняттям «територіальний устрій» у правовій літературі зустрічається термін «національно-державний устрій» – співвідношення цих понять потребує правового аналізу.

Система конституційного права України включає конституційно-правовий інститут політико-територіальної організації держави. Україна самостійно визначає механізм поділу її території на певні частини і співвідношення влади між ними. Українська держава здійснює верховенство на всій своїй території, яка в межах існуючих кордонів є недоторканою і не може бути змінена і використана без її згоди. Пропонується визначити юридичний зміст, структуру та елементи цього інституту.

Розділ IX Конституції України «Територіальний устрій України» визначає основні засади територіального устрою. Відповідно до положень цього розділу необхідно охарактеризувати систему територіального устрою, вказати її структурні елементи.

Ст. 2 Конституції України закріплює форму державного устрою України, яка має певні особливості. Змістом цих особливостей є ознаки України як унітарної держави.

Ст. 133 Конституції України закріплює систему адміністративно-територіального устрою України. На підставі цього конституційного положення потрібно визначити поняття адміністративно-територіального устрою та його складових – адміністративно-територіальних одиниць. Необхідно виявити принципи, які покладені в основу побудови системи адміністративно-територіального устрою. Важливого значення набуває і виявлення чинників, що визначають адміністративно-територіальний поділ України.

За соціально-територіальними ознаками адміністративно-територіальні одиниці поділяються на певні види. Слід визначити поняття видів адміністративно-територіальних одиниць та порядок їх створення і ліквідації відповідними уповноваженими органами.

Однією з особливостей територіального устрою України є наявність автономної одиниці – Автономної Республіки Крим. У зв'язку з цим передбачається аналіз теоретичних аспектів автономії як конституційно-правового явища. Потребує визначення поняття автономії та її видів.

Розділ X Конституції України, Конституція Автономної Республіки Крим, Закони України «Про статус Автономної Республіки Крим», «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» та інші акти національного законодавства визначають конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим.

Відповідно до положень вищезазначених конституційно-правових актів передбачається визначення обсягу повноважень Автономної Республіки Крим, системи органів автономії та їх компетенцію. Важливо зосередити увагу на розгляді питань взаємодії органів державної влади та органів Автономної Республіки Крим.

Дайте визначення наступних понять:

територіальний устрій України, державний устрій, форма державного устрою України, національно-державний устрій, територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут, принципи територіального устрою України, унітарна держава, проста унітарна держава, складна унітарна держава, централізована унітарна держава, децентралізована унітарна держава, відносно децентралізована унітарна держава, територія держави, адміністративно-територіальний устрій, система адміністративно-

територіального устрою України, принципи адміністративно-територіального устрою, адміністративно-територіальна одиниця, населені пункти, села, селища, міста районного значення, міста республіканського та обласного значення, міста зі спеціальним статусом, район у містах, регіони, область, район, сільський округ, селищний округ, автономія, персональна автономія, корпоративна автономія, національно-територіальна (територіальна) автономія, екстериторіальна автономія, політична автономія, адміністративно-національна автономія, автономна республіка, автономна область, автономний округ, Автономна Республіка Крим.

Скласти схеми:

- ✓ Система адміністративно-територіального устрою України.
- ✓ Конституційно-правове регулювання адміністративно-правового устрою України.
- ✓ Види адміністративно-територіальних одиниць.
- ✓ Автономія: поняття та види.
- ✓ Самоврядні повноваження Автономної Республіки Крим.
- ✓ Рада Міністрів Автономної Республіки Крим: склад та повноваження.

Тематика рефератів:

- ◆ «Особливості конституційно-правового статусу міст Києва та Севастополя».
- ◆ «Співвідношення понять «територіальний устрій» та «національно-державний устрій».
- ◆ «Правові аспекти реформування адміністративно-територіального устрою сільського району в Україні».
- ◆ «Вплив парламенту України на визначення територіального устрою».
- ◆ «Проблеми співвідношення національних і територіальних чинників в організації держави».
- ◆ «Взаємодія органів державної влади та органів Автономної Республіки Крим».
- ◆ «Територіальна автономія як форма децентралізації державної влади».
- ◆ «Конституційно-правові засади національно-культурної автономії національних меншин в Україні».
- ◆ «Проблеми співвідношення національних і територіальних чинників в організації держави».

Задача №1

Веснянська районна у місті К. рада прийняла рішення про проведення референдуму з питання про збереження у складі міста К. Веснянського р-ну та відповідних органів місцевого самоврядування. Мешканці району на референдумі одностайно підтримали це. Через три місяці після проведення заходу міська рада ухвалила рішення про ліквідацію районного поділу в місті та неутворення, після завершення повноважень діючих районних рад, цих представницьких органів місцевого самоврядування. Згадане рішення міської ради було оскаржене депутатами Шевченківської районної ради до окружного адміністративного суду.

Розкрийте особливості таких територіальних одиниць, як райони у містах (порядок їх утворення та ліквідації, систему органів влади тощо). Проаналізуйте рішення районної та міської рад, а також районного референдуму. Наведіть і обґрунтуйте своє бачення того, яким має бути рішення адміністративного суду у цій справі.

Задача №2

Кабінет Міністрів України звернувся до Верховної Ради України із законопроектом «Про затвердження зміни до Конституції Автономної Республіки Крим» (щодо строку повноважень депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим), яким запропонував збільшити строк повноважень депутатів Автономної Республіки Крим з чотирьох до п'яти років.

Строк повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим, крім Конституції Автономної Республіки Крим, визначається і Законом України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим».

Чи можна змінити Закон України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим», не вносячи змін до Конституції Автономної Республіки Крим (у частині строку повноважень депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим)?

Вкажіть порядок внесення змін до Конституції Автономної Республіки Крим. Чи має право Верховна Рада Автономної Республіки Крим ініціювати внесення змін до Закону України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим»?

Який із зазначених актів (Закон України «Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим» чи Конституція Автономної Республіки Крим) має вищу юридичну силу? Чи однакова їх юридична сила?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 28. Ст. 532).
- ❖ Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 15.
- ❖ Про Автономну Республіку Крим: Закон України від 17 березня 1995 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 11. Ст. 69.
- ❖ Про Верховну Раду Автономної Республіки Крим: Закон України від 10 лютого 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 29. Ст. 191.
- ❖ Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим: Закон України від 23 грудня 1998 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.
- ❖ Про столицю України місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 11. Ст. 79.
- ❖ Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 37-38. Ст. 366.

Спеціалізована література:

1. Адамович С. В. Спроби реформування адміністративно-територіального устрою в Україні (1990-2012 рр.). *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2013. № 3. С. 9-20.
2. Андрейцев В. И. Реализация принципа территориальности в формировании и становлении государственности: правовые проблемы. *Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2005. № 65-66. С. 62-67.
3. Ачімовіч Д. Т. Конституційно-правовий статус національних меншин (колективів) у державах-членах ЄС та державах, асоційованих з ЄС: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
4. Балдинюк В. М. Державне регулювання розвитку сільських територій адміністративного району: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 212 с.
5. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні. моногр. Київ: Ін Юре, 2003. 512 с.
6. Батанов О. Конституційно-правові проблеми територіального устрою України: доктринальні та прикладні аспекти. *Право України*. 2014. № 9. С. 11-21.

7. Богатир В. В. Сутність форми державного устрою як соціально-правового явища. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 3 (101). С. 12-18.
8. Бондар М. Територія як конституційна цінність: поєднання публічно-владних та приватно-особистісних засад. *Право України*. 2014. № 9. С. 22-31.
9. Борденюк В. Територіальна автономія як форма децентралізації державної влади: конституційно-правовий аспект. *Юридична Україна*. 2004. № 11. С. 8-20.
10. Бровко О. В. Необхідність трансформації адміністративно-територіального устрою в Україні. *Вісник Національного університету «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого»*. 2015. № 3. С. 283-284.
11. Верещук І. А. Адміністративно-територіальний устрій України як територіальна основа місцевого самоврядування. *Економіка та держава*. 2010. № 8. С. 77-79.
12. Верменич Я. В., Андрощук О. Зміни адміністративно-територіального устрою України ХХ-ХХІ ст.: моногр. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2014. 181 с.
13. Власюк О. С. Стан і проблеми реформування адміністративно-територіального устрою України. *Регіональна економіка*. 2015. № 3. С. 16-23.
14. Возняк Г. В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2018. 40 с.
15. Гетьман А. Б. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. № 2. С. 175-180.
16. Гончаренко В. Статус Української СРР за першою Конституцією Союзу РСР. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 57-65.
17. Гречко О. Територіальний устрій України як конституційно-правовий інститут: сутність, структура і зміст. *Юридична Україна*. 2015. № 6. С. 17-23.
18. Губань Р. Питання адміністративно-територіального устрою України в рішеннях Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 4. С. 80-90.
19. Дармостук И. Пришествие старост. Административно-территориальная реформа полностью разрушит существующую вертикаль власти. *Деловая столица*. 2005. № 25. С. 1-26.
20. Дейч Б. Модель влади в автономії концептуально відрізняється від встановленої в державі. 2006. № 1. С. 49-51.

21. Дністрянський М. Адміністративно-територіальний устрій України: політико-географічні проблеми функціонування та можливості оптимізації. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Географічні науки. 2013. № 6. С. 138-143.
22. Домашній М., Шевчук Л. Деякі підходи до розв'язання проблем удосконалення адміністративно-територіального устрою України. *Економіка України*. 2006. № 11. С. 4-11.
23. Жук П. В. Актуальні завдання та шляхи реформування адміністративно-територіального устрою в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 1. С. 20-25.
24. Журавський В. Щодо реформування адміністративно-територіального устрою України. *Право України*. 2005. № 8. С. 16-18.
25. Заблодська І. В., Гуджан О. В. Особливості адміністративно-територіального устрою України: організаційний аспект. *Економіка та держава*. 2012. № 7. С. 9-12.
26. Задорожна М. Я. Рационалізація адміністративно-територіального устрою України як необхідна передумова децентралізації та деконцентрації. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4. С. 316-321.
27. Заставецька Л. Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: моногр. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. 331 с.
28. Заяць Д. Д. Статут територіальної громади: теоретико-правові аспекти: моногр. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. 100 с.
29. Заяць І. Місцеве самоврядування: генеза законодавства та політики. Влада в Україні: шляхи до ефективності. *Право України*. 2010. С. 589-600.
30. Ісаєнко А. В. Конституційно-правовий статус державних органів зовнішніх зносин України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2014. 19 с.
31. Іщенко О. П. Конституційно-правові основи адміністративно-територіального устрою України: моногр. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 223 с.
32. Іщенко О. Принципи адміністративно-територіального устрою України. *Право України*. 2011. № 4. С. 238-244.
33. Колісник В. Ідея федералізації в Україні у контексті національно-етнічного чинника: історичний досвід та сучасні виклики. *Право України*. 2014. № 9. С. 53-63.
34. Копиленко О. Готовність чи безпорадність (чи здатне українське законодавство розв'язувати гострі проблеми АР Крим). *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2. С. 35-46.
35. Корнієнко М. Територіальна організація влади в Україні: якою вона має

- бути? *Право України*. 2010. № 4. С. 39-44.
36. Коршун В. Ф. Зміст принципів адміністративно-територіального устрою. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 62. С. 147-153.
  37. Красноносова О. М. Передумови розвитку територіального устрою України. *Моделювання регіональної економіки*. 2012. № 1. С. 241-249.
  38. Кресіна І. О. Правові засади модернізації адміністративно-територіального устрою України. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2011. Вип. 6. С. 6-12.
  39. Кресіна І. О., Грицяк Д. І., Коваленко А. А. та ін. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою: моногр. Київ: Юридична думка, 2013. 327 с.
  40. Кресіна І., Стойко О. Еволюція унітаризму в Україні: між консолідацією та консервацією. *Право України*. 2014. № 9. С. 45-52.
  41. Крусян А. Р. Адміністративно-територіальний устрій України як основа системи органів публічної влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. Вип. 26. С. 64-69.
  42. Куйбіда В. С. та ін. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи: моногр. Київ: Геопринт, 2009. 615 с.
  43. Куйбіда В. С., Заяць І. Я. Адміністративно-територіальний устрій України: конституційно-правове регулювання: моногр. Київ: АМУ. 2008. 336 с.
  44. Кучабський О. Проблеми та перспективи реорганізації адміністративно-територіального устрою України на обласному рівні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2009. Вип. 2. С. 158-165.
  45. Литвин В. М. Адміністративно-територіальний устрій України: ретроспективне бачення і перспективи реформування. *Вісник Національної академії наук України*. 2015. № 8. С. 58-70.
  46. Лоза Р. Р. Зарубіжний досвід організації адміністративно-територіального устрою: уроки для України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 11. С. 74-78.
  47. Любченко П. Реформа територіального устрою як чинник розвитку місцевого самоврядування в країні. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4 (43). С. 187-198.
  48. Магновський І. Й. Конституційно-правові основи середніх елементів системи адміністративно-територіального устрою України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 37-43.
  49. Магновський І. Й. Територіальний устрій України: моногр. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2011. 474 с.
  50. Магновський І. Й. Удосконалення територіального устрою України: питання сучасності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного*

- законодавства України*. 2010. Вип. 23. С. 86-94
51. Мануїлова К. В. Традиція децентралізації публічної влади України: від розпізнавання до конструювання: моногр. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 331 с.
  52. Матвиенко А. В Криму порядок указами Президента не наведешь, здесь особая территория. *Бизнес*. 2005. № 32. С. 31-33.
  53. Матвієнко А. С. Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна: моногр. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2015. 376 с.
  54. Мяловицька Н. А. Сучасні тенденції видозмін державного устрою як структурного елемента форми держави. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 59-64.
  55. Неделько О. О. Основні напрямки взаємовідносин органів влади АР Крим з органами місцевого самоврядування. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 4. С. 125-130.
  56. Новик В. П. Адміністративно-територіальний устрій: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 232 с.
  57. Нудельман В. Як нам реформувати адміністративно-територіальний устрій. *Право України*. 2014. № 9. С. 107-115.
  58. Овдієнко Я. Система органів влади Автономної Республіки Крим. *Право України*. 2009. № 6. С. 106-109.
  59. Олексюк Б. Федералізація чи все ж децентралізація? *Самостійна Україна*. 2004. № 50-51. С. 7-11.
  60. Орзіх М. Інноваційна реконструкція адміністративно-територіального устрою України. *Право України*. 2005. № 7. С. 11-15.
  61. Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правове регулювання територіального устрою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 241 с.
  62. Павлович-Сенета Я. П. Місто у системі територіального устрою України: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 2. С. 205-216.
  63. Павлюк Н. В. Організаційно-правовий механізм розвитку публічного управління у контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2018. 20 с.
  64. Панов А. В. Територіальний устрій Франції та Італії – уроки для України: [моногр.]. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2015. 126 с.
  65. Приполова Л. І. Територіальний устрій України та європейських унітарних держав: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 218 с.
  66. Приходько А. Актуальні проблеми державного устрою в Україні. *Право*

- України*. 2014. № 9. С. 64-73.
67. Пухтинський М. Концептуальні, конституційні, політико-правові засади територіальної організації публічної влади. *Право України*. 2014. № 9. С. 88-93.
  68. Пухтинський М. Проблеми трансформації територіальної організації влади та місцевого самоврядування в контексті розвитку конституційного процесу в Україні. *Право України*. 2012. № 8. С. 68-77.
  69. Пушкіна О. Пріоритетні проблеми конституційно-правового регулювання основ конституційного ладу і форм територіального устрою України. *Юридична Україна*. 2012. № 3. С. 31-36.
  70. Рисич Й. Л. Конституція Автономної Республіки Крим: політико-правовий аспект інституту територіального устрою України. *Вісник університету внутрішніх справ*. 1999. Вип. 7 (1). С. 123-125.
  71. Скрипнюк О. Адміністративно-територіальна реформа та проблеми вдосконалення державного управління в Україні. *Юридична Україна*. 2009. № 11-12. С. 136-141.
  72. Снігур І. Вплив парламенту України на визначення територіального устрою. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 3-7.
  73. Старостенко Д. М. Правове регулювання земельно-межових відносин щодо визначення та оформлення меж адміністративно-територіальних утворень. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 5. С. 184-191.
  74. Стеченко Д. М., Григорович А. В. До питання про адміністративно-територіальний устрій України та його кадрове забезпечення. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 3-4. С. 348-353.
  75. Тварковська Л. До питання про концептуальні підходи у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою в Україні. *Віче*. 2011. № 8. С. 27-29.
  76. Телешун С. О. Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики: моногр. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. 344 с.
  77. Тесленко М. В. Проблеми співвідношення національних і територіальних чинників в організації держави. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 1. С. 138-142.
  78. Федоренко В. Система адміністративно-територіального устрою України: проблеми конституційної теорії та практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 94-106.
  79. Явір В. А. Етнополітичні виклики адміністративно-територіального устрою України. *Правова держава*. 2013. Вип. 24. С. 412-419.

ТЕМА 16. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Семінарське заняття – 4 год.

1. Теоретичні основи національної безпеки України:
  - поняття та сутність національної безпеки;
  - принципи національної безпеки України;
  - об'єкти національної безпеки;
  - суб'єкти національної безпеки.
2. Система забезпечення національної безпеки України:
  - поняття системи забезпечення національної безпеки та її елементи;
  - основні функції системи забезпечення національної безпеки;
  - повноваження основних суб'єктів системи забезпечення національної безпеки;
  - засоби забезпечення національної безпеки України.
3. Гарантування прав, свобод та обов'язків громадян України при забезпеченні національної безпеки.
4. Система національної безпеки України:
  - політична безпека України;
  - економічна безпека України;
  - воєнна безпека України:
    - поняття, основи та організація оборони України;
    - воєнна політика та воєнне будівництво України;
    - теоретичні аспекти воєнної доктрини України;
    - конституційно-правовий статус Збройних Сил України;
  - екологічна безпека України;
  - інформаційна безпека України;
  - демографічна безпека України;
  - міжнародна безпека України:
    - міжнародні конфлікти і засоби розв'язання;
    - сучасна європейська політична ситуація і місце України в геополітичному просторі Європи;
    - міжнародні відносини України в контексті національної безпеки;
    - правова безпека України.

Методичні вказівки для підготовки до семінарського заняття

Проблема безпеки має велике значення для будь-якої людської спільноти у зв'язку з необхідністю попередження і ліквідації загроз, здатних позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, а в деяких випадках і життя.

У зв'язку з цим надзвичайно важливим є розгляд теоретичних основ міжнародної і національної безпеки України в період свого становлення як незалежної, суверенної держави; усвідомлення сутності національних інтересів України в нових геополітичних умовах, основних загроз у сфері національної безпеки, а також сутності і загальної характеристики всіх елементів системи національної безпеки.

Правовими категоріями, що характеризують юридичний зміст національної безпеки є її об'єкти і суб'єкти, а також принципи національної безпеки. Передбачається визначення поняття і характерних рис кожної з цих категорій.

Конституція України зараховує забезпечення національної безпеки й оборони до найважливіших завдань держави – це справа всього Українського народу (ст. 17). Виконання цього завдання залежить від утворення державою ефективної системи забезпечення національної безпеки і механізму її реалізації. Доцільно розглянути теоретичні аспекти цієї системи: визначити поняття системи забезпечення національної безпеки України, коло основних суб'єктів, що гарантують і захищають життєво важливі інтереси України, їх компетенцію.

Забезпечення національних інтересів, безпеки народу України здійснюється суб'єктами національної безпеки відповідно до притаманних їм функцій. Слід охарактеризувати види цих функцій.

При виконанні суб'єктами своїх функцій по забезпеченню національної безпеки не допускається обмеження конституційних прав і свобод громадян, виконання ними своїх обов'язків, крім випадків, передбачених законом. Національне законодавство закріплює гарантії прав, свобод та обов'язків громадян при забезпеченні безпеки. Згідно з положеннями Конституції України, Законів України «Про надзвичайний стан», «Про оборону України», Кримінального процесуального кодексу, Кодексу про адміністративні правопорушення необхідно визначити ці гарантії.

Останнє питання цієї теми полягає у загальній характеристиці системи національної безпеки України, визначенні її поняття та основних структурних елементів. Такими елементами є політична безпека, економічна безпека, воєнна безпека, екологічна безпека, інформаційна безпека, демографічна безпека, міжнародна і правова безпека. Характеристика вищевикладених елементів потребує визначення понять, які складають правову сутність цих елементів.

Особливої уваги заслуговує воєнна безпека України. В межах цього питання слід визначити поняття оборони, її основи та порядок організації згідно з Законом України «Про оборону України». Відповідно до Указу Президента

України «Про Воєнну доктрину України» від 24 вересня 2015 р. потрібно розкрити зміст воєнної доктрини України, основні риси, методологію Воєнної доктрини держави, принципи воєнно-політичної науки тощо.

Суттєва увага у Воєнній доктрині України приділяється статусу Збройних Сил України. Відповідно до Конституції України, Законів України «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», Положення про Міністерство оборони України та інших законодавчих актів пропонується охарактеризувати конституційно-правовий статус Збройних Сил України, тобто визначити поняття, ознаки, порядок організації, структуру, функції, повноваження та місце в системі національної безпеки.

Значну роль в системі національної безпеки відіграє міжнародна безпека України. Це пояснюється тим, що Україна в силу об'єктивної взаємозалежності вступає у відносини з іншими державами. В міру їх поглиблення та розвитку і з метою надання цим відносинам стабільності і безпеки на певному етапі ці відносини набувають правової форми. Правова форма має свій вираз у міжнародному праві і міжнародній безпеці.

У міжнародних відносинах можуть виникати протиріччя, що призводить до міжнародних конфліктів. Потрібно визначити правову природу міжнародних конфліктів та вказати способи їх врегулювання. Одночасно з теоретичними аспектами варто розглянути сучасні міжнародні конфлікти, особливості європейської політичної ситуації і місце України у європейському просторі.

Дайте визначення наступних понять:

теорія національної безпеки, національна безпека України як конституційно-правовий інститут, національні інтереси, принципи національної безпеки, об'єкти національної безпеки, суб'єкти національної безпеки, функції національної безпеки, концепція національної безпеки України, система забезпечення національної безпеки України, засоби забезпечення національної безпеки України, суб'єкти системи забезпечення національної безпеки України, гарантії забезпечення національної безпеки України, система національної безпеки України, політична безпека України, міжнаціональні (міжетнічні) конфлікти, політичні конфлікти, воєнний елемент, економічна безпека України, продовольча безпека, ресурсна безпека, цінова безпека, фінансово-грошова безпека, кримінальна безпека, воєнна безпека України, оборона України, територіальна оборона, воєнна доктрина, стан війни, воєнний час, воєнний стан, мобілізація, армія, Збройні Сили України, військовий обов'язок, військова служба, юридична відповідальність військовослужбовців, екологічна безпека України, інформаційна безпека України, демографічна безпека України, міжнародна безпека України, міжнародне право, міжнародні конфлікти, геополітичне становище держави, правова безпека України.

Скласти схеми:

- ✓ Система національної безпеки України.
- ✓ Система забезпечення національної безпеки.
- ✓ Міжнародні конфлікти і засоби розв'язання.
- ✓ Конституційно-правовий статус Збройних Сил України.
- ✓ Правова безпека України.

Тематика рефератів:

- ◆ «Міжнародні відносини України в контексті національної безпеки».
- ◆ «Практичне забезпечення економічної безпеки України».
- ◆ «Національна безпека: об'єкт, суб'єкт та принципи».
- ◆ «Особливості європейської політичної ситуації і місце України у європейському просторі».
- ◆ «Порушення прав людини як загроза національній безпеці України».
- ◆ «Поняття та зміст доктрини інформаційної безпеки».
- ◆ «Роль правоохоронної функції держави у державотворчому і правотворчому процесах в Україні».
- ◆ «Проблеми і напрями дослідження історії суб'єктів сектору безпеки України».
- ◆ «Забезпечення екологічної безпеки в природо-ресурсних правовідносинах».
- ◆ «Правова основа інформатизації суспільства».

Задача

До суб'єктів безпеки відносять:

- суспільство, його матеріальні та духовні цінності;
- території, навколишнього природного середовища
- державу, її конституційний устрій, суверенітет і територіальну цілісність;
- особистість, її права та свободи.

Розташуйте ці суб'єкти за першочерговістю, виходячи з принципу соціальної держави.

Який з перерахованих суб'єктів є основним і чому?

Нормативні акти:

- ❖ Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141* (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року. *Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532*).

- ❖ Конвенція про кіберзлочинність 23 листопада 2001 року. *Офіційний вісник України*. 2007. № 65. Стор. 107. Ст. 2535.
- ❖ Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.
- ❖ Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
- ❖ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року. *Голос України*. 2018. № 122.
- ❖ Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
- ❖ Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.
- ❖ Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
- ❖ Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.
- ❖ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року. *Урядовий кур'єр*. 2015. № 178.

Спеціалізована література:

1. Аванесова Н. Е. Економічна безпека підприємств оборонно-промислового комплексу України в системі національної безпеки держави: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Харків, 2017. 38 с.
2. Андрусишин Б. Юридичні та фактичні підстави незалежності української держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2012. № 4. С. 114-122.
3. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: моногр. Київ: Талком, 2017. 575 с.
4. Антонов В. О. Суспільство як об'єкт національної безпеки Української держави. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 60. С. 79-84.
5. Антонов В. Політика національної безпеки України в сучасних умовах: проблеми та реалії. *Право України*. 2014. № 5. С. 106-114.
6. Барабаш Ю. Конституційний вимір української демократії (історико-теоретичні нотатки) *Право України*. 2014. № 7. С. 137-145.
7. Баранов О. П. Механізм управління Державною спеціальною службою транспорту в системі забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.

8. Безzubov Д. О. До поняття юридичної безпеки фізичних осіб як суб'єктів права України (адміністративно-правовий аспект). *Міністерства юстиції України*. 2014. № 8. С. 99-106.
9. Богма О. С. Державне регулювання інституціональних змін в сфері забезпечення бюджетної складової економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2017. 40 с.
10. Виговська О., Белоусова Н. Інформаційна складова національної безпеки України: кол. моногр. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 166 с.
11. Вовк О. О. Поняття та зміст зовнішньої безпеки: теоретико-правовий аналіз. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 8. С. 11-18.
12. Волинець В. Правові аспекти реалізації оборонної функції сучасної держави. *Юридична Україна*. 2013. № 5. С. 4-10.
13. Волинець В. Роль правоохоронної функції держави у державотворчому і правотворчому процесах в Україні. *Юридична Україна*. 2012. № 7 С. 4-11.
14. Волинець В. Функція гарантування національної безпеки в контексті державно-правового розвитку сучасної України. *Юридична Україна*. 2013. № 1. С. 9-16.
15. Гараджаев Д. Я. Гарантии защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина при обеспечении национальной безопасности государства. *Юридический вестник*. 2006. № 34. С. 115-119.
16. Гараджаев Д. Я. Национальная безопасность и пределы ограничения прав человека. *Юридический вестник*. 2006. № 2. С. 78-82.
17. Гладенко О. М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2010. 233 с.
18. Гребенюк М. Державно-правове регулювання забезпечення продовольчої безпеки. *Право України*. 2009. № 5. С. 92-96.
19. Денисов А. І. Господарсько-правове забезпечення технологічної безпеки держави: моногр. Харків: Юрайт, 2017. 202 с.
20. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій: методологія дослідження та забезпечення: моногр. Харків: Константа, 2006. 440 с.
21. Долинний А. В. Адміністративно-правове забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Суми, 2017. 23 с.
22. Євенко Д. В. Конституційно-правове забезпечення оборонної функції України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
23. Єзеров А. А. Конституційна безпека як складник національної безпеки України. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 2. С. 60-67.

24. Єфименко Т. І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки: [моногр.]. Київ: ДННУ «Акад. фінанс. упр.», 2016. 444 с.
25. Забарський В. В. адміністративно-правові межі використання військово-службовцями Збройних Сил України права на об'єднання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 109-115.
26. Завидняк І. І. Поняття та структура національної безпеки України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2010. Вип. 48. С. 183-189.
27. Задорожня Г. В. Правовий механізм введення в Україні надзвичайного стану: проблеми теорії і практики. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 2. С. 31-37.
28. Заржицький О. Екологічна безпека та безпека праці у системі правового механізму національної безпеки. *Право України*. 1999. № 9. С. 66-68.
29. Ключова Є. Правові засади функціонування міжнародних транспортних коридорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 18-20.
30. Коваленко В. В. Модернізація конституційних засад національної безпеки і оборони України - пріоритет діяльності Конституційної Асамблеї. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 10. С. 39-46.
31. Коваль А. Менеджмент как целостная система управления в кадровых аспектах безопасности государства. *Leges si Viata*. 2018. № 1, ч. 2. С. 53-58.
32. Ковальський В. Формування інформаційного права як комплексної галузі та перспективи кодифікації інформаційного законодавства. *Юридична Україна*. 2012. № 5. С. 102-104.
33. Корж І. Політична корупція та правова безпека України. *Право України*. 2009. № 6. С. 55-59.
34. Косецов В. О., Бінько І. Ф. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів: моногр. Київ: Нац. ін-т стратегічних досліджень, 1996. 61 с.
35. Костенко О. Правова культура та економічна безпека. *Право України*. 1999. № 3. С. 85-86.
36. Костицький В. Конституційне регулювання охорони довкілля: український та світовий досвід. *Право України*. 2003. № 10. С. 49-55.
37. Коцюба Р. О. Конституційно-правові гарантії ядерної безпеки: міжнародний та національний аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 40 с.
38. Кравець Є. Національна безпека України: механізм дії права в умовах надзвичайних ситуацій. *Право України*. 1998. № 8. С. 67-74.
39. Краснова М., Позняк Е. Правове забезпечення екологічної безпеки: роль науково-правового фактора. *Право України*. 2000. № 5. С. 49-51.

40. Кременовська І. В. Правові та організаційні засади діяльності суб'єктів виконавчої влади у сфері забезпечення національної безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2010. 210 с.
41. Кулінська А. В. Державне управління фінансовою складовою економічної безпеки національної економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Одеса, 2017. 42 с.
42. Левицька М. Б. Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки органами внутрішніх справ України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 206 с.
43. Лекарь С. І. Економічна безпека держави та суб'єкти її забезпечення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 75-82.
44. Лисенко Ю. Г. Модернізація системи управління економічною безпекою національної економіки: методологія, індикатори та інструменти: моногр. Полтава: [б. в.], 2018. 260 с.
45. Лисицин Е. М. Воєнна політика як складова частина політики національної безпеки України. *Наука і оборона*. 1999. № 2. С. 23-29.
46. Лихачов С. Національна безпека України як об'єкт державного управління. *Право України*. 2009. № 10. С. 182-189.
47. Ліпкан В. Правовий статус Ради національної безпеки і оборони України у сфері національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 12. С. 4-8.
48. Ліпкан В., Максименко Ю. Націобезпекознавство: проблеми формування категорійно-понятійного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 8. С. 7-11.
49. Максименко Ю. Інформаційне правопорушення: поняття й ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 63-65.
50. Манжул І. Визначення змісту поняття «безпека ядерного-енергетичного комплексу» *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 68-71.
51. Маркіна І. Управління безпекою туризму в умовах глобалізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 10. С. 61-65.
52. Мунтіян В. І. Механізм забезпечення воєнної безпеки України. *Наука і оборона*. 2000. № 1. С. 12-15.
53. Муравых А. И. Национальная безопасность и устойчивое развитие. моногр. Москва: Макс Пресс, 2014. 134 с.
54. Мурза В. В. Історико-правова характеристика становлення та розвитку наглядової функції держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 83-89.

55. Наливайко Л. Р. Інформаційна безпека та інформаційна політика в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. № 1. С. 60-65.
56. Настюк В. Я. Адміністративно-правові режими у сфері національної безпеки та протидії тероризму: моногр. Київ: НКЦ «Ін-т операт. діяльн. та держ. безпеки», 2008. 245 с.
57. Нікітін Ю. В. Теоретико-правовий підхід до визначення загроз як детермінуючих чинників впливу на національну безпеку України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2008. Вип. 41. С. 502-508.
58. Олійник О. Інформаційний простір як основа соціально-економічного, політичного і культурного забезпечення інформаційної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 4. С. 98-104.

59. Омельчук В. А. Теоретико-правові аспекти систематизації прав і свобод людини в історичному контексті забезпечення безпеки суспільства й держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2. С. 3-9.
60. Осауленко О. Г. Офіційна статистика в системі національної інформаційної безпеки: моногр. Київ: Август Трейд, 2017. 367 с.
61. Панова О. Принципы административно-правового обеспечения публичной безопасности. *Leges et Viata*. 2018. № 3, ч. 2. С. 118-121.
62. Папаяні С. В. Конституційно-правовий механізм реалізації зовнішньої політики України в умовах європейської міждержавної інтеграції: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2014. 20 с.
63. Пашинский В. Гражданское общество как субъект обеспечения обороны государства: современный опыт украины. *Leges et Viata*. 2018. № 6, ч. 2. С. 71-75.
64. Пелих А. О. Воєнно-політичні моделі держав в управлінні національною безпекою євроатлантичних і пострадянських країн: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
65. Поляков С. Місце Збройних Сил України в системі органів державної влади. *Право України*. 2013. № 1-2. С. 310-316.
66. Поляков С. Перспективні напрями реформування законодавства України щодо забезпечення законності та правопорядку у збройних силах України. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 2. С. 131-134.
67. Пономаренко Г. О. Управління у сфері забезпечення внутрішньої безпеки держави: адміністративно-правові засади: моногр. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. 448 с.
68. Потапенко Є. Методи і способи міждержавної правової інтеграції. *Право України*. 2014. № 6. С. 120-130.
69. Романюк І. Щодо ролі правоохоронних органів України у забезпеченні права особи на безпеку. *Підприємництво, господарство і право*. 2010. № 9. С. 9-11.
70. Сітарський С. М. Інституціоналізація діяльності органів державної влади щодо врегулювання політичних конфліктів у контексті національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2018. 20 с.
71. Сіцінська М. В. Державне управління у сфері демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2014. 36 с.
72. Смирнова К. Екстериторіальна дія права Європейського Союзу: досвід для України. *Право України*. 2014. № 4. С. 153-159.

73. Сопілко І. Роль стратегії національної безпеки України в правовому регулюванні державної інформаційної політики України. *Юридична Україна*. 2014. № 6. С. 8-14.
74. Співак В. М. Національна безпека України в контексті стратегії глобалізаційного розвитку. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 45. С. 604-612.
75. Строяновський В. В. Інституціоналізація стратегічного аналізу в процесі державного управління у сфері національної безпеки: моногр. Київ: НАДУ, 2018. 691 с.
76. Сьомін С. Релігійна безпека України: неокульти як складова релігійного життя. *Людина і політика*. 2000. № 6. С. 22-30.
77. Тимошенко О. В. Регуляторні засади забезпечення економічної безпеки національної економіки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2016. 40 с.
78. Ткачук Т. Політика інформаційної безпеки НАТО. *Leges si Viata*. 2018. № 5, ч. 2. С. 187-190.
79. Федоренко В. Л. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 12. С. 32-39.
80. Філіппов А. В. Адміністративно-правове забезпечення безпеки цивільної авіації в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2010. 246 с.
81. Фомін В. О., Рось А. О. Сутність і співвідношення понять «інформаційна безпека», «інформаційна війна» та «інформаційна боротьба». *Наука і оборона*. 1999. № 4. С. 29-32.
82. Фурашев В. М., Джердж С. Ф. Національна безпека України: шляхи забезпечення, роль і місце суспільства. Євроатлантичний курс: моногр. Київ: Синопис, 2009. 176 с.
83. Цевельов О. Є. Державне реагування на загрози національній безпеці у сфері безпеки державного кордону України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Хмельницький, 2017. 20 с.
84. Чубукова О. Правова основа інформатизації суспільства. *Право України*. 2000. № 4. С. 96-99.
85. Шахов В., Мадіссон В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 2. С. 44-56
86. Шестаков В. Захист іноземних інвестицій в Україні: теорія та практика. *Підприємництво, господарство і право*. 2014. № 11. С. 21-25.
87. Шкідченко В. П., Кохно В. Д. Воєнна безпека як категорія воєнної науки та складова національної безпеки України. *Наука і оборона*. 2000. № 2. С. 3-7.

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Підготовка до семінарських занять допомагає глибше вивчити основні теми дисципліни «Конституційне право», оволодіти вмінням самостійно працювати з Конституцією України, законами, іншими нормативно-правовими актами та спеціалізованою літературою.

Самостійна робота здійснюється у таких формах:

- виконання домашніх завдань;
- складання схем, таблиць з тем курсу «Конституційне право»;
- підготовка наукових доповідей та рефератів з тем, зазначених в програмі курсу;
- складання процесуальних документів;
- робота як з нормативними актами внутрішнього законодавства, так і з міжнародними актами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та іншими міжнародними актами, а також тлумачення їх відповідно до конкретних обставин;
- доопрацювання матеріалів лекції шляхом пошуку додаткової спеціалізованої літератури та опрацювання нормативно-правових актів;
- робота в інформаційних мережах;
- опрацювання додаткової спеціалізованої літератури;
- складання конспектів тем, що виносяться на самостійне вивчення.

Підготовка до семінарських занять передбачає вирішення ситуаційних задач з відповідної теми. Вирішення ситуаційних задач передбачає ретельне вивчення всіх питань семінарського заняття, ознайомлення з рекомендованою літературою, опрацювання та детальний аналіз нормативних джерел з відповідної теми.

Розглядаючи конкретне завдання, необхідно дослідити всі обставини казусу і чітко відповісти на поставлені після завдання питання. Відповіді мають носити розширений та обґрунтований характер, обов'язково із посиланням на норми того чи іншого нормативного акту, а також на монографічне або навчально-методичне джерело, яке використовувалося.

Складаючи схеми чи таблиці, необхідно ознайомитися зі всіма матеріалами відповідної теми, опрацювати нормативно-правові акти та іншу спеціалізовану літературу. Виклад матеріалу в схемах та таблицях повинен бути стислим, максимально інформованим. Текстову інформацію, що подано в схемах та таблицях, потрібно ретельно перевірити на відсутність орфографічних, граматичних чи стилістичних помилок. Схеми, таблиці мають бути подані на електронному носії та у роздрукованому вигляді. Усі схеми повинні бути підписані і обов'язково сформовані в окрему папку.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

Однією з форм організації навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи є індивідуальна робота студентів.

Індивідуальна робота студентів з дисципліни «Конституційне право» може включати:

- написання наукових статей та тез наукових доповідей;
- участь у студентських конференціях, конкурсах, олімпіадах, наукових засіданнях, науково-практичних семінарах, колоквіумах тощо;
- участь у роботі студентського наукового гуртка з конституційного права;
- анотацію прочитаної додаткової літератури з навчальної дисципліни, бібліографічний опис літератури;
- зібрання постатейного матеріалу та письмовий аналіз конституційного законодавства України;
- розробка мультимедійних презентацій у вигляді спеціально підготовленого слайд-шоу, де матеріал подається у вигляді схем, діаграм, статистичних даних тощо;
- написання наукових доповідей, рефератів та їх презентація на семінарських заняттях.

Вибір видів індивідуальної роботи здійснюється студентом за власними інтересами та попереднім узгодженням з викладачем. Тематику та форму індивідуальної роботи студент отримує на початку навчального року і здає роботу у визначені строки. Організацію, контроль та оцінювання якості виконання індивідуальної роботи студентів здійснює науковий керівник. Індивідуальна робота подається на кафедру для перевірки до початку екзаменаційної сесії.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ МОДУЛЬНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Принципи і види контролю знань студентів з дисципліни «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»

Контроль знань є складовою багатогранного навчального процесу в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ і являє собою організацію зворотного зв'язку як засобу управління навчально-виховним процесом.

Показники контролю знань студентів – основа для судження про результаті навчання та для вирішення таких питань, як ступінь опанування навчальної програми, переведення на наступний курс.

Результати контролю знань слугують основним показником, за яким оцінюється робота окремого студента, академічної групи, курсу, факультету в цілому, а також робота викладача.

За умови вірної організації контроль знань слугує і навчальним, виховним, організаційним, розвиваючим, методичним та іншим цілям.

Контроль знань ґрунтується на таких основних **принципах**:

- перевірка й оцінка знань студентів мають відображати рівень засвоєння знань та стимулювати студентів до досягнення нових успіхів;
- перевірка й оцінювання знань мають проводитися систематично, планово, у нерозривному зв'язку з усім процесом навчання; послідовно з поступовим ускладненням завдань, змісту й методики;
- перевірка й оцінювання знань здійснюються з урахуванням індивідуальних особливостей і особистих успіхів кожного окремого студента;
- диференціація оцінок має здійснюватися за заздалегідь визначеними об'єктивними критеріями;
- оцінка знань студента повинна відповідати істинній якості та кількості засвоєних знань, умінь і навичок.

Контроль знань з дисципліни «**Конституційне право**», що викладається на кафедрі загальноправових дисциплін складається з двох блоків планових заходів:

- 1) модульний контроль знань студентів;
- 2) підсумковий контроль знань студентів.

Оцінювання модульного контролю студента

Модульний контроль знань студента є невід'ємною частиною всього навчального процесу й засобом виявлення ступеня засвоєння студентом програмного матеріалу. Модульний контроль роботи студента впродовж семестру має:

- допомагати студентові в організації його роботи;
- привчати студента до систематичного опрацювання матеріалу й підготовки до сприйняття наступних тем із програми дисципліни;
- виявити ступінь відповідальності студента та його ставлення до роботи, причини, що перешкоджають виконувати навчальну програму;
- стимулювати активність та інтерес студента у вивченні дисципліни;
- виявити обсяг, глибину та якість сприйняття студентом матеріалу, який вивчається;
- визначити прогалини в знаннях та способи їх усунення;
- виявити рівень опанування навичками самостійної роботи.

Оцінювання модульного контролю студента в семестрі проводиться за двома основними **напрямами (об'єктами контролю)**:

- 1) систематичність та активність роботи на семінарських заняттях;
- 2) виконання завдань для самостійного опрацювання.

Підсумковий контроль знань студентів

Підсумковий контроль знань студентів охоплює результати оцінювання модульного контролю та екзамен. **Метою підсумкового контролю** знань є визначення дійсного рівня та змісту знань студентів з конкретної дисципліни за обсягом, якістю, глибиною та вмінням застосовувати одержані знання у практичній діяльності відповідно до моделі конкретного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Підсумковий контроль знань з цієї дисципліни проводиться у формі екзамену. Питання до екзамену є вузловими, узагальненими, комплексними, потребують творчого підходу під час побудови відповіді та вміння синтезувати отримані знання.

Питання до екзамену відбираються в межах програмних питань, що становлять зміст навчальної дисципліни. Програмні питання доводяться до студентів на початку навчального семестру.

Передумовою для успішного складання екзамену з дисципліни є поточна робота протягом семестру.

РЕЙТИНГОВА СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ З ДИСЦИПЛІНИ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»

1. Загальні положення

1.1. Положення про рейтингову систему оцінювання успішності навчання (далі – РСО), які встановлюють особливості рейтингу з кредитних модулів, методiku його розрахунку та принципи використання, розробляється, обговорюється й ухвалюється до початку семестру, в якому вивчається дисципліна «Конституційне право», на початку навчального року доводиться до студентів і протягом навчального року залишаються незмінними.

1.2. В основу РСО покладено поопераційний контроль і накопичення рейтингових балів за різнобічну навчально-пізнавальну діяльність студентів у процесі навчання.

Метою рейтингової системи оцінювання є:

- інтенсифікація навчального процесу та підвищення якості підготовки фахівців;
- підвищення мотивації студентів до активного, свідомого навчання, систематичної самостійної роботи протягом семестру та відповідальності за результати навчальної діяльності;
- встановлення постійного зворотного зв'язку з кожним студентом та своєчасне коригування його навчальної діяльності;
- забезпечення змагальності та здорової конкуренції в навчанні;
- підвищення об'єктивності оцінювання рівня підготовки студентів;
- зменшення психологічних, емоційних і фізичних перевантажень у період екзаменаційних сесій.

1.3. Положення про РСО є додатком до робочої навчальної програми дисципліни «Конституційне право».

1.4. Основою для розробки РСО є розподіл аудиторного часу на певні види навчальних занять, які заплановані в робочих навчальних планах, модульні контролю, індивідуальні завдання тощо.

2. Система оцінювання

2.1. У Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ встановлюється єдина максимальна сума балів – **100 балів**. Тобто, це максимально можлива сума балів за всі види робіт з даного модуля: семінарські, практичні та інші заняття; контрольні роботи; самостійне вивчення першоджерел, тем і розділів; робота за індивідуальним планом; колоквиуми, написання тез тощо.

2.2. Оцінка всіх модульних завдань визначається на основі розроблених кафедрою загальноправових дисциплін критеріїв. Складова модульного контролю має бути не більше 40 балів.

2.3. Встановлюються максимальні суми балів за виконання: завдань, виконаних у рамках аудиторних занять, – 30 балів, самостійної роботи, виконання індивідуальних завдань – 30 балів, завдань, винесених на модульний контроль, – 40 балів.

2.4. Студентам, які повністю виконали навчальний план, позитивно атестовані з дисципліни «Конституційне право» за результатами модульних контролів (отримали 60 балів і вище) на останньому тижні теоретичного навчання за їх згодою в заліково-екзаменаційній відомості проставляється рейтинговий бал і відповідна оцінка за 4-х бальною шкалою.

2.5. За бажанням студент може скласти підсумковий екзамен з метою підвищення оцінки, отриманої за результатами модульних контролів. Складова екзаменаційного контролю має бути не більше 40 балів.

2.6. Викладач зобов'язаний розробити конкретний перелік робіт, які зобов'язаний виконати студент, та критерії їх оцінки (чіткі критерії оцінювання модулів, самостійної роботи, індивідуального завдання, контрольної роботи і т.п.) та довести їх до відома студентів на початку вивчення дисципліни «Конституційне право».

2.7. Під час контролю систематичності та активності роботи студентів оцінці можуть підлягати: відвідування семінарських і практичних занять, активність та рівень знань при обговоренні питань семінарів, результати виконання лабораторних робіт, проведення розрахунків, завдання для самостійного вивчення, підготовка рефератів та їх презентація, участь у студентських конференціях, гуртках, наукових конкурсах та олімпіадах, інші форми робіт.

2.8. Кафедра загальноправових дисциплін і викладачі можуть встановлювати заохочувальні бали за активну участь в обговоренні навчального матеріалу, творче виконання завдань, за додаткову індивідуальну роботу, яка сприяє поглибленому вивченню курсу «Конституційне право» (написання і захист реферату, огляд літератури, участь у науковій роботі, публікації статей, олімпіадах, конференціях, виставках, заявках на винаходи тощо), а також вилучати бали за пропуски занять, несвоєчасне виконання завдань тощо. Слід однак мати на увазі, що під час додаткового нарахування балів їх загальна сума не повинна перевищувати максимально допустиме значення.

3. Переведення значення рейтингових оцінок з кредитного модуля в ECTS та традиційні оцінки

3.1. Встановлюється порядок перерахунку рейтингових показників 100-бальної університетської шкали оцінювання в традиційну бальну шкалу та європейську шкалу ECTS:

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу
A	відмінно	90–100
BC	добре	75–89
DE	задовільно	60–74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35–59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1–34

FX означає: «незадовільно» – необхідно виконати певну додаткову роботу для успішного складання;

F означає: «незадовільно» – необхідна значна подальша робота.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ (ЕКЗАМЕНУ) З КУРСУ «КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО»

Екзамен є остаточною формою контролю з навчальної дисципліни «Конституційне право», засобом виявлення і оцінки результатів навчального процесу.

Мета екзамену полягає у завершенні курсу вивчення «Конституційне право», оцінити рівень отриманих студентами знань.

Критерії оцінювання:

«Відмінно» – якщо студент глибоко у повному обсязі засвоїв програмний матеріал; вичерпно та послідовно, грамотно й логічно його висловлює; вільно володіє понятійним апаратом з навчальної дисципліни; виявляє вміння самостійно узагальнювати та висловлювати матеріал, не допускаючи помилок.

«Добре» – якщо студент твердо знає програмний матеріал, грамотно і по суті висловлює його, не допускає важливих неточностей у відповіді на запитання; має незначні зауваження під час надання відповідей.

«Задовільно» – якщо студент засвоїв основний матеріал, але не знає окремих подробиць, допускає неточності, недостатньо правильні формулювання, порушує послідовність у викладенні програмного матеріалу та вагається при виконанні завдань, не вміє обґрунтовувати власні судження та наводи власні приклади.

«Незадовільно» – якщо студент не знає більшої частини програмного матеріалу, допускає суттєві помилки, з великими труднощами відповідає на питання, не володіє понятійним апаратом з курсу.

1. Поняття конституційного права. Місце конституційного права в системі національного права України.
2. Предмет, метод конституційного права України як галузі права та їх специфіка.
3. Система конституційного права України: поняття, елементи та їх характеристика.
4. Конституційно-правові норми: поняття, структура, класифікація.
5. Конституційно-правові інститути: поняття, специфіка, види.
6. Принципи конституційного права: поняття та види.
7. Конституційно-правові відносини: поняття, ознаки та види. Умови виникнення, зміни та припинення конституційно-правових відносин.
8. Конституційно-правові норми та конституційно-правові відносини: їх співвідношення.
9. Форми конституційного права України: поняття та види.

10. Предмет, методологія, завдання та джерела науки конституційного права України. Зв'язок науки конституційного права з іншими суспільними та галузевими юридичними науками.
11. Конституційне право як навчальна дисципліна: поняття, система, функції.
12. Основні етапи розвитку конституційного процесу в Україні.
13. Конституція Пилипа Орлика 1710 року та Конституція України 1996 року: порівняльно-правовий аналіз.
14. Загальна характеристика радянського періоду конституційного процесу в Україні.
15. Зміст сучасної конституційної реформи в Україні: концептуальні засади.
16. Конституційно-правове забезпечення політичної реформи в Україні. Удосконалення конституційно-правового статусу суб'єктів політичної системи України.
17. Поняття, ознаки та сутність Конституції України.
18. Конституція та держава: їх співвідношення.
19. Функції Конституції України та її характеристика.
20. Класифікація конституцій: мета та критерії класифікації.
21. Об'єкти конституційного регулювання. Дія Конституції України.
22. Форма та структура Конституції України.
23. Чинники ефективності дії Конституції України. Спеціально-юридичні чинники.
24. Порядок внесення змін до Конституції України (Розділ XIII Конституції України). Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 158 та статті 159 Конституції України.
25. Поняття, структура, особливості, ознаки конституційного ладу України.
26. Демократична, правова, світська держава – конституційно-правова характеристика.
27. Політичний плюралізм та ідеологічне розмаїття: порівняльний аналіз.
28. Система гарантій конституційного ладу України: поняття та види гарантій.
29. Поняття, принципи, ознаки державного ладу України.
30. Система органів державної влади в Україні.
31. Поняття, ознаки, принципи суспільного ладу України.
32. Структура суспільного ладу України: поняття та загальна характеристика.
33. Політична система України: поняття та характеристика елементів.
34. Економічна система та соціальна система України: конституційно-правові засади.
35. Духовно-культурна система України: конституційно-правові засади.
36. Місце прокуратури в системі органів державної влади.
37. Система та структура прокуратури.
38. Функції та повноваження прокуратури.
39. Акти органів прокуратури: види, зміст.

40. Поняття та конституційні принципи правового статусу людини та громадянина в Україні та європейських державах.
41. Система гарантій конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні.
42. Конституційно-правові засади статусу іноземних громадян, осіб без громадянства та біженців в Україні.
43. Роль міжнародних актів в регулюванні конституційних прав, свобод та обов'язків в Україні.
44. Громадянство України: законодавство, міжнародні акти, зміст права на громадянство, документи, які підтверджують громадянство України. Принципи набуття громадянства України. Територія держави. Умови прийняття до громадянства України (порядок розгляду заяв громадян з питань громадянства України). Втрата громадянства України. Зміна громадянства України.
45. Необмеженість конституційних прав і свобод людини і громадянина.
46. Право приватної власності: конституційно-правовий аспект.
47. Статус мови в Україні.
48. Право громадян на звернення (Закон України «Про звернення громадян»).
49. Право на правову допомогу (Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).
50. Право на звернення до міжнародних установ (Закон України «Про ратифікацію конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»).
51. Право на повагу до гідності, невтручання в особисте і сімейне життя, таємницю листування, недоторканість життя (ст.ст. 162, 163 КК України, ст. 126 КК України, ст. 27 КПК України, ст.ст. 289, 297, 301, 306, 311 ЦК України).
52. Поняття конституційно-правової відповідальності: характеристика підходів. Співвідношення конституційно-правової відповідальності з конституційною, державно-правовою відповідальністю. Місце конституційно-правової відповідальності в системі соціальної відповідальності.
53. Ознаки конституційно-правової відповідальності (2 групи): їх характеристика.
54. Функції конституційно-правової відповідальності: поняття та види.
55. Конституційно-правова відповідальність та конституційний контроль, їх співвідношення.
56. Класифікація конституційно-правової відповідальності: критерії класифікації та види.
57. Конституційне правопорушення (делікт): поняття, склад (характеристика елементів), класифікація.
58. Поняття, ознаки та принципи виборів в Україні.
59. Класифікація виборів в Україні.

60. Виборча система в Україні.
61. Виборчий процес в Україні: конституційно-правова характеристика.
62. Референдуми в Україні: поняття, принципи, види. Передумови виникнення референдумів.
63. Референдний процес. Предмет всеукраїнського референдуму, учасники та їх конституційно-правовий статус. Відповідальність за порушення порядку проведення референдуму. Місцеві референдуми в Україні: поняття, види, основні засади організації та проведення.
64. Ідея парламентаризму та її реалізація в Україні.
65. Основні напрями парламентської реформи в контексті внесення змін до Конституції України.
66. Поняття та ознаки Верховної Ради України як органу законодавчої влади.
67. Функції Верховної Ради України: поняття, види, зміст.
68. Статус народного депутата України: конституційно-правові засади.
69. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: конституційно-правовий статус.
70. Рахункова палата: поняття, завдання, функції повноваження, структура.
71. Депутатські фракції, комітети, спеціальні тимчасові комісії Верховної Ради України: конституційно-правовий статус.
72. Повноваження Верховної Ради України.
73. Засідання Верховної Ради України: ведення пленарних засідань; прийняття рішень; порядок надання слова; організація розгляду питань; протокол; стенографічний бюлетень; стенографічний звіт; розробка проектів законів; розгляд законодавчих пропозицій, законопроектів, поправок; розгляд законопроектів у першому читанні; розгляд законопроектів у другому читанні; розгляд законопроектів у третьому читанні.
74. Застосування процедури імпичменту: конституційно-правові засади та практика застосування.
75. Апарат Верховної Ради України: конституційно-правовий статус та структура.
76. Зовнішньополітична діяльність Верховної Ради України і міжпарламентські зв'язки. Засади зовнішньої політики України. Законодавство з питань зовнішньої політики України.
77. Ратифікація та денонсація міжнародних договорів, приєднання до міжнародних договорів.
78. Співробітництво України з Організацією Об'єднаних Націй.
79. Європейське регіональне співробітництво.
80. Співробітництво Верховної Ради України з парламентами інших країн.
81. Становлення інституту президентства в Україні.
82. Проблеми президентської влади на сучасному етапі розвитку України.
83. Функції Президента України: поняття, види, зміст.
84. Повноваження Президента України.

85. Адміністрація Президента України: конституційно-правова регламентація, структура, функції та основні завдання.
86. Консультативні та дорадчі органи Президента України: конституційно-правові засади.
87. Конституційно-правовий статус Ради національної безпеки та оборони при Президентові України.
88. Організація взаємодії Президента України з Кабінетом Міністрів України, з законодавчою владою, судовою владою, органами місцевого самоврядування.
89. Органи виконавчої влади та інші державні органи, підпорядковані Президентові України.
90. Виконавча влада як відносна самостійна форма єдиної державної влади. Особливості організації виконавчої влади в Україні. Система органів виконавчої влади.
91. Кабінет Міністрів України – вищий орган в системі органів виконавчої влади: склад, основні функції, повноваження.
92. Центральні органи виконавчої влади: міністерства; державні комітети (державні служби); центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом;
93. Місцеві державні адміністрації: завдання, функції та повноваження. Дострокове припинення повноважень.
94. Акти органів виконавчої влади: поняття, види, зміст.
95. Взаємодія органів виконавчої влади з іншими державними органами.
96. Адміністративна реформа в Україні: концептуальні засади.
97. Міжнародно-правова регламентація питань організації місцевого самоврядування. Європейська Хартія місцевого самоврядування.
98. Сучасні моделі місцевого самоврядування. Конституційне закріплення моделі місцевого самоврядування в Україні.
99. Поняття та суть місцевого самоврядування. Правові основи та система місцевого самоврядування.
100. Повноваження місцевого самоврядування.
101. Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування.
102. Гарантії місцевого самоврядування.
103. Рішення органів місцевого самоврядування: порядок прийняття та юридична сила. Припинення дії та відміна актів органів місцевого самоврядування.
104. Судовий захист прав місцевого самоврядування. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в рамках проведення адміністративної реформи.
105. Поняття, соціальна функція та значення судової влади.
106. Конституційні принципи правосуддя.
107. Законодавство про статус суддів. Гарантії незалежності суддів.

108. Порядок призначення та обрання суддів. Підстави, за яких припиняються повноваження суддів.
109. Система судової влади в Україні.
110. Правові засади діяльності органів суддівського самоврядування в Україні.
111. Вища рада правосуддя України: порядок формування, склад, основні функції, повноваження.
112. Порядок формування Конституційного Суду України, його чисельний склад, структура, вимоги до суддів.
113. Статус суддів Конституційного Суду України та гарантії їх діяльності.
114. Законодавчі засади організації та діяльності Конституційного Суду України: функції та повноваження. Регламент Конституційного Суду України – нормативно-процесуальний акт.
115. Конституційне провадження. Форми звернення до Конституційного Суду України.
116. Акти Конституційного Суду України: характерні риси та проблеми реалізації.
117. Поняття, принципи та система територіального устрою України.
118. Конституційне закріплення форми державного устрою України як відносно децентралізованої унітарної держави.
119. Система адміністративно-територіального устрою. Види адміністративно-територіальних одиниць.
120. Автономія: поняття та види: територіальна; екстериторіальна. Автономна Республіка Крим – територіальна автономія у складі України.
121. Основи конституційного статусу Автономної Республіки Крим. Самоврядні повноваження Автономної Республіки Крим. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: компетенція та організація роботи. Рада міністрів Автономної Республіки Крим: склад та повноваження. Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим. Взаємодія органів державної влади Автономної Республіки Крим.
122. Національна безпека України: поняття та сутність.
123. Принципи національної безпеки України.
124. Об'єкти національної безпеки: поняття та види.
125. Суб'єкти національної безпеки: поняття та види.
126. Система забезпечення національної безпеки України.
127. Гарантування прав, свобод та обов'язків громадян України при забезпеченні національної безпеки.
128. Система національної безпеки України: поняття та характеристика елементів.
129. Політична безпека України: поняття, нормативно-правова регламентація, зміст.
130. Економічна безпека України: поняття, сутність та нормативно-правова регламентація.

131. Воєнна безпека України. Організація оборони України. Воєнна політика. Теоретичні аспекти воєнної доктрини України.
132. Конституційно-правовий статус Збройних Сил України.
133. Екологічна безпека України як складова національної безпеки України.
134. Інформаційна безпека України: конституційно-правові засади.
135. Демографічна безпека України: поняття, юридичний зміст та нормативно-правова регламентація.
136. Міжнародна безпека України. Міжнародні відносини України в контексті національної безпеки. Місце України в геополітичному просторі Європи.
137. Правова безпека України: конституційний аспект.

Навчальне видання видання

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

**Методичні рекомендації
для підготовки до семінарських занять**

**(для студентів 2 курсу денної форми навчання
юридичного факультету)**

*За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора
Л.Р. Наливайко*

Відповідальний за випуск

Л.Р. Наливайко

Коректор

О.С. Чепік-Трегубенко

Підп. до друку 21.08.2018. Формат 60x84/16. Друк – RISO.
Гарнітура – Times. Ум.-друк. арк. 14,25. Обл.-вид. арк. 142,50. Тираж – 50 прим.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до державного реєстру КВ № 6054 від 28.02.2018